

ANALIZA
PRIMENE MERE
PRITVORA

U
SRBIJI

PARTNERI
za demokratske promene
SRBIJA

PARTNERI
za demokratske promene
SRBIJA

ANALIZA PRIMENE MERE PRITVORA U SRBIJI

Pre donošenja odluke o krivičnoj sankciji

Jul, 2013.

© Američko udruženje pravnika

Recenzenti:

dr Veljko Delibašić
Jugoslav Tintor
Aleksandar Popović

Prevod sa engleskog jezika:

Marinko Krpina

Lektura:

Jelena Milinović

Izdavač:

American Bar Association Rule of Law Initiative (ABA ROLI)

Izjave i analize sadržane u ovom materijalu rezultat su rada Američkog udruženja pravnika (American Bar Association's Rule of Law Initiative) i Partnera za demokratske promene Srbija. Izjave i analize date u ovom materijalu isključivo su stavovi autora, nisu odobreni od strane Skupštine i Upravnog odbora Američkog udruženja pravnika, i ne predstavljaju političke stavove ni Američkog udruženja pravnika ni Partnera za demokratske promene Srbija. Takođe, ovim materijalom ne pruža se pravni savet za pojedinačne slučajeve. Ovaj materijal nastao je uz velikodušnu podršku američkog naroda kroz Department of State Bureau of International Narcotics and Law Enforcement Affairs (INL). Sadržaj ovog materijala je isključiva odgovornost American Bar Association's Rule of Law Initiative i Partnera za demokratske promene Srbija, i ne predstavlja nužno stavove INL-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.

***

Svi pojmovi koji su u tekstu upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

ISBN: 978-1-62722-819-0

ISBN: 978-1-62722-820-6 (PDF)

Štampano u Sjedinjenim Američkim Državama

Copyright © 2014 Inicijativa za vladavinu prava Američkog udruženja pravnika
1050 Connecticut Avenue, NW, Washington, DC 20036

Američko udruženje pravnika ovim putem daje dozvolu za kopiranje ovog materijala, u celini ili delimično, u naučne svrhe u okviru institucije visokog obrazovanja ili za upotrebu od strane neprofitnih organizacija, pod uslovom da je upotreba isključivo u informativne a ne komercijalne svrhe, te se svaka kopija materijala ili njegovog dela smatra originalnom publikacijom od strane ABA, uključujući naslov publikacije, ime autora i legendu „Štampano uz dozvolu ABA. Sva prava zadržana“.

Sadržaj

Uvod	5
Terminologija	10
Rezime	13
Srbija – prikaz konteksta	15
Istorijski i politički kontekst	15
Pravni okvir.....	17
Struktura sistema krivičnog prava	21
Postupci.....	25
Srbija – Analiza 2013.	30
Tabela ocene faktora	30
I. Razmatranje svih faza pritvora	31
Faktor 1: Procesne garancije	31
Faktor 2: Doslednost i pravičnost	33
Faktor 3: Resursi	34
Faktor 4: Spoljni i nedozvoljeni uticaj	37
Faktor 5: Položaj žrtve.....	38
Faktor 6: Poseban položaj maloletnika	40
Faktor 7: Poseban položaj odraslih ranjivih grupa	42
II. Određivanje pritvora u prekrivičnom postupku	45
Faktor 8: Hapšenje	45
Faktor 9: Zadržavanje	49
Faktor 10: Nadzor nad zadržavanjem i istražnim pritvorom	51
Faktor 11: Pritvor tokom suđenja.....	54
III. Mehanizmi za žalbu protiv određivanja istražnog pritvora	59
Faktor 12: Vanredni pravni lekovi	59
Faktor 13: Žalba protiv odluke o određivanju istražnog pritvora.....	60
Faktor 14: Redovno preispitivanje odluke kojom je određen pritvor.....	62
IV. Procedure u pritvoru	63
Faktor 15: Procedure tokom lišenja slobode	63
Faktor 16: Mehanizmi za pritužbu	69
Faktor 17: Osoblje i popunjavanje radnih mesta	73
Lista skraćenica	75

Uvod

U mnogim zemljama prekomerna upotreba pritvora predstavlja glavni problem, kako u prekrivičnom, tako i u kasnijim fazama krivičnog postupka. Međunarodni standardi snažno podstiču primenu vanzavodskih mera tokom istrage, suđenja i izricanja kazne, smatrajući da bi lišenje slobode trebalo nametnuti samo kada vanzavodske mere nisu dovoljne. Prekomerna upotreba pritvora je često simptom nefunkcionalnog krivičnog pravnog sistema, koji možda ne omogućava zaštitu prava optuženih i ima nedovoljni institucionalni kapacitet za uvođenje, sprovođenje i praćenje vanzavodskih mera i sankcija. Takođe, ovo je često uzrok kršenja ljudskih prava i društvenih problema u vezi sa velikim troškovima pritvorskog sistema, kao što su prenaseljenost zatvora, loše postupanje prema pritvorenicima, nehumani uslovi pritvora, nemogućnost rehabilitacije prestupnika koji dovode do povećanog recidivizma, kao i društvena stigma u vezi sa pritvorom za sve veći broj lica. Prekomerna upotreba pritvora u istrazi i određivanje kazne zatvora su jednako problematične i moraju se rešiti u cilju stvaranja efikasne i trajne reforme krivičnog pravnog sistema.

Oslanjajući se na dvadeset četiri godine iskustva Inicijative za vladavinu prava Američkog udruženja pravnika (ABA ROLI) u pružanju tehničke pravne pomoći u cilju promovisanja vladavine prava u više od 60 zemalja širom sveta, a u okviru sedam drugih pravnih instrumenata procene*, ABA ROLI je razvio i instrument za Analizu primene mere pritvora (Detention Procedure Assessment Tool – DPAT) radi procene korišćenja pritvora u krivičnim predmetima u fazi prekrivičnog i krivičnog postupka.

Instrumenti procene ABA ROLI su dizajnirani kako bi ispunili nekoliko funkcija. Prvo, lokalni zvaničnici i politički predstavnici mogu da koriste rezultate u cilju utvrđivanja prioriteta i usmeravanja reformskih napora. Drugo, ABA i drugi eksperti za vladavinu prava moći će da koriste rezultate Analize putem ovih instrumenata u cilju razvoja efikasnijih programa vezanih za poboljšanje kvaliteta pravnog sistema. Treće, instrumenti procene takođe omogućavaju donatorskim organizacijama, političkim predstavnicima, organizacijama civilnog društva (OCD) i međunarodnim organizacijama dolazak do teško dostupnih informacija o strukturi, prirodi i statusu pravnog sistema u posmatranim zemljama. Četvrto, instrumenti procene doprinose sveobuhvatnom razumevanju o tome kako vladavina prava funkcioniše u praksi. Peto, rezultati procena takođe mogu poslužiti kao odskočna daska za pojedine lokalne inicijative javnog zagovaranja, kao što

---

* ABA ROLI je primenio više od 80 instrumenata procene u više od 30 zemalja, uključujući inicijalna i ažurirana izdanja Indeksa reforme pravosuđa, Indeksa reforme pravnih profesija, Indeksa reforme pravnog obrazovanja, Indeksa reforme tužilaštva, Instrumenta procene trgovine ljudima, ICCPR Indeks, Instrument procene pristupa pravdi i CEDAW Instrument procene, uz brojne ocene zakonodavnog okvira.

su javne edukativne kampanje o ulozi pravosudnog sistema u demokratskom društvu, ukazivanje na određena pitanja ljudskih prava, izrade zakona, kao i lobiranje za unapređenje usaglašenosti sistema sa međunarodno priznatim standardima vladavine prava.

Obim Analize

Prilikom sprovođenja programa reformi krivičnog sistema, ABA ROLI je primetio da, iako su mnogi stručnjaci, državne institucije i nevladine organizacije obimno dokumentovali i ocenili pitanja prava zatvorenika, uključujući i pitanja kao što su prenaseljenost zatvora, loše postupanje, uslovi pritvora, rehabilitacija i društvena stigma, nijedna organizacija ili studija nije nastojala da direktno razmotri zakonodavne i strukturalne uzroke tih problema.

Prilikom razvoja DPAT metodologije, ABA ROLI je nastojao da proceni proceduralni i zakonski okvir koji doprinosi prekomernoj upotrebi pritvora i zatvora, kao i aktuelne prakse aktera krivičnog sistema nadležnih za sprovođenje procedura i zakonodavnog okvira u vezi sa pritvorom.

ABA ROLI smatra da promovisanjem vladavine prava kroz transparentne i efikasne proceduralne reforme država može poboljšati stanje ljudskih prava u svojim pritvorskim jedinicama. ABA ROLI će implementirati DPAT u zemljama u kojima su vlada, civilno društvo, ili druge lokalne institucije identifikovali probleme koji proističu iz prekomerne upotrebe pritvora i kazne zatvora, sa ciljem utvrđivanja razloga za ovu prekomernu upotrebu i definisanja plana reforme.

Ova Analiza fokusira se na pitanja pritvora u pretkrivičnom postupku i tokom suđenja, pre donošenja odluke o krivičnoj sankciji. Ova procena takođe posmatra opšta pitanja, uključujući procesne garancije, doslednost i pravičnost, institucionalne resurse, spoljni i nedozvoljeni uticaj, ulogu žrtve, kao i posebna razmatranja vezana za maloletnike i ranjive grupe.

DPAT metodologija razmatra ulogu svih relevantnih aktera i institucija vezanih za pritvor, uključujući i policiju, istražitelje, tužioce, sudije, advokate odbrane, sudsko osoblje, osoblje ustanova za izvršenje zavodskih sankcija, članove odbora za uslovni otpust, optuženike, pritvorenike, zatvorenike, žrtve, svedoke, i druge, u zavisnosti od slučaja.

Ona obuhvata i pritvor na osnovu zakonitih procesa, kao što je sudski-nadzirano hapšenje osumnjičenog za krivično delo od strane državnog organa, kao i nezakonite akte, kao što su prinudno odvođenje ili lišenje slobode osumnjičenog bez nadzora suda.

Metodologija

DPAT se u velikoj mjeri oslanja na strukturu i procedure korišćene u sedam drugih instrumenata procene koje je razvio ABA ROLI, ali se za razliku od drugih instrumenata, DPAT metodologija usko fokusira na proceduralne aspekte pritvora u krivičnom postupku i ne bi je trebalo posmatrati kao sveobuhvatnu procenu krivičnog pravnog sistema, aktera ili institucija.

U razvoju DPAT metodologije, ABA ROLI se oslanja na mnoge međunarodne i regionalne pravne instrumente koji se odnose na krivični postupak, prava zatvorenika i pritvorenika, maloletničko pravosuđe, kaznenu politiku, i alternative pritvoru. Među njima su osnovni međunarodni sporazumi o ljudskim pravima, kao i regionalne konvencije iz evropskih, interameričkih, i afričkih sistema ljudskih prava, smernice, pravila, deklaracije, i najbolje prakse razvijene od strane Ujedinjenih nacija, regionalnih međuvladinih agencija, advokatskih komora, i organizacija civilnog društva, sudska praksa međunarodnih, regionalnih i domaćih pravosudnih ili kvazi-pravosudnih organa, kao i knjige i priručnici akademskih stručnjaka ili eksperata civilnog društva.

DPAT ispituje *de jure* zakonodavni i proceduralni okvir pritvora, kao i *de facto* postupke u okviru kojih se pritvor određuje i sprovodi. DPAT se oslanja na međunarodne i regionalne zakone, norme i najbolje prakse u vezi sa istražnim pritvorom, procenjujući režim lišenja slobode jedne zemlje u odnosu na dva faktora koji odražavaju različite kritične probleme i faze pritvora.

DPAT će biti predstavljen u standardizovanom formatu za procenu pojedine zemlje, omogućavajući čitaocima da uporede i razlikuju primenu u različitim zemljama, u različitim oblastima, kao i, na osnovu naknadno sprovedene procene, u okviru iste zemlje u različitim periodima. Svaki DPAT obuhvata uvod u DPAT metodologiju i proces ocenjivanja, pregled istorije zemlje i pravnog sistema i osnovni rezime DPAT nalaza. Svaki faktor biće predstavljen uz kratak pregled međunarodno prihvaćenih standarda koji se odnose na taj faktor. DPAT analiza je kvalitativna, ne kvantitativna, a svakom faktoru se dodeljuje ocena pozitivno, negativno ili neutralno, ukazujući na napredak zemlje u ispunjavanju međunarodno prihvaćenih standarda. Svaki faktor će obuhvatiti kratak zaključak o situaciji u zemlji u odnosu na taj konkretan faktor, koji je dalje praćen temeljnom analizom u kojoj se sumira *de jure* i *de facto* situacija uz detaljni prikaz različitih pitanja koja utiču na taj faktor u zemlji. DPAT predstavlja neutralnu i apolitičnu analizu procedura u vezi sa pritvorom, pravnim okvirom i praksom u jednoj zemlji i ne daje konkretne preporuke za reformu, već obezbeđuje analizu pitanja u vezi sa istražnim pritvorom i lišenjem slobode, naglašavajući i prednosti i nedostatke pritvorskog režima u datoj državi. Podaci koji se koriste u DPAT analizi prikupljaju se u procesu procene koji traje dve do tri nedelje, kada neutralan, nezavisan

procenitelj ili evaluatori sprovode niz ključnih intervjua sa relevantnim akterima u zemlji koja se procenjuje. Sagovornici obuhvataju oko 40 sudija, advokate odbrane, tužioce, ministarstvo pravde ili druge predstavnike vlade, zvaničnike sistema za izvršenje krivičnih sankcija, policiju, istražitelje, bivše ili sadašnje pritvorenike ili zatvorenike, predstavnike civilnog društva i ostale zainteresovane strane iz cele zemlje.

Pre procesa procene, partneri ABA ROLI u zemlji sprovode *de jure* istraživanja sekundarnih izvora, obezbeđujući procenjivaču sve relevantne zakone, propise, sudske odluke, izveštaje i članke, kao i relevantne podatke i statistiku. Nakon sprovedenog procesa, procenjivač sastavlja DPAT izveštaj o konkretnoj zemlji. Izveštaj uređuje ABA ROLI osoblje a zatim se sprovodi *peer review*, odnosno pregled stručnjaka i ključnih zainteresovanih strana u zemlji pre objavljivanja na engleskom i lokalnim jezicima.

Zahvalnost

ABA ROLI je izuzetno zahvalan timu koji je razvio koncept, metodologiju i dizajn DPAT u periodu 2009-2010. Viši savetnik za krivično pravo Mary Greer i pravni analitičar Jessie Tannenbaum radili su kao koordinatori projekta, kreirali i izradili metodologiju faktora, razvili dizajn i strukturu izveštaja DPAT, i sproveli pilot DPAT u Jermeniji. Istraživač-saradnik Jim Wormington bio je od neprocenjivog značaja za istraživanje komparativnih zakona o krivičnom postupku i najboljih praksi i razvijanje DPAT metodologije. Ostalo osoblje ABA ROLI, uključujući Simon Conté, Julie Garuccio, Danny Adams, Hasmik Hakobyan, Sarah Shirazyan i Keith Peterson, takođe je obezbedilo ključnu podršku za koncept i razvoj DPAT.

Doprinos i kritički komentari na nacrt DPAT metodologije obezbeđeni su od strane komisije stručnjaka za krivično pravo i krivični postupak, uključujući Prof. Cynthia Alkon, Jurabek Aripov, Hon. Paul Dennenfeld, Prof. Jimmy Gurulé, Martin Schoenteich, Jason Reichelt, Andrew Solomon i dr Richard Vogler. ABA ROLI iskazuje iskrenu zahvalnost za njihov doprinos u razvoju DPAT.

Tim koji je sproveo Analizu

Ova Analiza zajednički je sprovedena od strane ABA ROLI i Partnera za demokratske promene Srbija. Mary Adele Greer, viši savetnik za krivično pravo pri ABA ROLI, bila je glavni evaluator i koordinator projekta. Marija Obradović, pripravnica u Partnerima za demokratske promene Srbija, takođe je bila deo tima. Cela kancelarija Partnera za demokratske promene Srbija u Beogradu pružila je snažnu podršku i pomoć, a posebno direktor Blažo Nedić, pravnice Ana Toskić, Tamara Ljubović i Ana Dešić, menadžerka kancelarije Irena Lučić, i pravna ekspertkinja, sudija Denise Johnson, kao i osoblje ABA ROLI

u Vašingtonu, posebno viša programska menadžerka Hana Hausnerova i programska koordinatorka Lila Miller. Direktor istraživanja Simon Conté uredio je DPAT. Takođe bismo želeli da se zahvalimo Advokatskoj komori Srbije na podršci i saradnji prilikom implementacije programa „Podizanje kapaciteta advokature za postupanje u krivičnim postupcima“, uključujući i ovu Analizu. Zaključci i ocene sadržane u DPAT Analizi zasnovani su na intervjuima obavljenim u Srbiji krajem juna i početkom jula 2013. godine, i relevantnim materijalima razmotrenim do tada. Podaci o relevantnim institucijama i poverljiva lista ispitanika nalaze se u arhivi ABA ROLI. ABA ROLI veoma ceni vreme i pomoć pruženu od strane ispitanika koji su učestvovali u DPAT.

Terminologija

Procedure vezane za pritvor razlikuju se od zemlje do zemlje, a terminologija korišćena u jednoj zemlji može imati drugačije značenje u drugoj. Dakle, od ključnog je značaja da se definiše terminologija koja se koristi u DPAT instrumentu i da se svaki termin koristi sa preciznošću. Osim ako nije drugačije navedeno u samom izveštaju, dole navedena terminologija smatra se strogo definisanom na sledeći način:

Alternativna sankcija: Bilo koja vanzavodska sankcija izrečena licu koje je osuđeno za krivično delo.

Alternativa istražnom pritvoru: Bilo koja vanzavodska mera kojom se obezbeđuje prisustvo lica optuženog za krivično delo u daljem sudskom postupku.

Žalba: Preispitivanje odluke sudskog organa od strane višeg sudskog organa.

Privođenje: Dovođenje lica osumnjičenog za izvršenje krivičnog dela.

Hapšenje: Zadržavanje lica osumnjičenog za izvršenje krivičnog dela.

Uhapšeni: Svako lice koje je privedeno ili uhapšeno od strane državnog organa zbog sumnje da je izvršio krivično delo, ali kome još uvek nije određen pritvor od strane suda.

Pomilovanje: Svaki akt izvršne vlasti koji vodi do ublažavanja krivične sankcije protiv počinioca.

Nadležni organ: Organ koji osniva država koji je nadležan za određenu oblast prava ili postupak.

Zadržavanje: Fizičko lišenje slobode u pritvorskoj jedinici pod kontrolom države.

Osudjuća presuda: Odluka sudskog organa da je okrivljeni kriv za izvršenje krivičnog dela.

Osuđenik: Svako lice koje je osuđeno za krivično delo i trenutno izdržava kaznu za izvršeno delo.

Branilac: Advokat ili pravni savetnik koji zastupa interese pritvorenika, zatvorenika, ili okrivljenog.

Ograničenje slobode: Lišenje slobode nekog lica od strane državnog organa, bilo isključivo u pritvorskoj jedinici pod kontrolom države, ili uz delimičnu slobodu (npr. kućni pritvor ili zabrana napuštanja).

Okrivljeni: Lice koje je optuženo za krivično delo, koje još uvek nije osuđeno ili čija žalba se razmatra.

Lišenje slobode: Ograničenje fizičke slobode nekog lica, tako da ne može da napusti mesto u kome se nalazi, sa ili bez formalnog pravnog ili sudskog nadzora, i bez obzira na to da li je pritvoreno u skladu sa zakonski utvrđenim procedurama.

Pritvorenik: Lice kome je određen pritvor koje nije osuđeno za krivično delo ili lice osuđeno na lišenje slobode kao sankciju za to delo, uključujući i lica koja su lišena slobode bez formalnog pravnog ili sudskog nadzora.

Pritvor: Držanje lica u državnom pritvoru ili od strane državnog organa u bilo kojoj fazi krivičnog postupka, sa ili bez formalnog pravnog ili sudskog nadzora i bez obzira na to da li je lice pritvoreno u skladu sa zakonom utvrđenim procedurama.

Pritvorska jedinica: Ustanova u kojoj su smeštena lica koja su pritvorena od strane državnih organa ili organa pod državnom vlašću, bez obzira na to da li su formalno uhapšeni ili osuđeni za krivično delo.

Sudska odluka: Konačno rešenje krivičnog predmeta.

Vanredni pravni lek: Bilo koji pravni lek kojim se preispituje zakonitost pritvora, zatvora, ili drugog lišenja slobode, pred pravosudnim organom nadležnim da naredi puštanje pritvorenog lica.

Zatvor: Lišenje slobode lica koje je osuđeno za krivično delo i kome je određena kazna lišenja slobode kao sankcija za to delo.

Kazna zatvora: Lišenje slobode lica koje je osuđeno za krivično delo i kome je određena kazna lišenja slobode kao sankcija za to delo.

Zatvorenik: Lice koje je osuđeno za krivično delo i kome je određena kazna lišenja slobode kao sankcija za to delo.

Sudska vlast: Sudija, sudija za prekršaje, ili drugi zakonski uspostavljen arbitar u krivičnom postupku.

Vanzavodska sankcija: Svaka kazna ili mera koja se odnosi na lica osuđena za krivično delo osim potpunog i apsolutnog lišenja slobode u pritvorskoj jedinici pod kontrolom države.

Učinitelj: Lice koje je osuđeno za krivično delo i trenutno izdržava sankciju za to delo.

Uslovni otpust: Postupak koji omogućava oslobađanje pod nadzorom državne učiniocu koji nije odslužio celu kaznu zatvora.

Kazneni zavod: Stambeni objekat u koji su smeštena lica koja su osuđena za krivična dela.

Istražni pritvor: Pritvor lica određen od strane suda, koje još uvek nije osuđeno za krivično delo. Uključuje i pritvor tokom suđenja ili drugog postupka pre donošenja presude.

Kazneni zavod: Stambeni objekat u koji su smeštena lica osuđena za krivična dela.

Zatvorenik: Lice koje je osuđeno za krivično delo i kome je određena kazna lišenja slobode kao sankcija za to delo.

Uslovna osuda: Postupak koji omogućava licu koje je osuđeno za krivično delo da ostane na slobodi pod nadzorom države.

Kazna: Sankcija određena licu koje je osuđeno za krivično delo.

Državni organ: Funkcioner ili službenik organa vlasti koji radi u krivičnopravnom sistemu, bez obzira na to da li postupa u okviru svog službenog položaja ili u skladu sa zakonom.

Pritvorska ustanova pod kontrolom države: Bilo koji objekat koji se koristi za smeštaj ili sklonište lica kojima je određen pritvor, bez obzira da li njome upravljaju neposredno državni organi ili privatni po državnom ugovoru.

Osumnjičeni: Lice za koga policija ili drugi istražni organi sumnjaju da je izvršilo krivično delo, bez obzira na to da li je zvanično identifikovan ili obavešten da je osumnjičeni.

Žrtva: Svako lice koje je direktno negativno pogođeno krivičnim delom.

Svedok: Svako lice koje je videlo izvršenje krivičnog dela ili od koga policija ili drugi istražni organi zahtevaju da pruži informacije u vezi sa izvršenjem krivičnog dela, a koje nije formalno identifikovano kao osumnjičeni.

Rezime

Kratak pregled rezultata

S obzirom na to da je cilj Srbije da postane član Evropske unije, brojne reforme krivičnog sistema sprovedene su u poslednjih nekoliko godina. Posle zakonodavne reforme, posebno u pogledu Zakonika o krivičnom postupku, koja je bila impresivna, Srbija nastavlja da ulaže napore da sprovede nekoliko sistemskih promena – naročito u odnosu na uvođenje povećane odgovornosti i rukovođenja u osnovnom odlučivanju u tužilaštvu. Upotreba istražnog pritvora u Srbiji je i dalje prekomerna, a njegova primena ne odgovara konkretnoj težini krivičnog dela i posebnim okolnostima optuženog. Relevantni akteri krivičnog sistema pokušavaju da razmotre i češće koriste alternative pritvoru, što bi moglo da dovede do adekvatnijeg korišćenja ograničenih resursa i veće efikasnosti i pravičnosti sprovođenja krivičnog postupka, bez ugrožavanja bezbednosti zajednice.

Pozitivni aspekti

- Novi Zakonik o krivičnom postupku (u daljem tekstu ZKP) predviđa da tužioci preuzimaju odgovornost za vođenje istrage. Njihovo učešće u najranijim fazama odlučivanja, posebno kad je reč o odlukama oko predlaganja i određivanja pritvora, ima potencijal da obezbedi da se samo osnovani slučajevi proslede u istragu i, što je najvažnije, da se pažljivije koristi pritvor, što bi moglo da smanji prenaseljenost u zavodima, i efikasnije usmeri krivične predmete kroz sam postupak.
- Srbija je izuzetno fokusirana na poboljšanje postupka za pitanja maloletničkog pravosuđa i zaista je dala prioritet obuci pravosudnih aktera u ovoj veoma specijalizovanoj oblasti. Takođe, napravljena je razlika između formalnih i neformalnih procedura koje imaju tendenciju da smanje pritvor do donošenja konačne odluke.

Izazovi

- U okruženju u kome se pritvor prekomerno koristi, bez obzira na prirodu krivičnog dela, težinu dela ili profil optuženog, većina odluka o određivanju pritvora zasniva se na nedostatku specifičnih, artikulisanih, odgovarajućih pravnih osnova koji opravdavaju određivanje pritvora. Policija snosi primarnu odgovornost u tom pogledu jer često donosi prvobitnu odluku o pritvoru. Tužioci moraju navesti zakonski osnov koji opravdava pritvor, ali obično to čine bez navođenja konkretnih činjenica kojima bi se opravdao zahtev, dok navedeni osnov može ili ne mora biti odgovarajući za određenu situaciju ili za optuženog. Navedeno je da

sudije obično ne samo što produžavaju pritvor, već se često ta odluka i potvrđuje u žalbenom postupku, bez ikakvih dodatnih činjenica koje bi sud zahtevao da bi potvrdio takvu odluku.

- Indirektni pritisak na pravosuđe da se pokrene istraga i krivično gonjenje od strane različitih baza političke moći, često kanalisano kroz medije, negativno utiče na funkcionisanje krivičnog sistema. Ovi postupci često rezultiraju i predugim periodima lišenja slobode, često bez valjanog pravnog osnova, za lice koje je pod istragom.
- Iako ZKP ograničava dužinu pritvora u predistražnom postupku i istrazi do šest meseci, ne postoji zakonska granica za korišćenje pritvora nakon te faze krivičnog postupka, do početka i završetka glavnog pretresa. Takođe, ne postoji zakonska granica za pritvor tokom žalbenog postupka.

Srbija – prikaz konteksta

Istorijski i politički kontekst

Republika Srbija nalazi se u Jugoistočnoj Evropi, na Balkanskom poluostrvu. Zauzima površinu od 88407 km² i deli granice sa Mađarskom na severu, Rumunijom i Bugarskom na istoku, Makedonijom i Albanijom na jugu, i Crnom Gorom, Bosnom i Hercegovinom i Hrvatskom na zapadu. Republika Srbija ima dve autonomne teritorije: Vojvodinu i Kosovo i Metohiju (u daljem tekstu KiM – Ovo je oznaka bez prejudiciranja stavova o statusu, a u skladu sa Rezolucijom 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o proglašenju nezavisnosti Kosova). Prema popisu stanovništva iz 2013, Srbija ima populaciju od oko 7181505 ljudi. Počev od 1999. godine, Zavod za statistiku ne vodi ove podatke za KiM, tako da to stanovništvo nije uključeno u ovom popisu. Srbija je višenacionalna zajednica. Pored Srba (82,9%), sledeća najbrojnija grupa su Mađari (uglavnom u Vojvodini), zatim Bošnjaci (uglavnom u Šumadiji i regionu Zapadne Srbije), Romi (region Južne i Istočne Srbije i Vojvodina) i konačno, Jugosloveni (region Vojvodine) (Pogledati Statistički godišnjak Republike Srbije za 2011, dostupno na http://www.media.srbija.gov.rs/medsrp/dokumenti/SGS2011_cyr.pdf).

Velike političke promene koje su se odigrale u Sovjetskom Savezu i Istočnoj Evropi krajem dvadesetog veka nisu zaobišle ni Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju (u daljem tekstu: SFRJ). Godine 1989, Slobodan Milošević, ukinuo je autonomiju pokrajina KiM i Vojvodine u suprotnosti sa Ustavom SFRJ iz 1974. U isto vreme, nekoliko republika u okviru SFRJ počelo je da se kreće ka nezavisnosti. Slovenija je bila prva republika koja je proglasila nezavisnost 27. juna 1991. Sledeća je bila Hrvatska 25. juna 1991. Predsednik BiH proglasio je nezavisnost Bosne od SFRJ 5. aprila 1992, ali dva dana kasnije Republika Srpska je proglasila nezavisnost od BiH i dalje proglasila svoju nameru da ostane u okviru SFRJ. Oružani sukob je počeo u aprilu 1992, i trajao je do septembra 1995. Dana 21. novembra 1995, predsednici Hrvatske, BiH i Srbije, Franjo Tuđman, Alija Izetbegović i Slobodan Milošević sastali su se u Dejtonu, Ohajo, gde su postigli mirovni sporazum, koji je potpisan u Parizu kasnije te godine.

U međuvremenu, životni uslovi albanskog stanovništva na KiM nastavili su da se pogoršavaju, konačno privlačeći pažnju međunarodne zajednice. Godine 1998. tenzije su eskalirale u oružani sukob između Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) i srpskih snaga. U januaru 1999, 45 Albanaca ubijeno je u selu Račak, opština Štimlje, što je iniciralo protest međunarodne zajednice protiv srpske vlasti. U martu 1999, snage NATO počele su vojnu intervenciju protiv Srbije. Rat je završen 9. juna 1999. potpisivanjem Vojno-tehničkog sporazuma u Kumanovu između Jugoslovenske narodne armije (JNA) i NATO. Sledećeg dana, Savet

bezbednosti UN usvojio je Rezoluciju 1244, KiM je stavljeno pod prelaznu zaštitu UN i uspostavljena je misija privremene uprave UN na Kosovu (u daljem tekstu UNMIK).

Dana 5. oktobra 2000. održani su masovni protesti u Beogradu. Ljudi iz cele zemlje okupili su se u glavnom gradu Srbije da pokažu svoje nezadovoljstvo režimom Slobodana Miloševića. Iako je bilo i drugih protesta u prošlosti, demonstranti su izašli na ulice, zbog optužbi da je Milošević pokušavao da ukrade predsedničku izbornu pobjedu od svog protivnika, Vojislava Koštunice. Nakon paljenja parlamenta i preuzimanja državne televizije, demonstranti su primorali Miloševića da podnese ostavku.

Uprkos nedostatku konsenzusa u Vladi Republike Srbije, u junu 2001, Slobodan Milošević izručen je Međunarodnom krivičnom sudu za bivšu Jugoslaviju (ICTY) u Hagu u Holandiji, da se suoči sa optužbama za genocid, zločine protiv čovečnosti i kršenje zakona ili običaja ratovanja i teške povrede Ženevskih konvencija iz 1949. Ovi zločini su navodno počinjeni na KiM, u BiH i u Hrvatskoj tokom sukoba u bivšoj Jugoslaviji koji su ovde opisani. Milošević je umro u pritvoru 11. marta 2006, a ubrzo nakon toga, obustavljen je postupak protiv njega, bez konačne odluke.

Srbija je počela svoj put ka reformama pod vođstvom demokratski izabranog premijera, Zorana Đinđića, koji je počeo uspostavljanje pozitivnih odnosa sa zapadnim zemljama nakon mnogo godina izolacije. Međutim, 12. marta 2003. Đinđić je ubijen od strane organizovane kriminalne grupe predstavnika mafije, u dvorištu zgrade Vlade u Beogradu. U avgustu iste godine optužnica je podignuta protiv 44 osobe zbog njihove umešanosti u organizovanje ubistva Đinđića. Optuženi su bili članovi koji su blisko povezani sa zemunskim klanom i rasformirane Jedinice za specijalne operacije (JSO) osnovane od strane Ministarstva unutrašnjih poslova.

Glavni osumnjičeni za organizovanje atentata bio je bivši komandant JSO Milorad Ulemek. Suđenje je počelo decembra 2003, u Okružnom sudu u Beogradu (Odeljenje za organizovani kriminal) i trajalo je do 23. maja 2007, kada su svi optuženi proglašeni krivim i osuđeni na ukupno 378 godina zatvora.

Dana 17. februara 2008. Kosovo je proglasilo nezavisnost. Ovo je bilo praćeno masovnim protestima u Beogradu koji su dramatično eskalirali u rušenje grada, uključujući i paljenje američke ambasade. Od proglašenja nezavisnosti Kosova, Vlada Srbije je učestvovala u nizu sastanaka u Briselu sa predstavnicima Kosova, pod nadzorom predstavnika EU. U martu 2012. Srbija je dobila status kandidata za EU, a u junu 2013. Savet Evropske unije saglasio se da se otvore pregovori o pridruživanju sa Srbijom.

Sukobi u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, i na KiM doveli su do masovnih migracija ljudi srpske nacionalnosti u tim zemljama koji su našli utočište u Srbiji kao svojoj domovini. Registracija raseljenih sa KiM sprovedena 2000. godine pokazala je da ima više od 200000 interno raseljenih lica (u daljem tekstu: IRL) u Srbiji. Prve analize ovih podataka koje su obavljene u julu 2001. godine pokazale su da je u Srbiji registrovano 451980 interno raseljenih lica, od kojih 377731 ima priznat izbeglički status. Najveći broj izbeglica je iz Hrvatske (oko 63%), dok je procenat onih iz BiH pao na 36%. Prema podacima UNHCR, u 2012. preko 3100 ljudi izrazilo je nameru da se prijavi za azil u Srbiji. Međutim, registrovano je samo 488 osoba od strane kancelarije za azil, dok je veći broj otišao u Zapadnu Evropu bez podnošenja prijave ili bez završetka drugog koraka registracije, navodno zbog nekih nedostataka u sistemu azila i nedostatka sredstava u centrima za azil. Uprkos činjenici da je zakonski okvir u pogledu azila namenjen da bude u skladu sa evropskim standardima, broj slučajeva u kojima je dodeljen azil u Srbiji i dalje je nizak, sa samo dva slučaja u kojima je odobren azil do sada u 2013 (dostupno na <http://www.unhcr.org/pages/49e48d9f6.html>).

Pravni okvir

Srbija je po uređenju parlamentarna demokratija. Sistem vlasti zasnovan je na podeli vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku.

Narodna skupština je najviše predstavničko telo u Republici Srbiji. Skupština je jednodomna i čini je 250 poslanika, izabranih direktnim izborima sa mandatom od četiri godine. Njena nadležnost obuhvata usvajanje i promenu Ustava, donošenje zakona i drugih opštih akata, nadzor nad radom službi bezbednosti, usvajanje budžeta, davanje amnestije za krivična dela, ratifikaciju međunarodnih ugovora, izbor i raspuštanje Vlade i imenovanje i razrešenje sudija Ustavnog suda, predsednika sudova, javnih tužilaca i njihovih zamenika.

Predsednik predstavlja državu, proglašava zakone, predlaže kandidata za predsednika Vlade i druge nosioce funkcija Narodnoj skupštini, daje pomilovanja i odlikovanja, komanduje vojskom, i, na predlog Vlade, postavlja i opoziva ambasadore Republike Srbije. Predsednik se bira na neposrednim izborima, tajnim glasanjem, na period od pet godina. Uživa imunitet kao narodni poslanik.

Vlada je nosilac izvršne vlasti i odgovorna je Narodnoj skupštini za vršenje svoje dužnosti. Ovlašćena je da utvrđuje i vodi politiku, predlaže i izvršava zakone i druge opšte akte, kao i da usmerava i usklađuje rad organa državne uprave. Čine je predsednik Vlade, jedan ili više potpredsednika i ministri. Mandat predsednika Vlade je 4 godine.

Dužnosti **Ministarstva pravde i državne uprave** su utvrđene u članu 10. Zakona o ministarstvima (Zakon o ministarstvima, čl. 10, „Službeni glasnik Republike

Srbije“, br. 72/2012, 76/2013). Nadležno je za izradu krivičnog, prekršajnog i privrednog zakonodavstva, organizaciju kvalifikacionih ispita za advokate, nosioce pravosudnih funkcija i javnih beležnika, izvršenje krivičnih sankcija, rehabilitaciju, amnestiju i pomilovanje, izručenja, programe zaštite svedoka, i predstavlja Republiku Srbiju pred Evropskim sudom za ljudska prava (ECHR).

Sudska vlast pripada sudovima opšte i posebne nadležnosti. Sudovi opšte nadležnosti su osnovni, viši, apelacioni sudovi, Vrhovni kasacioni sud i Ustavni sud. Sudovi posebne nadležnosti su prvostepeni i drugostepeni privredni sudovi, prekršajni sudovi, Viši prekršajni sudovi i Upravni sud (Zakon o uređenju sudova, čl.11, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011, – ispr., 78/2011 – ispr., 101/2011, – ispr., 101/2013). U obavljanju sudijske funkcije, sudija mora biti nezavisan. Sudija je zaštićen od odgovornosti za izraženo sudijsko uverenje ili glasanje u procesu donošenja sudske odluke, osim u slučaju da izvrši krivično delo. Sudijama je zabranjeno angažovanje u političkim aktivnostima.

Član 146. Ustava Srbije predviđa:

Stav 1: Sudijska funkcija je stalna.

Stav 2: Izuzetno, lice koje se prvi put bira za sudiju bira se na tri godine.

Kao što je objašnjeno kasnije u ovoj Analizi, Visoki savet sudstva bira sudije na stalne funkcije.

Sastav sudskih veća u krivičnom postupku je definisan u članu 21. Zakonika u krivičnom postupku (u daljem tekstu ZKP):

U prvom stepenu sud sudi u veću koje se sastoji:

1. od jednog sudije i dvoje sudija-porotnika za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora preko osam godina, a do dvadeset godina;
2. od dvoje sudija i troje sudija-porotnika za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora od trideset do četrdeset godina;
3. od troje sudija za krivična dela za koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti.

U drugom stepenu sud sudi u veću koje se sastoji:

1. od troje sudija, ako ovim zakonikom nije drugačije određeno;
2. od petoro sudija za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora od trideset do četrdeset godina i za krivična dela koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti.

U trećem stepenu sud sudi u veću:

1. od troje sudija, ako ovim zakonikom nije drugačije određeno;
2. od petoro sudija za krivična dela za koja je propisana kazna zatvora od trideset do četrdeset godina i za krivična dela koja je posebnim zakonom određeno da postupa javno tužilaštvo posebne nadležnosti.

U veću od troje sudija sud odlučuje o žalbama protiv rešenja sudije za prethodni postupak, donosi odluke van glavnog pretresa. Sudovi višeg stepena takođe mogu odlučivati u veću od troje sudija osim u gore navedenim slučajevima.

Vrhovni kasacioni sud sudi u veću od petoro sudija.

U zavisnosti od faze krivičnog postupka, suđenje može biti u nadležnosti različitih sudija, kao što je navedeno u članu 22. ZKP: Sudija pojedinac sudi u prvom stepenu za krivična dela za koja je propisana novčana kazna ili kazna zatvora do osam godina. U predistražnom postupku i istrazi odlučuje sudija za prethodni postupak. Konačno, u nekim slučajevima odlučuju predsednik suda i predsednik veća. Na primer, predsednik suda odlučuje o molbi osuđenog za odlaganje izvršenja krivične sankcije (*Ibid*). Postupak izvršenja krivičnih sankcija je u nadležnosti sudije za izvršenje krivičnih sankcija (*Ibid*).

Vrhovni kasacioni sud, sa sedištem u Beogradu, sudi u veću sastavljenom od 5 sudija, donosi odluke o zahtevima za zaštitu zakonitosti i osigurava doslednost u uspostavljanju sudske prakse među sudovima. Narodna skupština bira predsednika ovog suda, po predlogu kandidata od strane Visokog saveta sudstva i nakon razmatranja mišljenja na sednici Vrhovnog kasacionog suda i nadležnog odbora Narodne skupštine. Redovni mandat predsednika ovog suda je pet godina, bez mogućnosti reizbora.

Ustavni sud ima sedište u Beogradu i ima 15 sudija. To je sud ograničene nadležnosti, razmatra zahteve za ocenu ustavnosti ili zakonitosti opštih akata, izborne sporove, sukobe nadležnosti, određena pitanja u vezi sa autonomnim pokrajinama, političkim strankama, sindikatima i verskim zajednicama, povredu Ustava od strane predsednika, i žalbe koje se odnose na prestanak dužnosti sudija, javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca.

Visoki savet sudstva (u daljem tekstu: VSS) je nezavisno telo koje ima za cilj da obezbedi nezavisnost sudova i sudija. U tu svrhu VSS bira, razrešava i premešta sudije, predlaže Narodnoj skupštini prvi izbor sudija na sudijsku funkciju i predlaže Narodnoj skupštini izbor predsednika Vrhovnog kasacionog suda, kao i predsednika sudova. Savet ima jedanaest članova: predsednik Vrhovnog kasacionog suda, ministar pravde i državne uprave, predsednik pravosudnog

odbora Narodne skupštine, i osam članova koje bira Narodna skupština, od kojih šest moraju da budu sudije, jedan advokat sa najmanje 15 godina profesionalnog iskustva i jedan profesor prava. Osim članova koji se imenuju po službenoj dužnosti, mandat članova Visokog saveta sudstva je pet godina. Članovi VSS takođe uživaju imunitet.

Advokatura u Srbiji organizovana je kroz članstvo u Advokatskoj komori (u daljem tekstu: AK). Advokatska komora Srbije, sa sedištem u Beogradu, obuhvata kao organizacione članove: AK Beograda, AK Vojvodine, AK Šapca, AK Niša, AK Zaječara, AK Požarevca, AK Čačka i AK Kragujevca. Glavni organi AK Srbije su: skupština, upravni odbor, nadzorni odbor, disciplinski sud i tužilac. Zvanične funkcije su predsednik i jedan ili više potpredsednika. Izvori finansiranja advokatskih komora su prihodi od upisa, članarine i druga sredstva. Prava, obaveze i odgovornosti advokata i pripravnika su utvrđene u Zakonu o advokaturi (Zakon o advokaturi „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 31/2011). Ovaj zakon takođe uređuje organizaciju i rad advokatskih komora. Neki od uslova za upis u imenik advokata uključuju diplomu pravnog fakulteta, polaganje opšteg pravosudnog ispita i posebnog ispita za advokate, državljanstvo Republike Srbije, opšta zdravstvena i potpuna poslovna sposobnost, uverenje o neosuđivanosti za krivično delo koje bi kandidata činilo nedostojnim poverenja za bavljenje advokaturom. Broj registrovanih advokata u Srbiji je oko 10000.

U pogledu odnosa advokat-klijent, branilac ima pravo da ima poverljiv razgovor sa uhapšenim pre prvog saslušanja i sa okrivljenim koji se nalazi u pritvoru, da pročita krivičnu prijavu, ali ne i njene priloge, kao i zapisnik o uviđaju i nalaz i mišljenje veštaka, ako postoje, da pregleda dokaze posle donošenja naredbe o sprovođenju istrage ili posle neposrednog podizanja optužnice, i u korist okrivljenog preduzima sve radnje koje može preduzeti okrivljeni, kao što je navedeno u članu 71. ZKP.

Prema članu 74. ZKP, u slučajevima kada je sloboda optuženog ograničena ili potpuno oduzeta, odbrana je obavezna od momenta lišenja slobode do momenta kada odluka o prekidu mere postane pravosnažna. Takođe postoji obavezna odbrana i u slučajevima zaključenja sporazuma o priznanju krivičnog dela i u slučajevima suđenja u odsustvu.

Branilac može biti izabran od strane optuženog ili njegove porodice, ili može biti postavljen od strane suda, kao što je navedeno u članu 76. ZKP. Javni tužilac ili predsednik suda pred kojim se vodi postupak dužan je da donese rešenje o postavljenju branioca po službenoj dužnosti ako branilac nije izabran, odnosno ako okrivljeni ostane bez branioca u toku krivičnog postupka, a radi se o obaveznoj odbrani, ili se radi o slučajevima kada ima više optuženih a optuženi se ne slaže sa saoptuženima o izboru branioca ili ne izabere posebnog branioca. Branilac se bira sa spiska advokata koji dostavlja nadležna advokatska komora. Advokatska

komora je dužna da navede datum upisa advokata u listu advokata i da uzme u obzir stepen stručnosti u krivici. Branilac postavljen po službenoj dužnosti može tražiti da bude razrešen samo iz opravdanih razloga.

Član 77. ZKP reguliše odbranu siromašnih lica. Iako ne postoje razlozi za obaveznu odbranu, ako se krivični postupak vodi za krivično delo za koje se može izreći kazna zatvora preko tri godine ili ako to nalažu razlozi pravičnosti, troškovi odbrane padaju na teret budžetskih sredstava suda.

Nevladine organizacije (NVO) u Srbiji ne mogu da zastupaju optužene pred sudom, jer samo advokat (ili advokatski pripravnik ako se vodi postupak zbog krivičnog dela za koje je zaprečena kazna zatvora do pet godina) ima pravo da zastupa lice koje je optuženo za krivično delo. NVO se prvenstveno bave postupanjem sa osuđenima i pritvorenicima, praćenjem uslova u zavodima i pritvorskim jedinicama, kao i praćenjem suđenja u slučajevima kršenja ljudskih prava. Neke nevladine organizacije, kao što su Beogradski centar za ljudska prava, YUCOM i Mreža CHRIS blisko sarađuju sa advokatima odbrane koji zastupaju optužene, a takođe pružaju besplatne pravne savete. Među njima su i ASTRA, PRAXIS, Viktimološko društvo, Labris, Fond za humanitarno pravo, Partneri za demokratske promene Srbija i drugi. Pored toga, NVO se često zalažu za reforme u krivičnom zakonodavstvu i praksi organizovanjem okruglih stolova i javnih rasprava.

Struktura sistema krivičnog prava

U Izveštaju Evropske komisije o napretku Srbije za 2012. godinu navodi se da je „Srbija ostvarila mali napredak u oblasti pravosuđa. Prenaseljenost u zatvorskom sistemu, loši uslovi života u zatvorskim objektima, nezadovoljavajuća zdravstvena zaštita i nedostatak adekvatnih i konkretnih programa lečenja i dalje su razlog za zabrinutost. Unutrašnja kontrola policije mora da bude poboljšana. Alternativne sankcije treba uvesti u širem obimu“ (videti: Evropska komisija, Izveštaj o napretku 2012. prateći dokument poslat od strane Komisije Evropskom parlamentu i Savetu [u daljem tekstu: EU Izveštaj o napretku] str. 49, poglavlje 23, dostupno na http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/sr_rapport_2012_en.pdf).

Srbija je preduzela veliku reformu svog krivičnog pravnog sistema, pre svega kroz izmene Zakonika o krivičnom postupku (ZKP) i Krivičnog Zakonika. Promene u novom ZKP, usvojenom 26. novembra 2011. (sa izmenama i dopunama u aprilu 2013) se primenjuju u fazama: u posebnim odeljenjima za ratne zločine i organizovani kriminal primena je počela 15. januara 2012, a u svim ostalim sudovima od 1. oktobra 2013.

Republičko javno tužilaštvo, sa sedištem u Beogradu, je najviše javno tužilaštvo u Republici Srbiji. Kao i sudstvo, ovaj organ bi trebalo da bude samostalan. Izvršna i zakonodavna vlast ne mogu da utiču na rad javnog tužilaštva na bilo koji način, uključujući i indirektno, kao što je stvaranje pritiska putem medija. Ova institucija je strogo hijerarhijski uređena. Niži javni tužilac je direktno podređen neposredno višem javnom tužiocu i svaki tužilac je podređen Republičkom javnom tužiocu. Javno tužilaštvo Republike Srbije čine sledeća tužilaštva: osnovno, više, apelaciono, Republičko javno tužilaštvo i javno tužilaštvo posebne nadležnosti, i to za organizovani kriminal i ratne zločine, sa sedištem u Beogradu. Član 162. Ustava predviđa da javni tužilac ili zamenik javnog tužioca ne mogu biti pozvani na odgovornost za izraženo mišljenje u vršenju tužilačke funkcije, osim ako se radi o krivičnom delu kršenja zakona od strane javnog tužioca, odnosno zamenika javnog tužioca. Javni tužilac ili zamenik javnog tužioca ne može biti lišen slobode u postupku pokrenutom zbog krivičnog dela učinjenog u vršenju tužilačke funkcije, odnosno dužnosti, bez odobrenja nadležnog odbora Narodne skupštine.

Javni tužilac je dužan da bude nepristrasan u svom radu, a ne može se smatrati odgovornim za svoje službene radnje ili mišljenja izražena u vršenju dužnosti, osim ako je izvršeno krivično delo (Zakon o javnom tužilaštvu, čl. 52, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br 116/08, izmenjen u Zakonu o izmenama i dopunama Zakona o javnom tužilaštvu, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br 104/2009, 101/2010, 78/11, 101/11, Odluka Ustavnog suda broj 38/2012, 121/2012, 102/2013 [u daljem tekstu: Zakon o javnom tužilaštvu]). Kada se konačnom odlukom Ustavnog suda ili drugog suda, ili poravnanjem pred sudom ili drugim nadležnim organom utvrdi da je šteta učinjena namerno ili krajnjom nepažnjom od strane javnog tužioca, Republika Srbija može tražiti od javnog tužioca ili zamenika javnog tužioca naknadu štete (*Ibid*).

Član 43. ZKP navodi da je osnovna dužnost javnog tužioca gonjenje učinilaca krivičnih dela.

Za krivična dela za koja se učinilac goni po službenoj dužnosti, javni tužilac je nadležan da:

- 1) rukovodi predistražnim postupkom; 2) odlučuje o nepreduzimanju ili odlaganju krivičnog gonjenja; 3) sprovodi istragu; 4) zaključi sporazum o priznanju krivičnog dela i sporazume o svedočenju; 5) podiže i zastupa optužbu pred nadležnim sudom; 6) odustane od optužbe; 7) izjavljuje žalbe protiv nepravosnažnih sudskih odluka i da podnosi vanredne pravne lekove protiv pravosnažnih sudskih odluka; 8) preuzima druge radnje kada je to određeno ovim zakonikom.

Javni tužilac se bira iz reda javnih tužilaca i zamenika javnih tužilaca, među onima koji ispunjavaju uslove za izbor, na period od šest godina i može biti ponovo izabran. Značajan deo odgovornosti u procesu izbora za javne tužioce i zamenike javnih tužilaca je u nadležnosti Državnog veća tužilaca (u daljem tekstu DVT). DVT je ustanovljeno Ustavom kao samostalan organ koji garantuje nezavisnost tužilaca i zamenika tužilaca. Nakon sprovedenog postupka oglašavanja i procene stručnosti, osposobljenosti i dostojnosti kandidata, DVT sastavlja listu kvalifikovanih kandidata. Za izbor javnih tužilaca, DVT dostavlja spisak kandidata za Vladu, ali ako se predlaže samo jedan kandidat, Vlada može vratiti predlog DVT. Za izbor Republičkog javnog tužioca Vlada pribavlja mišljenje o kandidatima od nadležnog odbora Narodne skupštine. Konačno, Narodna skupština bira javne tužioce na predlog Vlade. Javni tužioci se biraju na period od šest godina i mogu biti ponovo birani. Međutim, ukoliko javni tužilac ne bude ponovo izabran na istu funkciju, biće izabran na funkciju zamenika javnog tužioca koju je obavljao pre izbora, ili, ukoliko je biran za javnog tužioca višeg stepena iz nižeg javnog tužilaštva, tada se nakon prestanka funkcije javnog tužioca obavezno bira na funkciju zamenika javnog tužioca u javnom tužilaštvu višeg stepena, kojim je rukovodio. Zamenici javnih tužilaca koji se po prvi put biraju na period od tri godine od strane Narodne skupštine, biraju se među jednim ili više kandidata koje predloži DVT. Nakon isteka početne tri godine, zamenik tužioca može biti izabran na stalnu funkciju isključivo na osnovu odluke DVT. DVT je takođe nadležno da odlučuje o izboru zamenika javnog tužioca koji aplicira na poziciju unutar javnog tužilaštva višeg ranga. Svako može da pokrene postupak za razrešenje javnog tužioca, ali razloge za razrešenje utvrđuje DVT.

Policijski službenici dužni su da preduzmu potrebne mere da se pronađe učinilac krivičnog dela, da se učinilac ili saučesnik ne sakrije ili ne pobegne, da se otkriju i obezbede tragovi krivičnog dela i predmeti koji mogu poslužiti kao dokaz, kao i da se prikupe sva obaveštenja koja bi mogla biti od koristi za uspešno vođenje krivičnog postupka (član 286, stav 1, ZKP).

Krivični zakonik („Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 85/2005, 88/2005-ispr., 107/2005-ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013) propisuje kazne u članu 43. do člana 53. Predviđa četiri vrste krivičnih kazni: zatvor, novčana kazna, društveno koristan rad i oduzimanje vozačke dozvole. Kada sud utvrdi da se svrha kažnjavanja može postići ublažavanjem kazne, u slučajevima predviđenim Krivičnim zakonikom, sud može izreći kaznu ispod zakonskih granica ili ublažiti kaznu (član 57, KZ).

Mreža zatvora u Srbiji

Uprava za izvršenje krivičnih sankcija (u daljem tekstu: Uprava), u okviru Ministarstva pravde, upravlja zatvorskim sistemom u Srbiji. Njen rad je regulisan Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija. Uprava organizuje, sprovodi i vrši nadzor nad izvršenjem krivičnih sankcija u zatvorima za odrasle i maloletničkim

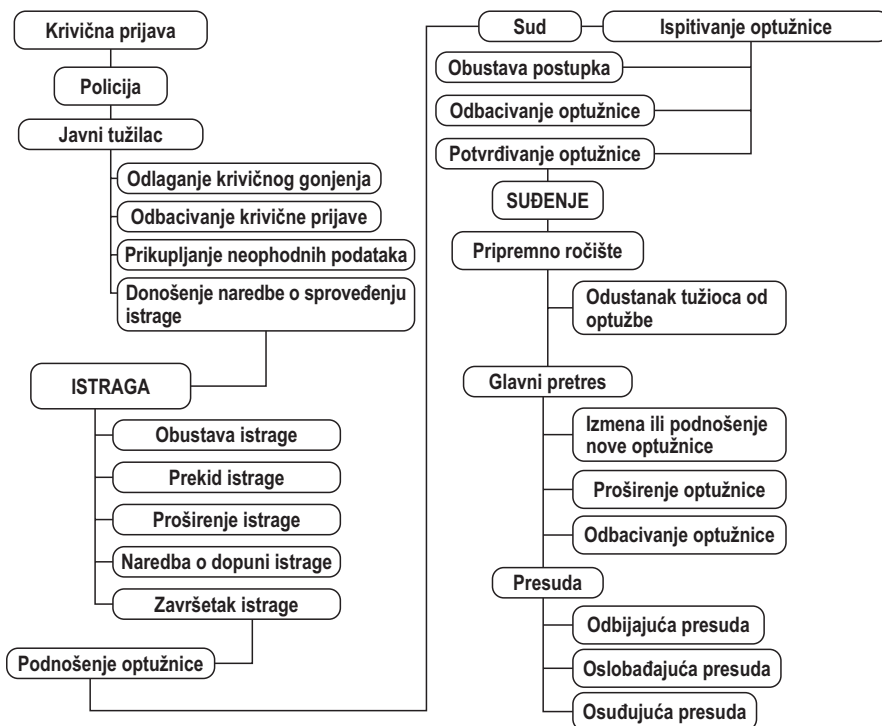
zatvorima, kao i alternativnih sankcija, uključujući rad u zajednici, uslovnu osudu sa zaštitnim nadzorom, obavezno lečenje zavisnosti od alkohola i droge i rehabilitaciju u vaspitno-popravnom domu, i nad izvršenjem izrečenih mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi. Pored toga, Uprava vodi evidenciju o svim osuđenima i organizuje stručno obrazovanje i obuku za osoblje.

Institucije pod nadzorom:

- *Kazneno-popravni zavodi*: Požarevac / Zabela, Sremska Mitrovica, Niš, Požarevac (Kazneno-popravni zavod za žene);
- *Kazneno-popravni zavodi za maloletnike*: Valjevo, Sombor, Beograd / Padinska skela, Šabac, Čuprija;
- *Okružni zatvori*: Beograd, Vranje, Zaječar, Zrenjanin, Kragujevac, Kraljevo, Kruševac, Leskovac, Negotin, Novi Pazar, Novi Sad, Pančevo, Prokuplje, Smederevo, Subotica, Užice, Čačak;
- Vaspitno popravni dom za maloletnike u Kruševcu;
- Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu.

Postupci

TOK PREDMETA U SRPSKOM PRAVOSUDNOM SISTEMU

ZKP predviđa 3 faze krivičnog postupka:

- predistražni, istražni postupak i podizanje optužnice;
- glavni pretres u prvostepenom postupku (pripremno ročište, glavni pretres, donošenje i izricanje presude);
- postupak po pravnim lekovima.

Faza predistražnog postupka počinje podnošenjem krivične prijave i pod nadzorom je javnog tužioca. Na taj način svi organi koji učestvuju u predistražnom postupku odgovaraju nadležnom javnom tužiocu, u skladu sa članom 44: „Svi organi koji učestvuju u predistražnom postupku dužni su da o svakoj radnji preduzetoj u cilju otkrivanja krivičnog dela ili pronalaženja osumnjičenog obaveste nadležnog javnog tužioca, a policija je dužna da postupi po svakom zahtevu nadležnog javnog tužioca“. Svako, uključujući i državne i druge organe, može

da prijavi krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti. Krivična prijava se može podneti javnom tužiocu ili policiji, u kom slučaju će policija primiti prijavu i odmah je dostaviti nadležnom javnom tužiocu. Ako javni tužilac ne odbaci krivičnu prijavu, može sam prikupiti neophodne podatke, ili zahtevati od građana da pruže više informacija (član 282, ZKP). Javni tužilac preuzima neophodne radnje u predistražnom postupku, dok se neke radnje mogu preduzeti i od strane policije, u skladu sa članom 285: „Javni tužilac može naložiti policiji da preuzima određene radnje radi otkrivanja krivičnih dela i pronalaženja osumnjičenih. Policija je dužna da izvrši nalog javnog tužioca, kao i da ga o preduzetim radnjama redovno obaveštava“.

Istraga se pokreće naredbom nadležnog javnog tužioca. Naredba o sprovođenju istrage donosi se neposredno posle prve dokazne radnje koju je preduzeo javni tužilac ili u određenom slučaju policija (član 296, ZKP). Tužilac može proširiti istragu, ako je potrebno, na druge osobe i druga krivična dela. Tužilac ima znatnu diskreciju u pogledu krivičnih dela za koje je zaprečena kazna do pet godina, i može odložiti krivično gonjenje na osnovu pristanka okrivljenog da naknadi štetu koja je prouzrokovana krivičnim delom i zadovolji druge uslove iz zakona koje tužilac može da predloži (član 283, ZKP).

Podizanje optužnice mora biti zasnovano na postojanju opravdane sumnje da je određeno lice učinilo krivično delo, a mora se podneti u roku od 15 dana od datuma kada je zaključena istraga, osim u složenim predmetima (član 331, ZKP). Ako javni tužilac ne podigne optužnicu u dogledno vreme, a ne navede da obustavlja krivično gonjenje, okrivljeni, njegov branilac i oštećeni mogu uložiti prigovor neposredno višem javnom tužiocu. Neposredno viši javni tužilac će, u roku od 15 dana od dana prijema prigovora, doneti rešenje o odbijanju ili usvajanju prigovora protiv koga nije dozvoljena žalba ili prigovor. Rešenjem kojim se prihvata prigovor, javni tužilac će izdati obavezno uputstvo nadležnom javnom tužiocu da podnese optužnicu u određenom roku, koji ne može biti duži od 30 dana. Ukoliko prikupljeni podaci koji se odnose na krivično delo i učinioca pružaju dovoljno osnova za optuženje, optužnica se može podneti i bez potrebe za sprovođenjem istrage.

Lišenje slobode

Ustav Republike Srbije propisuje da svako ko je okrivljen za krivično delo uživa pretpostavku nevinosti i može biti lišen slobode samo na osnovu odluke suda, ukoliko je pritvaranje neophodno radi vođenja krivičnog postupka (Ustav, član 30. i 34). Lice koje je uhapšeno mora biti dovedeno bez odlaganja nadležnom javnom tužiocu, uz izveštaj policije o okolnostima hapšenja (član 293, ZKP). Uhapšeni ima pravo da obezbedi branioca, ali ako ne obezbedi branioca u roku od 24 sata ili izjavi da ne želi branioca, javni tužilac će ga ispitati bez odlaganja. U slučajevima

obavezne odbrane, branilac će se obezbediti bez obzira na to da li uhapšeni želi da nastavi bez branioca (*Ibid*). Odmah posle saslušanja, javni tužilac će odlučiti da li da uhapšeno lice oslobodi ili da zahteva da sudija za prethodni postupak odredi pritvor. Javni tužilac može da zadrži uhapšenog do 48 sati od trenutka hapšenja, samo ukoliko okrivljeni ima branioca, ili mu je obezbeđen branilac, kako bi mogao da zaštiti svoja prava, na primer, podnošenjem žalbe na rešenje o određivanju pritvora (član 294, ZKP)

Uslovi pod kojima se pritvor može odrediti su navedeni u ZKP. Mora da postoji osnovana sumnja da je okrivljeni izvršio krivično delo, a pritvor se može odrediti da se izbegne opasnost od bekstva, ometanja pravde, ponavljanja krivičnog dela u kratkom vremenskom periodu. Pritvor se može odrediti protiv lica za koje posoji osnovana sumnja da je učinilo krivično delo za koje je propisana kazna zatvora preko deset godina, odnosno kazna zatvora preko pet godina za krivično delo sa elementima nasilja ili mu je presudom prvostepenog suda izrečena kazna zatvora od pet godina ili teža kazna, a način izvršenja ili težina posledice krivičnog dela su doveli do uznemirenja javnosti koje može ugroziti nesmetano i pravično vođenje krivičnog postupka (član 211, ZKP). Sud odlučuje o određivanju pritvora na predlog javnog tužioca, a nakon potvrđivanja optužnice, i po službenoj dužnosti (član 212 ZKP). Pre donošenja odluke, sud će saslušati okrivljenog u prisustvu javnog tužioca i branioca, iako se saslušanje može obaviti i u njihovom odsustvu. Sudija može izreći pritvor i bez saslušanja ako uredno pozvani okrivljeni ne dođe, a svoj izostanak ne opravda, ako nije bilo moguće izvršiti dostavljanje, a iz okolnosti očigledno proizilazi da okrivljeni izbegava prijem poziva, ili ako postoji opasnost od odlaganja. U tom slučaju, sud će u roku od 48 sati od časa hapšenja, ispitati optuženog i odlučiti da li da ostavi odluku o određivanju pritvora na snazi ili da ukine pritvor (*Ibid*).

Tokom istrage pritvor se može odrediti, produžiti ili ukinuti rešenjem sudije za prethodni postupak ili veća (član 214 ZKP). Pritvor može trajati najviše tri meseca od dana kada je okrivljeni lišen slobode (član 215 ZKP). Sudija za prethodni postupak je dužan da, na svakih 30 dana, čak i bez predloga stranaka ili branioca, ispita da li razlozi za pritvor i dalje postoje i da donese rešenje o produženju ili ukidanju pritvora. Međutim, veće neposredno višeg suda može, iz važnih razloga, produžiti pritvor najviše za još tri meseca. Protiv te odluke dozvoljena je žalba, koja ne zadržava izvršenje rešenja. Ako optužnica nije podignuta do isteka rokova, optuženi će se pustiti na slobodu (*Ibid*). Nakon podizanja optužnice pritvor se može odrediti, produžiti ili ukinuti, po predlogu stranaka, ali čak i bez predloga stranaka, pritvor se mora preispitati svakih 60 dana nakon potvrđivanja optužnice (član 216, ZKP). Pritvor koji je određen ili produžen može trajati do upućivanja okrivljenog na izdržavanje krivične sankcije koja se sastoji u lišenju slobode, a najduže dok ne istekne vreme trajanja krivične sankcije izrečene u prvostepenoj presudi (*Ibid*).

Sud može koristiti i druge mere osim pritvora da obezbedi prisustvo okrivljenog i nesmetano vođenje krivičnog postupka (član 188, ZKP). U stvari, član 189. ZKP predviđa da sud ne bi trebalo da nametne teže mere od onih koje su neophodne da se ostvari ista svrha. Ostale mere su: poziv, dovođenje, zabrana prilaženja, sastajanja ili komuniciranja sa određenim licem, zabrana napuštanja boravišta, jemstvo, zabrana napuštanja stana (kućni pritvor). Da bi se bolje osiguralo poštovanje ovih mera, sud može narediti nošenje uređaja za lociranje, ili javljanje policiji (vidi ZKP, čl. 190. o kućnom pritvoru), ili oduzimanje vozačke dozvole ili putnih isprava (vidi ZKP, čl. 199. o zabrani napuštanja boravišta). Kada je motorno vozilo korišćeno u pripremi ili stvarnom izvršenju krivičnog dela ili je krivično delo protiv javnog saobraćaja izvršeno sa umišljajem, oduzimanje vozačke dozvole može se izreći kao nezavisna mera. Sud može da koristi više od jedne mere, u zavisnosti od potrebe pojedinačnog slučaja (član 189. ZKP, vidi članove 197-209. ZKP o uslovima za određivanje).

Naknada štete zbog neosnovanog lišenja slobode

Lice koje je neosnovano lišeno slobode ima pravo na naknadu štete, ali pre podnošenja zahteva za naknadu štete sudu, oštećeni je dužan da podnese zahtev ministarstvu nadležnom za poslove pravosuđa radi postizanja sporazuma o postojanju štete i vrsti i visini naknade (član 588, ZKP). Ako zahtev nije prihvaćen, oštećeni može da pokrene parnični postupak za naknadu štete protiv Republike Srbije. Pravo na naknadu štete zastareva za tri godine od dana pravosnažnosti odbijajuće ili oslobađajuće presude, odnosno pravosnažnosti prvostepenog rešenja kojim je postupak obustavljen ili je optužba odbijena, a ako je povodom žalbe rešavao apelacioni sud – od dana prijema odluke apelacionog suda (član 591, ZKP). Prema članu 584. ZKP, lice se smatra neopravdano lišenim slobode ako je bilo lišeno slobode, a nije došlo do pokretanja postupka, ili je pravosnažnim rešenjem postupak obustavljen, ili je optužba odbijena, ili je postupak pravosnažno okončan odbijajućom ili oslobađajućom presudom. Takođe, neopravdano lišenim slobode smatra se i ono lice koje je bilo lišeno slobode duže vremena nego što traje krivična sankcija koja se sastoji u lišenju slobode koja mu je izrečena, ili koje je pritvoreno zbog greške ili nezakonitog rada organa koji vodi postupak.

Maloletni učinioci krivičnih dela

Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika, kao i ZKP, tretira maloletne učinioce krivičnih dela odvojeno od odraslih, a pravi razliku među maloletnicima na osnovu starosti u vreme izvršenja krivičnog dela (Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnika, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 85/05 [u daljem tekstu: Zakon o maloletnicima]). Maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo četrnaest, a nije navršilo osamnaest godina (*Ibid.* član 3.). Ako je

u vreme izvršenja krivičnog dela lice navršilo četrnaest godina, a nije navršilo šesnaest godina, smatra se mlađim maloletnikom. Stariji maloletnik je lice koje je, u vreme izvršenja krivičnog dela, navršilo šesnaest, a nije navršilo osamnaest godina (*Ibid*). Detetom se smatra lice koje nije navršilo četrnaest godina (član 112, stav 8, KZ). Sudija za maloletnike može da izrekne pritvor koji ne može biti duži od mesec dana u pripremnom postupku. Pritvor može biti produžen za najviše mesec dana od strane sudskog veća istog suda (*Ibid*. član 67). Nakon zaključenja pripremnog postupka i od trenutka podnošenja predloga za izricanje krivične sankcije, pritvor starijeg maloletnika ne može trajati duže od šest meseci, a četiri meseca za mlađeg maloletnika. Tokom sudskog postupka, pritvor ne može trajati duže od šest meseci (*Ibid*). Maloletnik se nalazi u pritvoru odvojeno od punoletnih lica, ali član 68. Zakona o maloletnicima predviđa izuzetak, navodeći da „[...] sudija za maloletnike može odrediti da maloletnik bude u pritvoru zajedno sa punoletnim licem, koje na njega ne bi štetno uticalo, a u suprotnom bi usamljenje maloletnika duže trajalo i ostavilo štetne posledice po razvoj njegove ličnosti“.

SRBIJA – Analiza 2013

Dok ocene izvedene u ovoj Analizi služe da pruže utisak o relativnom statusu ispitanih faktora, ABA ROLI ističe da su ocene faktora i zaključci najkorisniji kada se posmatraju zajedno sa ovom Analizom.

Tabela ocene faktora

Faktori instrumenta procene procedura pritvora		Ocena
I. Razmatranje svih faza pritvora		
Faktor 1	Procesne garancije	Neutralno
Faktor 2	Doslednost i pravičnost	Neutralno
Faktor 3	Resursi	Neutralno
Faktor 4	Spoljni i nedozvoljeni uticaj	Neutralno
Faktor 5	Položaj žrtve	Neutralno
Faktor 6	Poseban položaj maloletnika	Pozitivno
Faktor 7	Poseban položaj odraslih ranjivih grupa	Neutralno
II. Određivanje istražnog pritvora		
Faktor 8	Hapšenje	Negativno
Faktor 9	Zadržavanje	Negativno
Faktor 10	Nadzor nad zadržavanjem i istražnim pritvorom	Negativno
Faktor 11	Pritvor tokom suđenja	Neutralno
III. Mehanizmi za žalbu protiv određivanja istražnog pritvora		
Faktor 12	Vanredni pravni lekovi	Neutralno
Faktor 13	Žalba protiv odluke o određivanju istražnog pritvora	Neutralno
Faktor 14	Redovno preispitivanje odluke o određivanju pritvora	Neutralno
IV. Procedure u pritvoru		
Faktor 15	Postupci tokom lišenja slobode	Neutralno
Faktor 16	Mehanizmi za pritužbu	Neutralno
Faktor 17	Osoblje i popunjavanje radnih mesta	Neutralno

I. Razmatranje svih faza pritvora

Faktor 1: Procesne garancije

Lica koja su lišena slobode, uključujući i lica kojima je određen pritvor, imaju sve procesne garancije, uključujući i pravo preispitivanja odluke o određivanju pritvora od strane nadležnog suda, pravo na branioca, kao i pravo na učešće u sopstvenoj odbrani.

Zaključak	Ocena: Neutralno
Ustavni i zakonodavni okvir Srbije obuhvata većinu procesnih garancija, međutim pristup kompetentnom braniocu je i dalje nedovoljno adekvatan, naročito kada lice nema dovoljno sredstava da obezbedi branioca.	

Analiza/Okvir:

Ustav Republike Srbije garantuje ličnu slobodu i sigurnost svima (vidi Ustav Republike Srbije, član 27 [u daljem tekstu: Ustav]). Lišenje slobode dopušteno je samo u skladu sa zakonom, a Ustav izričito propisuje da svako takvo lice bude odmah obavješteno, na jeziku koji razume, o razlozima hapšenja ili pritvora ili o optužbi protiv njega, kao i da ima pravo da obavesti lice po svom izboru o njegovom hapšenju ili pritvaranju (*Ibid.* član 61. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija). Takođe, zahteva da se odmah po prijemu u kazneni zavod, mora omogućiti pritvoreniku da obavesti svoju porodicu ili bilo koga po svom izboru (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, član 61, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 85/2005, 72/2009, 31/2011). U slučajevima kada je lice lišeno slobode bez odluke suda, odmah će biti obavješteno da ima pravo da ništa ne izjavi, i pravo da bude ispitan samo u prisustvu branioca po svom izboru, ili besplatnog branioca, koji će biti obezbeđen ako nije u mogućnosti da snosi te troškove. Lice mora da bude izvedeno pred nadležni sud bez odlaganja, a najkasnije u roku od 48 sati, ili će u suprotnom biti pušteno (član 29, Ustav RS). Svako ko je lišen slobode ima pravo žalbe sudu, koji je dužan da hitno odluči o zakonitosti lišenja slobode i da naredi puštanje na slobodu ako je lišenje slobode bilo nezakonito (član 27, Ustav RS).

Svako ko je okrivljen za krivično delo ima pravo da u najkraćem roku, u skladu sa zakonom, podrobno i na jeziku koji razume, bude obavješten o prirodi i razlozima dela za koje se tereti, kao i dokazima prikupljenim protiv njega (član 33, Ustav RS). Dalje, okrivljeni ima pravo na odbranu i pravo da uzme branioca po svom izboru, da s njime nesmetano opšti i da dobije primereno vreme i odgovarajuće uslove za pripremu odbrane (*Ibid.*). Okrivljeni koji ne može da snosi troškove branioca,

ima pravo na besplatnog branioca, ako to zahteva interes pravičnosti (*Ibid*). Član 74. Zakona o krivičnom postupku predviđa da okrivljeni mora imati branioca od trenutka njegovog lišenja slobode, bez obzira na to da li je odveden u pritvor, ili se nalazi u pritvoru, ili mu je zabranjeno da napušta boravište, do pravosnažnosti odluke kojom se prekida takva mera (Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije čl. 74, stav 3, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013 i 45/2013 [u daljem tekstu: Zakonik o krivičnom postupku ili ZKP]).

Ustav dalje predviđa da optuženi ima pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja. Svako kome se sudi za krivično delo ima pravo da sam ili preko branioca iznosi dokaze u svoju korist, ispituje svedoke optužbe i da zahteva da se, pod istim uslovima kao svedoci optužbe i u njegovom prisustvu, ispituju i svedoci odbrane (član 33, Ustav RS).

Mnoga pitanja procesnih garancija pomenutih u ovom faktoru kasnije se obrađuju detaljnije u ovom izveštaju, ali se generalno problem smislenog i blagovremenog pristupa lica lišenih slobode kvalifikovanom braniocu, uključujući i nedostatak informisanosti o pravima okrivljenog garantovanih Ustavom, često isticao tokom intervjua koji su obavljani u okviru ove procene. Konstatujući nezadovoljavajući napredak u ovoj oblasti, poslednja Nacionalna strategija za reformu pravosuđa u Srbiji ukazuje na kritičnu važnost uspostavljanja efikasnog i održivog sistema besplatne pravne pomoći, s obzirom na to da je poboljšani pristup pravdi jedan od njenih osnovnih ciljeva (Nacionalna strategija za reformu pravosuđa, 2013-2018, (radna verzija), str. 30 [u daljem tekstu Nacionalna strategija reforme pravosuđa]). Predviđeno je da će nacrt Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći stvoriti osnove efikasnijeg zakonodavnog i institucionalnog okvira u tom pogledu (*Ibid*).

Kao što je takođe navedeno u ovom izveštaju, mnogi optuženi se pojavljuju pred sudom bez branioca. Prethodno obavezna odbrana nije bila predviđena za krivična dela za koja je zaprećena maksimalna moguća kazna ispod 10 godina (vidi čl. 71, stav 1, ZKP 2001), a slično je i po novom ZKP, iako je prag spušten na krivična dela za koja je zaprećena kazna zatvora do 8 godina. Jedan od intervjuisanih sudija, opisujući sadašnji sistem po kome advokatska komora dostavlja spisak advokata među kojima sud može da postavi branioca, izrazio je nezadovoljstvo u pogledu kompetentnosti i etike nekih advokata na listi. Takođe je navedeno da se, posebno tokom najranijih faza, imenovani branilac konsultuje sa svojim klijentom jednom, a zatim zahteva da bude oslobođen bez obaveze da navede opravdane razloge, a i dalje ima mogućnost da naplati svoj honorar. Drugi advokat, koji nije upoznat sa slučajem se zatim imenuje. Uopšteno govoreći, postupati kao imenovani branilac očigledno nije finansijski povoljno, jer su naknade plaćene od strane suda, kako je navedeno, uglavnom niže od onih koje advokat uobičajeno naplaćuje.

Predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova naveli su svoje procedure u vezi sa krivičnim istragama. Vodi se službena beleška sa spisikom dokumenata koji se čuvaju u vezi sa istragom, uključujući i prijavu krivičnog dela. Takođe, kada se lice ispituje u toku istrage, službenici organa za sprovođenje zakona unose vreme početka ispitivanja, vreme hapšenja (ako do toga dođe), a beleže i vreme obaveštenja porodice i branioca o hapsenju. Odluka o zadržavanju lica donosi se u roku od dva sata, i to lice se saslušava u prisustvu branioca u roku od 8 sati. U nekim slučajevima, prema novom ZKP, tužilac će biti prisutan. Predstavnici ministarstva navode da branilac nema pravo da pristupi spisu koji sadrži dokumentaciju koja se odnosi na njegovog klijenta sve do otpočinjanja formalnog sudskog postupka. Predstavnici ministarstva su dalje naveli da ukoliko optuženi, po sopstvenoj inicijativi, želi da razgovara sa predstavnicima organa za sprovođenje zakona o drugim krivičnim delima koja se ne odnose na ona za koja je optužen, organ za sprovođenje zakona mora da obavesti sudiju i mora biti prisutan branilac optuženog, što može da odloži i omete istragu drugih krivičnih dela, posebno organizovanog kriminala.

Faktor 2: Doslednost i pravičnost

Okolnosti u kojima dolazi do lišenja slobode i procedure pod kojima je ono dozvoljeno regulisane su zakonom. Diskrecione odluke koje se odnose na lišenje slobode donose se upoređivanjem činjenica slučaja sa utvrđenim kriterijumima.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Pravosudni organi obično nameću pritvor bez obzira na pojedinačne okolnosti optuženog, makar tokom predistražnog postupka. Postoje i određeni dokazi o nejednakom postupanju prema manjinama.

Analiza/Okvir:

Član 21. Ustava predviđa da su svi jednaki, kao i da svako u Srbiji ima pravo na jednaku pravnu zaštitu. Ustav zabranjuje diskriminaciju, bilo direktnu ili indirektnu, po bilo kom osnovu, a naročito na osnovu rase, pola, nacionalne pripadnosti, društvenog porekla, rođenja, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, imovnog stanja, kulture, jezika, starosti i psihičkog ili fizičkog invaliditeta (*Ibid.*). Ustav dalje predviđa da svako ima pravo na sudsku zaštitu ako mu je neko od ljudskih ili manjinskih prava zajemčenih Ustavom povređeno ili uskraćeno, a ima i pravo na uklanjanje posledica koje su nastale povredom (*Ibid.* član 22). Član 317. Krivičnog zakonika takođe predviđa krivične sankcije za svakoga ko izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili versku mržnju, ili netrpeljivost među narodima ili etničkim zajednicama koje žive u Srbiji.

Iako ustavni i zakonski definisane procedure postoje da bi usmeravale policiju, tužioce i sudije u svim fazama pritvora, u većini slučajeva pritvor predstavlja pravilo, koje počinje hapšenjem, a često traje do okončanja pa i duže od maksimalnog trajanja istrage od 6 meseci. Ove odluke se obično potvrđuju u žalbenom postupku (vidi faktore 8-14, ispod). Pritvor se dosledno određuje od strane policije, potvrđuje od strane tužilaca, i odobrava od sudija, bez obzira na konkretne činjenice u predmetu ili pojedinačne okolnosti optuženog. Kako je navedeno, pravosudni organi retko daju konkretno obrazloženje za svakog optuženog kojim bi zasnovali svoje odluke o određivanju pritvora (vidi faktore 8, 9 ispod). Odluke o određivanju istražnog pritvora, posebno nakon inicijalnog zadržavanja od 48 sati, se obično donose bez dokaznog ročišta. Sudije, navodno, ne daju obrazloženje za svoje odluke o određivanju istražnog pritvora, a takođe je izvešteno i da su zakonske osnove koje se navode često neprimerene, pogrešno tumačene, nisu potkrepljene dokazima ili se zasnivaju na jednom od najširih osnova, uključujući i „ugrožavanje javnosti“.

Smatra se da spoljni pritisci, kako direktni tako i indirektni, utiču na odluke o određivanju pritvora (Vidi faktor 4 ispod). Nedostatak stručnosti i resursa takođe doprinosi nedostatku individualizovanih obrazloženja u odlukama o pritvoru i njegovoj preteranoj upotrebi. Jemstvo je dozvoljeno, ali njegova upotreba je retka i navedeno je da mnoge sudije nisu dovoljno upoznate sa procedurama primene. Takođe, mnogi počinioci krivičnih dela nemaju finansijska sredstva da plate jemstvo. Elektronski nadzor se koristi sa određenim uspehom u krivičnim predmetima manje težine (Vidi faktore 3 i 11 ispod).

Izvešteno je da se prema nacionalnim manjinama povremeno postupa drugačije nego prema Srbima (Vidi faktor 7 u nastavku).

Faktor 3: Resursi

Adekvatni resursi, bez obzira da li su u pitanju finansijski, infrastrukturni, osoblje, ili drugi, dodeljuju se i pojedincima i institucijama uključenim u pritvor i izricanje kazne, uključujući i alternative ovim merama.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Srbija pokušava da reši pitanje prenaseljenosti zatvora povećanjem kapaciteta u objektima, ali mora nastaviti da istražuje alternative pritvora, kao i da poveća budžetska ulaganja, posebno imajući u vidu nove obaveze tužilaca prema novom Zakoniku o krivičnom postupku.

Analiza/Okvir:

U Izveštaju o napretku za 2012. godinu, Evropska komisija je konstatovala određeni napredak u zatvorskom sistemu a posebno u pogledu problema prenaseljenosti zatvora (Vidi Evropska komisija, Analitički izveštaj uz dokument „Izveštaj Komisije Evropskog parlamenta i Saveta, mišljenje Komisije o zahtevu Srbije za članstvo u Evropskoj uniji“, 2012, [u daljem tekstu Izveštaj EU 2012] str.13, dostupno na http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2012/package/sr_rapport_2012_en.pdf).

Zatim, navedeno je da je Strategija Srbije za smanjenje prenaseljenosti zatvora za 2011. godinu rezultirala poboljšanjem postojeće infrastrukture, kao i otvaranjem novog objekta u blizini Beograda u 2012. godini, sa kapacitetom od 450 lica. Međutim, Evropska unija je konstatovala da i dalje postoje ozbiljni problemi prenaseljenosti zatvora, sa procenjenih 11500 lica u objektima sa kapacitetima od 50006000. EU je takođe istakla da su potrebna poboljšanja u oblastima zdravstvene zaštite, uslovima života i adekvatnim programima terapije za osuđeničke (*Ibid*). Nekoliko ispitanika izjavilo je da su uslovi pritvora definitivno povoljniji nakon presude, navodeći definitivni nedostatak resursa u prekrivičnim fazama, pre svega zbog prenaseljenosti. Zaštitnik građana, u svom Izveštaju za 2012. godinu, takođe ukazuje na nedostatak adekvatnih objekata za lica lišena slobode u policijskim stanicama, karakterišući uslove u nekim slučajevima ponižavajućim, ako ne i nečovečnim (Godišnji izveštaj Zaštitnika građana za 2012, str. 46).

Sadašnja Nacionalna strategija reforme pravosuđa u Srbiji beleži napredak u rešavanju prenaseljenosti zatvora i drugih pitanja vezanih za pritvorenike, uključujući izgradnju objekta za pritvor u okviru postojećeg zatvora u Beogradu, izgradnju novog zatvora zatvorenog tipa u Beogradu, u Padinskoj Skeli, kapaciteta od 450 lica, kao i izgradnju novih paviljona za maloletne prestupnike u VPD Kruševac, čime se poboljšava smeštaj maloletnih učinilaca krivičnih dela i njihova pravilna unutrašnja klasifikacija. Nacionalna strategija reforme pravosuđa (str. 19-20). Kako je dalje navedeno, budžetiranje za individualne sudove i tužilaštva se prenosi sa Ministarstva pravde na Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca.

Ova nadležnost je prenesena sa Ministarstva pravde na Visoki savet sudstva u martu 2012. Sve nadležnosti za izradu i praćenje izvršenja budžeta javnih tužilaštava prebačene su sa Ministarstva na Državno veće tužilaca u 2012. godini, osim onih koji se odnose na plate i troškove putovanja državnih službenika i nameštenika. Neke preostale slabosti zabeležene su u sistemu planiranja budžeta, kao što je nepostojanje sistemskih planova za kapitalne investicije, kao i činjenica da je samo 40-50% budžetskih sredstava namenjenih za kapitalne investicije potrošeno i da budžetska izdvajanja odražavaju prethodne a ne trenutne potrebe (*Ibid*. str. 16-17.). Ovo je posebno zabrinjavajuće, s obzirom na to da će promene postojećeg ZKP verovatno stvoriti veći pritisak na ionako ograničene resurse u krivičnopravnoj areni. Kao što je navedeno u faktoru 8, prema novom ZKP, tužioci

preuzimaju odgovornost za vođenje krivične istrage, zbog čega će verovatno morati da se zaposli dodatno osoblje kako bi se ispunile ove dodatne dužnosti, da se obezbedi veći budžet za forenzičare i druge stručnjake, kao i dodatni fizički prostor, uključujući sobe za razgovore, video opremu, itd.

Jedan od intervjuisanih advokata procenjuje da 50% svih krivičnih predmeta obuhvata dela za koja je zaprećeno preko 10 godina zatvora. Pošto je, kako je već navedeno u ovom izveštaju, po novom ZKP smanjen prag na 8 godina kada će se optuženom imenovati branilac, to će verovatno stvoriti dodatni pritisak na resurse. Konačno, jedan advokat je primetio da nedostatak pravilne istrage i krivičnog gonjenja predstavlja dvostruki udar na već ograničene resurse, jer država prvo plaća troškove pritvora, a onda, kada povremeno sudska vlast utvrdi da optužnica nije imala nikakav pravni osnov, država može biti obavezna da plati odštetu pritvoreniku u parnici.

Jedan advokat je izjavio da jedan od razloga za prekomerno određivanje pritvora jeste da je time administrativno lakše ostati u kontaktu sa optuženim i obavestiti ga o raznim datumima vezanim za suđenje ukoliko se nalazi u pritvoru. Jedna logična proceduralna alternativa bi mogla biti veća upotreba sudskih poziva. Međutim, pokazalo se da nedostatak adekvatnih internih sistema i resursa predstavlja uzrok sprečavanja korišćenja sudskih poziva kao mogućih alternativnih sredstava kojima se obezbeđuje prisustvo lica optuženog za krivično delo. Članovi 243. do 249. ZKP regulišu postupak dostavljanja pismena. Član 242. predviđa da se pismena, po pravilu, isporučuju posredstvom službenog lica organa postupka koji je odluku doneo, ili na drugi način, uključujući i preko pošte.

Član 243. predviđa da se pismeno dostavlja neposrednom predajom licu kome je upućeno. Međutim, ako to lice nije prisutno, pismeno se može predati punoletnom članu njegovog domaćinstva koji je dužan da ga primi. Ako se član porodičnog domaćinstva tu ne zatekne, pismeno će se predati portiru, susedu ili predsedniku kućnog saveta. Ukoliko to lice ili drugi odbiju da prime pismeno, na dostavnici će se obeležiti dan, čas i razlog odbijanja prijema, a dokument će se ostaviti u stanu (*ibid*). Međutim, ova procedura je problematična. Rečeno je da, dok gradske oblasti imaju pristup sudskim izvršiteljima koji bi mogli preuzeti uručivanje pismena, područja izvan Beograda nemaju ovu mogućnost, i obično koriste poštanske usluge za dostavu sudskih pismena, uključujući i sudski poziv. Ovaj metod je, međutim, često neefikasan i neuspešan. Mnogi građani znaju da ako se dostavlja „plavi koverat“, to je sudski poziv, pa će pokušati da izbegnu kontakt sa poštarom. Nekada, kako je navedeno, postoji dogovor između poštara i lica koje se poziva, pa dokumenti ostaju neisporučeni. I, kako je navedeno u ovom izveštaju, dostava pismena, uključujući i putem pošte, manjinama i licima koja nemaju trajnu adresu, često rezultira neuspehim pokušajima zbog netačnih adresa, a završava se hapšenjem, iako lice koje je u pitanju možda uopšte ne zna da je sud pokušavao da ga kontaktira.

Faktor 4: Spoljni i nedozvoljeni uticaj

Pravosudni organi, uključujući policiju, istražitelje i tužilaštvo, branioce, sudije i sudsko osoblje i osoblje zatvora, obavljaju svoje dužnosti bez nedozvoljenog uticaja.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Iako je donekle spomenut direktni pritisak i uticaj na pravosudne organe, često postoji indirektan pritisak od strane političkih grupacija da se pokrene istraga i gonjenje. Ovi postupci tako mogu dovesti do dužeg vremenskog trajanja pritvora, bez valjanog pravnog osnova. Navedeno je da medijsko izveštavanje može pogoršati problem, s obzirom da mediji služe kao kanali u lancu političkog uticaja.

Analiza/Okvir:

Tokom pregleda napretka, Evropska komisija je više puta komentarisala pitanje političkog uticaja u okviru pravosudnog sistema u Srbiji. U svom Izveštaju za 2012. godinu, Komisija je navela da zakonski okvir ostavlja otvoren prostor za politički uticaj, ukazujući posebno na ovlašćenja parlamenta da imenuje sudije i tužioce, uključujući i predsednika Vrhovnog kasacionog Suda i Republičkog javnog tužioca, kao i direktno učešće u radu VSS i DVT (Izvestaj EU za 2012, str.10.). U najnovijoj Nacionalnoj strategiji reforme pravosuđa, Srbija se bavi ovim pitanjima artikulisanjem neophodne ustavne promene, posebno u vidu isključenja Narodne skupštine iz procesa imenovanja predsednika sudova, sudija, javnih tužilaca/zamenika javnih tužilaca i članova VSS i DVT, kao i promena u sastavu VSS i DVT sa ciljem da se isključe predstavnici izvršne vlasti iz članstva u ovim telima (Nacionalna strategija reforme pravosuđa, str. 9).

Prema Globalnom barometru korupcije Transparency International 2013 (GCB), građani smatraju da su pravosuđe, povezano sa političkim strankama i državnim službenicima, i medicinske i zdravstvene ustanove najkorumpiraniji u Srbiji (rezultat 4.3 na skali od 0 do 5, Globalni barometar korupcije, Transparency International, dostupno na http://www.transparency.org/country#SRB_PublicOpinion).

Informacije dobijene putem intervjua, međutim, ukazuju da je najčešća vrsta uticaja u okviru pravosudnog sistema uglavnom indirektna u prirodi, i da utiče na donošenje odluka pravosudnih organa u najranijim fazama procesa, a potiče od pojedinaca na političkim funkcijama ili na vlasti. Ovi pritisci se često šire i putem medija, od kojih se mnogi takođe kontrolišu od strane političkih činilaca. „Delta Holding“ slučaj je više puta naveden kao primer ove situacije. Uticajan političar se kritički i javno zalagao, putem senzacionalnog medijskog izveštavanja, o potrebi da se istraži Miroslav Mišković. Ubrzo nakon medijskog publiciteta, istraga je

otvorena i podneta je krivična prijava. Nekoliko pojedinaca ukazalo je da je ovaj trend počeo sa ubistvom premijera Đinđića 2003. godine. Vlada Srbije je bila pod pritiskom ne samo da uhapsi ubice, nego, što je još važnije, da prikaže u javnosti stav Vlade „protiv kriminala“. Ovaj vid nedozvoljenog uticaja pojačan je ranjivošću i nesigurnošću u redovima tužilaca i sudija zbog navodno veoma zamornog, politički obojenog i nepotpunog procesa ponovnog imenovanja. Akteri krivičnog pravosuđa stoga nerado afirmišu svoju nezavisnost i ne odupiru se spoljnim pritiscima, posebno zbog nesigurnosti zaposlenja. Takođe, Srbija još uvek nema efikasne etičke standarde za tužioce, koji bi mogli da uvedu određenu odgovornost za podizanje optužnice bez pravnog osnova. Jedan advokat je naveo slučaj stečajne mafije u kome je 18 lica oslobođeno optužbi nakon produženog suđenja od 7 godina kao primer potrebe za većom odgovornošću za odluke tužilaca.

Dok politički činioци mogu imati uticaj na pojedinačne slučajeve, istaknuto je da takođe mogu imati ozbiljne finansijske implikacije za Srbiju, jer neka optužena lica koja mogu biti kasnije oslobođena ili optužbe protiv njih mogu biti povučene, mogu tužiti Vladu Srbije ili se obratiti Evropskom sudu za ljudska prava za naknadu štete. Jedan advokat je izvestio da su početne kalkulacije u takvim slučajevima obeštećenja bile oko 120 evra dnevno, ali s obzirom na povećanu učestalost ovih peticija, opale su u 2012. godini na 90 evra po danu, a stopa za 2013. je bila 45 do 60 evra dnevno. Ove finansijske činjenice tako mogu stvoriti ogromne pritiske na pravosuđe da se donesu osuđujuće presude čak i kada nema dovoljno dokaza. Jedan advokat je istakao i izazove sa kojima se suočavaju ugledni mediji da bi dobili konkretne informacije o krivičnom postupku i istrazi protiv određenih pojedinaca. Predstavnici suda nisu uvek spremni ili sposobni da objasne postupke bez upotrebe pravne terminologije, ili objavljuju zbnunjuća saopštenja za javnost, što stvara nesporazume. Postoji percepcija da sud krije informacije, posebno kontroverzne informacije, tako da se glasila okreću drugim izvorima, poput policije, koji može da podstakne senzacionalnost informacija.

Faktor 5: Položaj žrtve

Žrtve su adekvatno informisane o toku i ishodu odluka o određivanju pritvora. Uticaj na žrtve krivičnog dela i puštanje na slobodu pritvorenika uzimaju se u obzir prilikom donošenja odluke o pritvoru.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Osim u Posebnom odeljenju za organizovani kriminal i Odeljenju za ratne zločine Višeg suda u Beogradu, pravosudni sistem u Srbiji nema nikakve formalne službe ili koordinacione jedinice za žrtve. Dakle, naponi da se informišu i konsultuju žrtve su neravnomerni ili nepostojeći, posebno u slučajevima porodičnog nasilja.

Analiza/Okvir:

Ne postoje specifične ustavne ili zakonske obaveze kojima se zahteva obaveštenje ili konsultacije sa žrtvom, posebno u pogledu odluke o određivanju pritvora. Krivični postupak se pokreće na osnovu optužnog akta javnog tužioca (članovi 50. i 51). Kada javni tužilac smatra da nema osnova za pokretanje krivičnog postupka, oštećeni može da podnese prigovor neposredno višem javnom tužiocu. Ukoliko tužilac izjavi da odustaje od optužbe nakon potvrđivanja optužnice, oštećeni može da preuzme krivično gonjenje (član 52, ZKP).

Član 235. ZKP propisuje da će javni tužilac odbaciti krivičnu prijavu ako prijavljeno delo ne predstavlja krivično delo ili krivično delo koje se goni po službenoj dužnosti, ako je nastupila zastarelost ili je delo obuhvaćeno amnestijom ili pomilovanjem, ili gde postoje druge okolnosti koje isključuju postupak, ili, konačno, ako ne postoje osnovi sumnje da je osumnjičeni počinio krivično delo. Ako odbaci prijavu, tužilac će obavestiti oštećenog o razlozima za odbacivanje (član 52, ZKP).

Osim u posebnim odeljenjima za organizovani kriminal i ratne zločine, ne postoje posebne usluge za žrtve u okviru javnog tužilaštva, niti postoji bilo kakva formalna jedinica u sudovima. Izgleda da javni tužilac nema značajnu interakciju sa žrtvama tokom prekrivičnog postupka i suđenja, niti se konsultuje sa žrtvom u pogledu postupka ili odluke u predmetu. Jedna NVO koja radi sa žrtvama potvrdila je da pravosudni organi, uključujući i tužilaštvo, imaju tendenciju da ignorišu žrtve prilikom donošenja odluka, uključujući i one o pritvoru, a informacije u vezi sa sudskim postupcima uopšte ili njihovim specifičnim slučajevima nisu lako dostupne žrtvama. Posebno zabrinjava postupanje u slučajevima nasilja u porodici.

Iako je nekoliko ispitanika istaklo da postoje pokušaji da se ovim slučajevima pristupi delikatnije i celishodnije, jedna NVO navela je veće mogućnosti za „manipulacije“ žrtvom da pristane na lakše optužbe. Skoro svi ispitanici, uključujući i jednu sudiju, naveli su da je određivanje pritvora retko u slučajevima nasilja u porodici. „Zabrana prilaska“ ili „kućni pritvor“ mogu da se koriste, iako ne postoji aktivno praćenje takvih mera u cilju obezbeđenja poštovanja mere i sigurnosti žrtve.

U Izveštaju o stanju ljudskih prava 2012, Stejt department SAD navodi da nasilje nad ženama i dalje predstavlja problem u Srbiji, iako ne postoje pouzdane statistike u tom pogledu. Takođe, u izveštaju se navodi da je krivično gonjenje u ovim predmetima teško usled nedostatka svedoka i dokaza, kao i nespremnosti svedoka ili žrtava da svedoče (vidi Stejt Department, Izveštaji država o stanju ljudskih prava za 2012, str. 19-20 dostupno na <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/#wrapper>). Bilo bi razumno zaključiti da ukoliko bi žrtve bile redovno i adekvatno konsultovane, i zaštićene tokom trajanja istrage, ne bi bilo toliko teško završiti ove predmete u okviru krivičnog pravnog sistema.

Faktor 6: Poseban položaj maloletnika

Pravosudni sistem podržava jedinstvena prava i potrebe bezbednosti maloletnika i promoviše njihovo fizičko i mentalno blagostanje, dok se alternativama pritvoru daje prioritet prilikom razmatranja.

Zaključak

Ocena: Pozitivna

Srbija je postavila kao prioritet obuku aktera krivičnog pravnog sistema koji se bave maloletnicima, i uredila je formalne i neformalne procedure koje imaju tendenciju da smanje njihov pritvor do konačne odluke.

Analiza/Okvir:

Krivične sankcije se u Srbiji ne mogu izreći izvršiocima krivičnih dela koji imaju manje od 14 godina starosti u vreme izvršenja protivpravnog akta (Zakon o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnom pravnoj zaštiti maloletnika čl. 2, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 85/05 [u daljem tekstu: Zakon o maloletnicima]). Maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo četrnaest godina, a nije navršilo osamnaest godina (*Ibid.* član 3). Ako je u vreme izvršenja krivičnog dela lice navršilo četrnaest godina, a nije navršilo šesnaest godina, radi se o mlađem maloletniku. Stariji maloletnik je lice koje je u vreme izvršenja krivičnog dela navršilo šesnaest, a nije navršilo osamnaest godina (*Ibid.*).

Član 48. Zakona o maloletnicima nalaže da su svi učesnici u postupku pri preduzimanju radnji kojima prisustvuje maloletnik, a naročito pri njegovom saslušanju dužni da postupaju obazrivo. Maloletnik se poziva preko njegovih roditelja i/ili zakonskih zastupnika, osim ako to nije izvodljivo zbog neizbežnih okolnosti (*Ibid.* član 54). Maloletnik mora imati branioca prilikom prvog saslušanja i tokom čitavog postupka, a ako nema branioca, biće mu postavljen branilac po službenoj dužnosti od strane sudije za maloletnike. Branilac maloletnika može biti samo advokat koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih (*Ibid.* član 49).

Krivični postupak prema maloletniku pokreće se za sva krivična dela samo po zahtevu javnog tužioca za maloletnike koji je stekao posebna znanja iz oblasti prava deteta i prestupništva mladih (*Ibid.* član 57), i to čini podnošenjem zahteva za pokretanje pripremnog postupka sudiji za maloletnike nadležnog suda. (*Ibid.* član 63). Pored činjenice koje se odnose na krivično delo, u toku pripremnog postupka protiv maloletnika, sud će ispitati roditelje maloletnika, usvojiocce ili staratelje i druga lica koja mogu da pruže potrebne podatke, odrediti uzrast maloletnika, činjenice potrebne za ocenu njegove zrelosti, ispitaće se sredina u kojoj i prilike pod kojima maloletnik živi i druge okolnosti koje se tiču njegove ličnosti i ponašanja. Kada zdravstveno stanje, stepen zrelosti ili drugi aspekti

karaktera maloletnika zahtevaju ispitivanje od strane stručnjaka, ovo ispitivanje se izvodi od strane lekara, psihologa ili pedagoga, a može se sprovesti u zdravstvenoj ili drugoj ustanovi (*Ibid.* član 64).

Tokom pripremnog postupka, ako je to potrebno radi izdvajanja maloletnika iz njegovog trenutnog okruženja ili pružanja pomoći, nadzora, zaštite ili smeštaja maloletnika, sudija za maloletnike može odrediti da se maloletnik smesti u prihvatilište, vaspitnu ili sličnu ustanovu, pod nadzorom organa starateljstva, odnosno uputiti ga privremeno u drugu porodicu. Protiv odluke o privremenoj meri može se izjaviti žalba u roku od dvadeset četiri sata od strane maloletnika, roditelja, usvojioca ili staraoca, branioca i javnog tužioca za maloletnike. Žalba ne odlaže izvršenje rešenja (*Ibid.* član 66). Ako se svrha određivanja pritvora ne može postići kroz upotrebu privremene mere upućivanja, sudija za maloletnike može maloletniku odrediti pritvor kada postoje isti razlozi kao i za punoletne učinioce krivičnih dela (vidi faktor 8).

Vreme provedeno u pritvoru, kao i svako drugo lišenje slobode, uračunava se u ukupno vreme provedeno u vaspitnoj ustanovi, vaspitno-popravnom domu ili u kaznu maloletničkog zatvora. Pritvor u pripremnom postupku može trajati najduže mesec dana, a može se produžiti za najviše još mesec dana. Po završetku pripremnog postupka, pritvor starijeg maloletnika ne može biti duži od šest meseci, odnosno ne može biti duži od četiri meseca kada se radi o mlađem maloletniku. Sudija za maloletnike je dužan da preispita odluku o određivanju pritvora jednom mesečno da bi se utvrdilo da li i dalje postoje razlozi za pritvor, i da izrekne odluku o obustavljanju ili produženju pritvora (*Ibid.* član 67). Maloletnik se nalazi u pritvoru odvojeno od punoletnih lica. Izuzetno, sudija za maloletnike može odrediti da maloletnik bude u pritvoru zajedno sa punoletnim licem, koje na njega ne bi štetno uticalo, a u suprotnom bi usamljenje maloletnika duže trajalo i ostavilo štetne posledice po razvoj njegove ličnosti (*Ibid.* član 68). Jedan ili više vaspitnih naloga može da se primeni prema maloletnom učiniocu za krivična dela za koja je zaprečena novčana kazna ili zatvor do pet godina (*Ibid.* član 5). Ako maloletnik prizna, nadležni javni tužilac za maloletnike ili sudija za maloletnike može odrediti vaspitni nalog maloletniku, nakon razmatranja stavova maloletnika i oštećenog (*Ibid.*). Vaspitni nalozi mogu biti: naknada štete oštećenom, redovno pohađanje škole ili redovno odlaženje na posao, društveno koristan rad, podvrgavanje odgovarajućem ispitivanju i odvikavanju od zavisnosti izazvane upotrebom alkoholnih pića ili opojnih droga (*Ibid.* član 7).

Podaci koje je objavio Zavod za statistiku Republike Srbije pokazali su da je u 2011. godini (poslednja godina uključena u istraživanje) broj osuđenih maloletnih prestupnika iznosio 2290, što je najveći broj od kada je Zavod počeo prikupljanje ovih podataka u 2004. godini (dostupno na <http://goo.gl/9EU6ry>). Međutim, paralelno sa rastom ovog broja, Srbija je uspešno nastojala da poboljša nivo specijalizacije i stručnosti među akterima krivičnog pravnog sistema u ovoj oblasti. Navedeno je da sudije, tužioci i policija pohađaju specifičnu obuku za rad na

predmetima koji se odnose na maloletnike, dok su od pre dve godine branioci takođe dobrovoljno počeli da pohađaju obuku. Jedna od intervjuisanih advokatica je izjavila da je dugo postojala zabrinutost da obuka branilaca nije bila dovoljno sveobuhvatna, ali da joj se ipak čini da je to bolje od prethodne situacije kada nije bilo specijalizovanih obuka za članove advokatske komore.

U slučajevima kada su imenovani branioci za maloletnike koji nemaju sredstava da sami angažuju branioca, advokatica je navela je da sudije biraju samo one braniocice sa spiska advokatske komore koji su prošli posebnu obuku, kao i da joj se čini da sudije pokušavaju da imenuje bolje advokate. Međutim, naknada i dalje predstavlja problem, pošto su advokati plaćeni oko 50% od njihove normalne tarife, a ta sredstva se predviđaju samo na godišnjem nivou.

Izvešteno je da policija, posebno u gusto naseljenim oblastima, ima specijalizovane istražne jedinice za maloletnike i službenike koji su posebno osposobljeni za ispitivanje. Obično, ako maloletnik postane predmet krivične istrage, može se kontaktirati preko njegovih roditelja ili zakonskih zastupnika, a ređe se može i formalno pozvati ili dovesti od strane policije. Rečeno je da, iako se pritvor koristi umereno, osim za teška krivična dela, u slučajevima kada je nametnut često traje duže nego što je potrebno. Osim socijalnih pitanja vezanih za dugo trajanje pritvora, jedan advokat je izjavio da je nedostatak obrazovnih usluga u pritvoru ono što stvara najveću štetu optuženom, jer svaki prekid u obrazovanju može imati trajne negativne posledice na budućnost maloletnika, i ovo je posebno tačno za niže socio-ekonomske ili ranjive grupe, kao što su Romi.

Faktor 7: Poseban položaj odraslih ranjivih grupa

Pritvorenici koji su članovi socijalno ugroženih populacija punoletnih lica, uključujući i strane državljane ali ne ograničavajući se na njih, osobe sa fizičkim ili mentalnim invaliditetom ili bolestima, žene i seksualne manjine, imaju pravo da se prema njima postupa bez diskriminacije i da imaju koristi od posebnih mera koje mogu biti neophodne za njihovu zaštitu. Lica koja traže izbeglički status ili azil neće biti kažnjena samo zbog ilegalnog ulaska u zemlju, a mogu biti zadržana samo kada je to neophodno radi utvrđivanja identiteta, potvrde tvrdnji, ili zaštite nacionalne bezbednosti i moraju biti predmet sudskog i upravnog nadzora.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Iako nije bilo alarmantnih izveštaja o različitom postupanju prema ranjivim grupama ili manjinama u Srbiji, postoje problemi sa nekim manjinama kojima se ne pruža jednaka zaštita i pravično postupanje u najranijim fazama procesa krivičnog postupka.

Analiza/Okvir:

Ustav Srbije štiti manjine i garantuje posebnu zaštitu u ostvarivanju potpune jednakosti i očuvanju njihovog identiteta (Ustav RS, član 14). Ustav takođe predviđa jednake mogućnosti za muškarce i žene, (*Ibid.* član 15), i navodi da stranci imaju sva prava zajemčena Ustavom i srpskim zakonima, osim onih koja imaju samo građani Srbije (*Ibid.* član 17.). Zakon o izvršenju krivičnih sankcija predviđa da lice prema kome se izvršava sankcija ne sme biti stavljeno u neravnopravan položaj na osnovu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, etničkog ili socijalnog porekla, imovnog stanja, obrazovanja, društvenog ili drugog ličnog statusa (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, član 7). Osuđeni sa posebnim potrebama ima pravo na smeštaj u skladu sa vrstom i stepenom njegovih posebnih potreba (*Ibid.* član 66). Konačno, član 317. Krivičnog zakonika predviđa krivične sankcije za svakoga ko izaziva ili raspiruje nacionalnu, rasnu ili versku mržnju, ili netrpeljivost među narodima ili etničkim zajednicama koje žive u Srbiji.

Bilo je par izveštaja o jedinstvenim pitanjima manjina i ranjivih grupa koje se odnose na pritvor, ali je samo nekoliko komentara vredno napomenuti. Kao što je navedeno u ovom izveštaju, uključujući i faktor 15, mnoga lica koja su lišena slobode, posebno van Beograda, drže se u objektima zajedno sa licima osuđenim za krivična dela. Pošto žene čine brojno manji procenat ukupne populacije pritvorenika, odvajanje žena koje su u predistražnom pritvoru predstavlja veći izazov, a one su često smeštene sa ženama koje su već osuđene, sa istim stepenom bezbednosti i bez obzira na težinu krivičnog dela. Jedini kazneni zavod za žene u Srbiji nalazi se u Požarevcu, gde su sve žene u zatvorenim ćelijama. Populaciju ovog kaznenog zavoda čine uglavnom žene koje su već osuđene. Član 106. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija predviđa da osuđena žena koja ima dete može zadržati dete do navršene prve godine života, a izvešteno je da se to i događa u praksi .

Prema popisu stanovništva u Srbiji iz 2011. godine, Srbi čine 83,32% od ukupnog broja stanovnika u to vreme, Mađari 3,53%, Romi 2,05%, Jugosloveni 0,32%, Bošnjaci 2,02%, 0,54% su Crnogorci, a druge manjine čine ukupno 8,22% (Centralna obaveštajna služba (CIA), Fact book za 2013, dostupno na http://media.popis2011.stat.rs/2012/Prezentacija_Knjiga1.pdf).

Nekoliko problema sa manjinskim populacijama je prijavljeno, uključujući i situacije u kojima se prema nesrbima povremeno ne postupa isto kao prema Srbima. Jedan predstavnik NVO u Novom Sadu izjavio je da se Mađari ponekad tretiraju drugačije. Opisao je situaciju u kojoj saoptuženi različitih nacionalnosti za isto krivično delo i stepen krivice nisu bili tretirani isto u smislu težine podignutih optužnica i u njihovom kasnijem pritvoru. Mađar je formalno optužen za širenje nacionalne mržnje i zadržan je u pritvoru. Srbin je bio optužen za lakše krivično

delo remećenja javnog mira, i pušten je u roku od 48 sati. Konačno, navedeno je da ponekad poštari ne žele da pokušaju da uruče sudske pozive u romskim naseljima, jer često postoji percepcija da su takva naselja opasna ili prljava. Jedna advokatica je izjavila da je njen klijent maloletnik bio u pritvoru 25 dana zbog neodazivanja pozivu, iako je u stvari, živio na adresi navedenoj u povratnici, ali dostavljanje nije ni pokušano zbog protivljenja pošte da uruči poziv.

U izveštaju iz 2012. godine, Beogradski centar za ljudska prava navodi da su osobe sa invaliditetom posebno ranjive u policijskom pritvoru, ukazujući da neadekvatnost kaznenih zavoda i zatvora stvara povećanu verovatnoću da će se prava ovih pojedinaca povrediti dok su u pritvoru (*Preporuke o tome kako da se poboljša zakonodavni okvir i prakse u pogledu sprečavanja i kažnjavanja nečovečnog postupanja u Srbiji*, Beogradski centar za ljudska prava, 2012, str. 41-42. [u daljem tekstu: Sprečavanje i kažnjavanje nečovečnog postupanja u Srbiji]). Dok bi najbolje rešenje bilo izgradnja specijalno opremljenih soba, u izveštaju se predlaže korišćenje moguće prelazne mere i sprovođenje sistema bržeg upućivanja ovih lica u bolje opremljene pritvorske jedinice sa pristupom toaletu, prekidačima za svetlo i, posebno, pozivnom sistemu za pomoć. Konačno, zahteva se da odmah nakon hapšenja, policija pozove lekara da uradi početnu procenu o tome da li je ili ne pojedinac sposoban da bude u pritvoru, a, ako je tako, da se dostave konkretne preporuke u vezi sa uslovima potrebnim za smeštaj osoba sa invaliditetom (*Ibid*). U pogledu verskog izražavanja, u Nišu je navedeno da osuđena lica koja su Muslimani sada jesu u mogućnosti da slobodno ispovedaju svoju veru.

II. Određivanje pritvora u prekrivičnom postupku

Faktor 8: Hapšenje

Hapšenje lica osumnjičenog za krivično delo zasniva se na nalogu za hapšenje izdatom od strane nezavisnog i neutralnog sudskog službenika, osim u izuzetnim okolnostima kada dobijanje naloga za hapšenje nije izvodljivo i postoje opravdani razlozi koji ukazuju da je lice izvršilo krivično delo. Hapšenje se vrši u cilju dovođenja uhapšenog lica pred nadležni sud, pri čemu se posebno uzimaju u obzir alternative hapšenju.

Zaključak

Ocena: Negativno

U praksi, većina početnih odluka o određivanju pritvora donosi se od strane istražitelja ili tužilaca, a ne od strane sudskog službenika, dok generalno postoji preterano oslanjanje na pritvor. Takođe, nedovoljno napora se ulaže da se obezbedi obrazloženje specifične opravdanosti pritvora.

Analiza/Okvir:

Član 286. ZKP predviđa da kada postoje osnovi sumnje da je izvršeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti, policija je ovlašćena da, između ostalog, traži potrebna obaveštenja od građana i, ako je potrebno, ograniči kretanje lica na određenom prostoru najduže osam sati. Policija je dužna da izradi zapisnik konstatujući činjenice i okolnosti koje su utvrđene prilikom preduzimanja pojedinih radnji, uključujući i predmete koji su pronađeni ili oduzeti, a koji mogu biti od interesa za krivični postupak (*Ibid*). Član 289. ZKP dalje predviđa da kada policija prikuplja podatke od lica za koje postoje osnovi sumnje da je izvršilo krivično delo, može ga pozvati samo u svojstvu osumnjičenog, a u pozivu će se upozoriti da ima pravo da uzme branioca.

Ako u toku prikupljanja informacija policija smatra da se pozvani građanin može smatrati osumnjičenim, dužna je da ga odmah obavesti o pravu da ima branioca koji prisustvuje njegovom saslušanju i da obavesti nadležnog javnog tužioca bez odlaganja (*Ibid*). Član 293. ZKP navodi da je javni tužilac dužan da uhapšenog koji mu je doveden pouči o njegovim pravima i da mu omogući da u njegovom prisustvu uz korišćenje telefona ili drugog elektronskog prenosioća poruka obavesti branioca neposredno ili posredstvom članova porodice ili trećeg lica i da mu pomogne da nađe branioca. Javni tužilac može lično sprovesti saslušanje osumnjičenog ili poveriti saslušanje policiji. Ako osumnjičeni pristane da da izjavu, organ koji vodi saslušanje mora da obezbedi da se izjava da u prisustvu njegovog branioca (*Ibid*). Ako uhapšeno lice ne obezbedi prisustvo branioca u

roku od 24 sata, ili izjavi da neće uzeti branioca, javni tužilac je dužan da ga sasluša bez odlaganja (*Ibid*). U slučajevima obavezne odbrane ako uhapšeno lice ne dobije branioca u roku od 24 sata od kada je obavješten o ovom pravu ili ako izjavi da neće uzeti branioca, biće mu postavljen branilac po službenoj dužnosti (*Ibid*). Odmah nakon sprovođenja saslušanja, javni tužilac će odlučiti da li da uhapšeno lice oslobodi ili da zahteva da sudija za prethodni postupak odredi pritvor (*Ibid*). Transkript ovog ispitivanja može se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku (*Ibid*).

Član 294. ZKP predviđa da javni tužilac ili, po njegovom odobrenju policija odmah, a najkasnije u roku od dva časa od kada je osumnjičenom saopšteno da je zadržan, donosi i uručuje rešenje o zadržavanju. U rešenju moraju biti navedeni delo za koje se osumnjičeni tereti, osnovi sumnje, dan i čas lišenja slobode ili odazivanja pozivu, kao i vreme početka zadržavanja (*Ibid*). Osumnjičeni i njegov branilac imaju pravo na žalbu protiv rešenja o pritvoru u roku od šest sati od dostavljanja rešenja. Odluku o žalbi donosi sudija za prethodni postupak u roku od četiri sata od prijema žalbe. Žalba ne zadržava izvršenje rešenja (*Ibid*). Ako osumnjičeni sam, u roku od četiri časa, ne obezbedi branioca, javni tužilac će mu ga obezbediti po službenoj dužnosti, po redosledu sa spiska advokata koji dostavlja nadležna advokatska komora (*Ibid*).

U Izveštaju o stanju ljudskih prava iz 2012. godine, Stejt department SAD navodi da su hapšenja u Srbiji generalno zasnovana na nalogu za hapšenje i da nije utvrđena bilo kakva zloupotreba zakonskog uslova da je potrebna naredba istražnog sudije ili sudije za zadržavanje lica više od 48 sati (vidi Stejt Department, izveštaji država o stanju ljudskih prava za 2012. godinu, str. 5, dostupno na <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/#wrapper>). Stejt department ističe da sudije uglavnom prate preporuku policije ili tužioca da se osumnjičeni zadrži punih 48 sati (*Ibid*). Izveštaj ukazuje da Ustav predviđa da policija mora odmah upoznati uhapšene sa njihovim pravima, kao i da se ovaj uslov poštuje u praksi, uključujući i omogućavanje članovima porodice da posete pritvoreno lice (*Ibid*). Iako se pritvorenom licu obično obezbeđuje pristup advokatu na teret države, kada je potrebno, Stejt department je izvestio da, s vremena na vreme, policija ispituje osumnjičene bez prisustva branioca u procesu poznatom kao "informativni razgovor", koji se sprovodi pod pretpostavkom da se ne radi o pravom saslušanju, mada ovi razgovori često čine osnovu za podnošenje krivične prijave protiv ispitanih. Ističući da zakon zabranjuje upotrebu sile, pretnje, obmane i prisile od strane policije da pribavi dokaze, kao i da takav dokaz nije prihvatljiv na sudu, izveštaj navodi da ponekad policija upotrebljava ovakva sredstva da bi dobila iskaze (*Ibid*). Takođe je primećeno da, iako zakon dozvoljava jemstvo, ono se retko koristi u većini slučajeva, mada se i jemstvo i kućni pritvor često koriste u predmetima organizovanog kriminala, korupcije na visokom nivou, i ratnih zločina, posebno nakon stupanja na snagu novog Zakonika o krivičnom postupku u posebnim odeljenjima (*Ibid*).

Predstavnik jedne NVO naveo je da policija često sprovodi takozvane „informativne razgovore sa građanima“ pri čemu pojedinac može biti doveden na ispitivanje samo do 4 sata. Ako lice postane osumnjičeni, tokom ovih početnih razgovora, može biti zaržano praktično još 52 sata (48 sati, pored početnih 4 sata) pre nego što je izveden na sud.

Nekoliko intervjuisanih tužilaca požalilo se da se inicijalne odluke o pritvoru u praksi najčešće donose od strane policije, a policija nije u obavezi da opravda tu odluku. Jedan ispitanik koji je aktivno bio uključen u proces izmene ZKP je istakao da početno zadržavanje od 48 sati zahteva samo osnove sumnje da je optuženi izvršio krivično delo. Posle 48 sati, tokom kojih, najčešće, nema dodatnih informacija ili se ne sprovodi dalja istraga, produženje pritvora mora biti opravdano višim standardom „osnovane sumnje“, iako se optuženi retko pušta na slobodu u ovom trenutku. Jedan predstavnik NVO istakao je da se jemstvo nikad ne određuje u ovom trenutku, čak i ako se zahteva od strane advokata odbrane.

Jedan intervjuisani advokat naveo je nekoliko opcija za obezbeđenje prisustva optuženog i primetio je da, iako se akteri krivičnog sistema često plaše da primene različite procedure, jeste došlo do određenog napretka u poslednjih nekoliko godina. Jedan takav pozitivan primer predstavlja njegov klijent koji je imao 21 godinu kada je uhvaćen sa 6-7 kesa marihuane. S obzirom na njegov uzrast i odsustvo prethodnog osuđivanja, nije bio zadržan u pritvoru. U vreme intervjuja, sudija je razmatrao vaspitne mere, umesto određivanja zatvora. Takođe je naveo slučaj u kome je njegov klijent bio vozač automobila u ozbiljnoj saobraćajnoj nesreći, koji je izazvao teške povrede vozača drugog vozila. Kako je njegov klijent ostao na mestu nesreće i nije bio pod uticajem hemijskih supstanci ili alkohola, nije mu bio određen pritvor. Međutim, advokat je priznao da ovi primeri predstavljaju izuzetno retko postupanje pravosuđa. Istakao je da se za sve krivične prijave retko koristi opcija izdavanja poziva u kome se navodi datum pojavljivanja, optužbe i pravo na advokata. On je istakao da se problemi sa upotrebom poziva odnose na proceduralna pravila, nedostatak treninga (posebno sudijskih pomoćnika) i resurse (vidi faktor 3). U praksi, izvešteno je da obično postoji samo jedan pokušaj da se uruči poziv, a ne postoji obaveza da se pokuša više puta. Međutim, ako optuženi dobije poziv i ne pojavi se, sudija može i ne mora da izda nalog za hapšenje.

Kao što se navodi u ovom izveštaju, mnogi od ispitanika, čak i mnogi predstavnici pravosuđa, priznaju da postoji prekomerna upotreba pritvora, posebno u najranijim fazama krivičnog postupka. Jedan predstavnik NVO je istakao da je pritvor definitivno pravilo, procenjujući da preko 90% optuženih za krivično delo provodi neko vreme u pritvoru, počevši od prvobitne odluke od strane tužioca. Odluka tužioca se obično potvrđuje od strane sudije, koji samostalno ne preispituje opravdanost pritvora, čak i kada tužilac nije uspeo da navede konkretan osnov.

Isti predstavnik civilnog društva je izjavio da, iako jemstvo postoji, retko se koristi, osim kada lice ima boljeg branioca, a konstantno je nedostupno onima koji nemaju finansijskih sredstava. Jedna ispitanica (pretpretresni sudija) izjavila je da pokušava da retko koristi pritvor. Procenjujući svoj obim posla u to vreme na oko 80 krivičnih predmeta, od kojih su većina imovinska krivična dela, izjavila je da ima 3 optužena lica u pritvoru.

Iako se kasnije u ovom izveštaju dodatno raspravlja o konkretnim zakonskim osnovima ili obrazloženjima za pritvor, česta zloupotreba pojedinih obrazloženja počinje u najranijim fazama, pa se nekoliko pitanja razmatra i na ovom mestu. Osnov za određivanje pritvora, tačka 4 (način izvršenja ili težina posledica krivičnog dela je uznemirila javnost tako da može ugroziti nesmetano i pravično vođenje krivičnog postupka), se obično koristi kao „blanko“ opravdanje, bez daljeg objašnjenja ili konkretnih činjenica kojima se argumentuje. Jedan ispitanik koji je aktivno učestvovao u izmenama ZKP izjavio je da „uznemirenost javnosti“ kao osnov pritvora predstavlja ostatak iz vremena socijalizma (vidi član 211, stav 4, ZKP).

Ostaje izazov za pravosuđe da objektivno proceni rizik od uznemirenja ili stresa, s obzirom na urođenu neodređenost osnova, a posebno kada medijski izveštaji često ciljaju da uzburkaju javnost umesto da pruže informacije. On je naveo da ukoliko optuženi bude osuđen, a originalni osnov za određivanje pritvora jeste uznemirenje javnosti, taj osnov se može koristiti kao opravdanje i tokom žalbenog postupka čak i ako više nije odgovarajući. Takođe je naveo primer optuženog, koji je, sa drugima, u predmetu „saobraćajne mafije“, nakon prilično senzacionalističke medijske pokrivenosti bio u pritvoru četiri meseca očekujući istragu. Kada se publicitet smirio, advokat je uspeo da dobije odluku apelacionog suda da „uznemirenje javnosti“ više ne postoji. Međutim, nakon toga, radio B92 izvestio je samo o činjenici da je suđenje počelo, što je bilo dovoljno opravdanje tužiocu da zahteva i dobije produženje pritvora samo po tom osnovu.

Jedan advokat je zapazio da po novom ZKP postoji napredak, jer je za osnov određivanja pritvora, da optuženi može ponovo izvršiti krivično delo, sada definisan kraći rok u kom se to može dogoditi, koji daje neophodne smernice tužiocu i sudiji. Nekoliko intervjuisanih tužilaca dalo je primer optuženog od 67 godina starosti, koji je u vreme podizanja optužnice bio doktor. Bio je optužen za primanje mita. Prvobitno je jedan od osnova za određivanje pritvora bio da može ponovo izvršiti krivično delo, koji se navodi kao najčešći osnov. Optuženi je zadržan u pritvoru 6 meseci i za to vreme je penzionisan, iako je pritvor nastavljen po ovom i drugim osnovima. Nakon ulaganja žalbe protiv te odluke, novi tužilac zatražio je ukidanje pritvora, s obzirom na nedostatak osnova.

Jedan ispitanik koji je učestvovao u procesu izmena ZKP istakao je da postoje različite statistike između ukupnog broja podignutih optužnica i broja osuđujućih

presuda. Naveo je da mnogi slučajevi nestaju nakon završetka istrage. Jedan advokat izjavio je da je pritvor zaista ekvivalent zatvorske kazne, jer nakon značajnog perioda u pritvoru, često se odbacuje optužnica, a dug vremenski period proveden u pritvoru obično ne odgovara težini krivičnog dela. Drugi advokat koji takođe postupa pred posebnim odeljenjem, izjavio je da bi „kućni pritvor“ ili elektronska narukvica predstavljali efikasan način da se obezbedi prisustvo optuženog. Takođe je ukazao na zloupotrebu pritvora koja se ogleda u tome da tužioci često produžavaju istragu skoro do kraja 6 meseci istražnog perioda, kako bi se optuženi držao u pritvoru duže, iako je istraga mogla da bude završena ranije. On je dalje opisao slučaj ratnih zločina sa 4 optužena lica, u kome su svi bili u pritvoru tri godine, nakon čega su optužnice odbačene, a optuženi su dobili naknadu štete od države.

Faktor 9: Zadržavanje

Nakon inicijalnog lišenja slobode, uhapšeni se odmah izvodi pred sud da se utvrdi da li treba nastaviti pritvor. Pre izvođenja pred sud, uhapšeni ima pravo da bude obavешten o razlozima lišenja slobode, prirodi optužbi koje mu se stavljaju na teret, kao i o pravu na advokata, pravu da ne mora ništa da izjavi, da se o njegovom hapšenju obaveste članovi porodice ili, u slučaju da se radi o stranom državljaninu, konzularno predstavništvo.

Zaključak

Ocena: Negativno

U Srbiji se lice koje je uhapšeno izvodi pred sud uglavnom u roku od 48 sati od hapšenja. Tokom ovog perioda, on može biti obavешten o prirodi optužbi koje mu se stavljaju na teret, pravu na branioca i pravu da ništa ne izjavi. Bilo je, međutim, navedenih problema u pogledu neodgovarajuće i/ili nezakonite upotrebe početnog perioda ispitivanja u cilju dobijanja priznanja, čak i pre početka roka od 48 sati.

Analiza/Okvir:

Kako je navedeno u faktoru 1, član 27. Ustava garantuje pravo na ličnu slobodu i bezbednost. Lišenje slobode dopušteno je u skladu sa zakonom, a lice koje je lišeno slobode od strane državnog organa odmah se, na jeziku koji razume, obavешtava o razlozima lišenja slobode, o optužbi koja mu se stavlja na teret kao i o svojim pravima i ima pravo da bez odlaganja o svom lišenju slobode obavesti lice po svom izboru (*Ibid*). Član 61. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, takođe, zahteva da se odmah po prijemu u kazneni zavod, omogućí osuđenom da se javi porodici ili licu koje sam odredi (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, čl. 61, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 85/2005).

Svako lice lišeno slobode bez odluke suda mora odmah biti obavješteno da ima pravo da ništa ne izjavljuje, da bude saslušano samo u prisustvu branioca koga samo izabere ili branioca koji će mu besplatno pružiti pravnu pomoć ako ne može da je plati (Ustav RS, član 29). Lice lišeno slobode bez odluke suda mora bez odlaganja, a najkasnije u roku od 48 časova, biti predato nadležnom sudu, u protivnom se pušta na slobodu (Ustav RS, član 29). Član 67. Ustava garantuje pravnu pomoć pod uslovima predviđenim zakonom, uključujući i besplatnu pravnu pomoć, pod određenim uslovima koji su navedeni na drugom mestu u ovom izveštaju (vidi ZKP, čl. 77). Član 293. ZKP predviđa obavezu javnog tužioca da uhapšenog koji mu je doveden pouči o pravima i da mu omogući da u njegovom prisustvu, uz korišćenje telefona ili drugog elektronskog prenosioca poruka obavesti branioca neposredno ili posredstvom članova porodice ili trećeg lica čija istovetnost javnom tužiocu mora biti otkrivena, a ako je potrebno i pomogne mu da nađe branioca. Javni tužilac može lično da sasluša osumnjičenog, ili to može dodeliti policiji. Ako osumnjičeni pristane da da izjavu, organ koji vodi saslušanje će obezbediti da je izjava data u prisustvu branioca (*Ibid*). Ako uhapšeno lice ne obezbedi prisustvo branioca u roku od 24 sata ili izjavi da neće uzeti branioca, javni tužilac je dužan da ga bez odlaganja ispita (*Ibid*). U slučajevima obavezne odbrane, ako uhapšeno lice ne obezbedi branioca u roku od 24 sata od kada je obavješten o ovom pravu ili ako izjavi da ne želi da ima branioca, biće mu postavljen branilac po službenoj dužnosti (*Ibid*). Odmah nakon ispitivanja, javni tužilac će odlučiti da li da uhapšeno lice pusti na slobodu ili da zahteva da sudija za prethodni postupak odredi pritvor (*Ibid*). Transkript ovog saslušanja može se koristiti kao dokaz u krivičnom postupku (*Ibid*). Član 74. ZKP predviđa da okrivljeni mora imati branioca od trenutka njegovog lišenja slobode, bez obzira na to da li je uhapšen, ili mu je određen pritvor ili mu je zabranjeno da napušta boravište, do pravosnažnosti odluke kojom se ukida takva mera (član 74, stav 3, ZKP). Član 80. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija dozvoljava posete stranih zatvorenika od strane diplomatskih ili konzularnih predstavnika njihove zemlje. Zatvorenika čiji interesi nisu zaštićeni od strane neke države može da poseti predstavnik nadležnih organa Republike Srbije i međunarodnih organizacija (*Ibid*).

Nekoliko advokata je navelo da upotreba pritvora u najranijim fazama predstavlja uobičajeno sredstvo za dobijanje priznanja, pogotovo što ZKP ne propisuje da okrivljeni mora odmah biti obavješten o svojim pravima tokom inicijalnih 48 sati, što je predviđeno članom 29. Ustava RS. Jedan advokat sa kojim smo razgovarali izjavio je da su ova 24 sata rok koji se često zloupotrebljava od strane policije, jer pojedinci nisu formalno u pritvoru, naročito kada postoje pokušaji da se dobije priznanje. Dok se nijedna izjava data u tom periodu ne može koristiti kao dokaz, advokat je naveo da je predstavljao lica kojima je rečeno tokom ovih početnih razgovora sa policijom da ako bi tokom perioda od 48 sati priznali krivično delo, ne bi bili više zadržani u pritvoru. On je takođe istakao da policija koristi čitavih 48 sati da „radi optuženog“ bez zaštite branioca. Tužioci su obično obavješteni da se

lice nalazi u pritvoru, ali se često ne mešaju u rad policije u ovoj početnoj fazi. On je naveo da je, iako policija obaveštava branioca i optuženog o određivanju pritvora, imao slučajeve u praksi, gde je posle posete optuženom tokom početka perioda od 48 sati i savetovanja klijenta da ne daje nikakvu izjavu, klijentu bilo obećano oslobađanje od strane policije nakon što bi njegov advokat napustio pritvorski objekat ukoliko bi dao izjavu, ili je imenovan drugi advokat koji je kooperativniji sa policijom. Drugi advokat je izjavio da ukoliko optuženi prizna, najčešće mu se ne određuje pritvor. Predstavnici NVO izjavili su da policija još uvek ne unosi stvarno vreme kada „razgovor“ postaje hapšenje čime se omogućava duže zadržavanje nekog lica.

Jedan advokat potvrdio je da policija u najranijim fazama samo prikuplja dokaze, a zapravo ne sprovodi istragu, pa zato često nisu u stanju da artikulišu osnov za držanje nekoga u pritvoru, barem u prvih 48 sati. On je takođe istakao da žalbe tokom ovog 48-časovnog perioda nisu praktične zbog kratkog vremenskog okvira, posebno preko vikenda. Takođe je istaknuto da kada se donese odluka o određivanju pritvora u najranijim fazama, nastupa inercija drugih pravosudnih aktera, jer je lakše složiti se nego ukinuti status quo. Mnogi predstavnici pravosuđa istakli su da će tužioci sada biti više uključeni u najraniju fazu krivičnog postupka, posebno u fazu istrage, tako da postoji nada da će biti proaktivniji u rešavanju predmeta koji nemaju osnov, ili da će manje okrivljenih biti u pritvoru očekujući sveobuhvatniju istragu. Jedan advokat, kritikujući neosnovano određivanje pritvora, dao je primer predmeta zloupotrebe službenog položaja protiv ukupno petoro optuženih. Tri lica su dovedena pred istražnog sudiju, i određen im je pritvor kako ne bi bili u poziciji da dojavu drugima, za koje se takođe očekivalo da će biti uhapšeni, ili da utiču na njihovo izjašnjavanje o krivici. On je naveo da je to bio trik koji bi jednostavno opravdao pritvor, pošto se drugi optuženi, u stvari, nisu ni sakrivali.

Faktor 10: Nadzor nad zadržavanjem i istražnim pritvorom

Sud utvrđuje da li treba nastaviti pritvor do suđenja. Svi podaci o okolnostima pritvora uzimaju se u obzir i o tome se obaveštava uhapšeni, njegov branilac, kao i nadležni organi. Nadležni organ vrši nadzor nad odgovarajućim postupanjem pravosudnih organa.

Zaključak

Ocena: Negativno

Dok nadzor nad pritvorom optuženog sprovodi sud, retkost je da pritvor bude ukinut kada je jednom određen, naročito tokom prvih 6 meseci istražnog perioda.

Analiza/Okvir:

Kao što je već razmatrano, član 30. Ustava izričito navodi da pritvoreno lice mora biti izvedeno pred nadležni sud u roku od 48 sati, nakon čega se ponovo razmatra pritvor. Lice može biti pritvoreno samo na osnovu odluke suda, i samo kada je to neophodno radi vođenja krivičnog postupka. Pismena odluka suda koja sadrži razloge za određivanje pritvora uručuje se pritvorenom licu najkasnije 12 sati nakon donošenja. Odluka o žalbi dostavlja se pritvorenom licu u roku od 48 sati (*Ibid*). Ustav dalje nalaže da sud trajanje pritvora svodi na najkraće neophodno vreme, bez obzira da li je to pre ili posle podizanja optužnice, a imajući u vidu razloge za određivanje pritvora (Ustav RS, član 31).

Pritvor od strane prvostepenog suda ne može biti duži od tri meseca u toku istrage, a viši sud ga može produžiti za još tri meseca (*Ibid*). Ako ne dođe do podizanja optužnice po isteku ovog perioda, okrivljeni će se pustiti na slobodu (*Ibid*). Što je najvažnije, pritvoreno lice se pušta na slobodu čim prestanu da postoje osnovi za pritvor (*Ibid*). Zakon o izvršenju krivičnih sankcija takođe propisuje da se u pritvor prima lice protiv koga je rešenjem suda određen pritvor, a uz rešenje o određivanju pritvora zavodu se dostavlja i pismeni nalog za prijem pritvorenika. Pismenu potvrdu o prijemu pritvorenika izdaje zavod (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, član 235, 236).

Član 10. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija propisuje vođenje odgovarajuće evidencije o svim osuđenima i pritvorenicima, u skladu sa pravilima koje je donosi Ministar pravde.

Kao što je već navedeno, pritvor se može izreći samo ako postoji opasnost da može uticati na svedoke ili ukloniti dokaze, ako postoji opasnost od bekstva, ako postoji mogućnost da će dovršiti pokušano krivično delo ili izvršiti krivično delo kojim pretili ili ako težina dela može dovesti do uznemirenja javnosti (član 211, ZKP). Tužilac sa kojim smo razgovarali u okviru Tužilaštva za ratne zločine dalje je razjasnio „opasnost od bekstva“ kao osnov, kako bi obuhvatio situacije u kojima se nečiji stvarni identitet i/ili lokacija ne mogu utvrditi. Jedna sudija ukazala je da ona takođe uzima u obzir prethodnu osuđivanost, „dostupnost“ ili eventualne probleme bolesti zavisnosti. Jedan advokat je naveo da je zabrinut, pogotovo što tužioci sada vode istragu po novom ZKP, da će osnov mogućeg uticaja na svedoke koristiti češće, a tužioci namerno neće ispitivati potencijalne svedoke skoro do kraja istražnog perioda od 6 meseci, kako bi produžili osnov pritvora, odnosno i sam pritvor. Tužilac u Odeljenju za ratne zločine procenjuje da ima 5-7 lica pod aktivnom istragom koji su pritvoreni 1, 2 ili najviše 3 meseca jer su krivična dela veoma stara, a postoji minimalan rizik od uticaja ili bekstva. Rečeno je da su ove situacije zaista neobične, jer ako optuženi bude uhapšen

tokom izvršenja krivičnog dela, odmah se izvodi pred tužioca koji može odrediti i često određuje pritvor do 48 sati pre nego što je optuženi izveden pred sud. Istražni sudija obično određuje pritvor u trajanju do 3 meseca u toku istrage, uz dužnost preispitivanja na svakih 30 dana.

Jedan predstavnik sudstva upoznat sa procesom reforme ZKP navodi da često sudovi koriste kao proveru stalnih zahteva tužilaca da se lica drže u pritvoru, bez obzira na okolnosti. Sudija je takođe napomenuo da je trenutna promena u postupku ka više adversarijalnom sistemu skoro seizmička, pošto su sudije često postupale isto kao i tužioci, mada je sada cilj da bi sudije trebalo da budu više neutralni arbitri. Napomenuo je da se sudije i dalje plaše zbog nedavne reforme i reizbora i to ima uticaja na njihovu nezavisnost. Sudija je takođe prepoznao uticaj medijskog senzacionalizma u krivičnom pravnom sistemu uopšte, ali uključujući i pitanje pritvora. Javnost ostaje sa netačnim utiskom da ukoliko je optuženi oslobođen iz pritvora to znači da je oslobođen. Dok je većina sudskih pretresa otvorena za javnost, sudske preispitivanje odluke o određivanju pritvora se obično ne odvija na otvorenoj sednici, naročito posle prvog pojavljivanja po isteku 48 sati pritvora. Mnogi sudovi sada imaju službenika za informacije od javnog značaja, ali mediji i dalje nekvalifikovano izveštavaju o pitanjima pravosuđa, naizgled na hiper-senzacionalistički način.

Intervjuisani predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova istakli su probleme sa kojima se suočavaju u slučaju pritvora u istrazi o organizovanom kriminalu, regionalnog pa čak i globalnog tipa. Ponekad jednostavno identifikovanje lica u pritvoru može biti izazov, posebno ako je pritvor određen po zahtevu iz druge zemlje, a naročiti izazov predstavlja prikupljanje svih neophodnih istražnih informacija za 48 sati, ili do narednog datog roka (često 6 meseci za slučajeve organizovanog kriminala). Drugi problemi se pojavljuju kada dolazi do optuženja u drugoj zemlji. U poslednjih nekoliko godina, u Sloveniji se vodio postupak u kome je došlo do oslobađajuće presude navodnog krijumčara droge, pri čemu je sud naveo da procedure pod kojima su dokazi prikupljeni u Srbiji nisu bile, na kraju, u skladu sa slovenačkim zakonom.

Neki predstavnici NVO komentarisali su da reforme krivičnog pravnog sistema samo pomeraju odgovornost između donosilaca odluka, ali ostaje problem da nijedan akter krivičnog pravnog sistema nije spreman da dovoljno sveobuhvatno utvrdi, na samom početku postupka, da li neko zaista treba da bude zadržan u pritvoru, što posebno važi za manjine poput Roma. Ovo stvara određeni nivo nepredvidivosti za nekoga ko je uhapšen. Naveden je primer gej muškarca optuženog za seksualno uznemiravanje na osnovu krivične prijave od strane Novosađanina sa kojim je imao sporazumni seksualni odnos u Beogradu. Nakon što je početna prijava bila ignorisana od strane beogradske policije, tužilac je ubedio policiju u Novom Sadu da ode u Beograd, uhapsi gej muškarca i stavi ga u pritvor u Novom Sadu. Proveo je 5 dana u pritvoru da bi konačno bio

pušten bez podizanja optužnice, zahvaljujući njegovim vezama i naporima dva postavljena advokata. Predstavnici NVO naveli su da bi verovatno siromašniji i manje povezani optuženi i dalje bio u pritvoru.

Jedan intervjuisani advokat je naveo nekoliko primera nekih nepravilnosti pritvora u praksi, kao i nedostatak razumevanja obrazloženja kojima se podržava njegovo određivanje. U jednom slučaju, zastupao je električara koji je instalirao električne instalacije za diskoteku. Došlo je do požara u diskoteci i 6 ljudi je poginulo. Četiri lica su kasnije optužena, uključujući njegovog klijenta, zakupca i vlasnika objekta. Njegov klijent je bio u pritvoru 14 meseci zbog težine dela koje mu se stavlja na teret, za koje je tvrdio da se svodi na kaznu pre presude. Strahovao da ne izazove prezir ako pokuša da edukuje sudije. Da stvar bude gora, veštačenje je otkrilo da instalacije nisu bile uzrok požara, jer su, u stvari, pacovi izgrizli instalacije. U drugom slučaju, zastupao je jednog od nekoliko lica optuženih za privredni kriminal. Svi su proveli četiri, a jedan pola meseca u pritvoru, uz obrazloženje da će optuženi uticati na svedoke, dok optuženi koji je bio najviše odgovoran nije bio u pritvoru. On je istakao da obično u slučajevima privrednog kriminala dokazi umnogome više zavise od dokumenata nego od usmenih iskaza svedoka, i zato postoji minimalna opasnost od uticaja na svedoke. Takođe je naveo da ima slučajeva gde su svedoci namerno intervjuisani pred sam istek roka od 6 meseci, kako bi se produžio pritvor. Konačno, naveo je da preterana upotreba pritvora ima za cilj da javnost stekne utisak da se pravosudni sistem i Vlada bore protiv kriminala.

Faktor 11: Pritvor tokom suđenja

Istražni pritvor se koristi samo kada je to neophodno u interesu pravde i nakon razmatranja drugih opcija za obezbeđivanje prisustva optuženog na suđenju. Licima koja su pritvorena tokom suđenja sudi se u razumnom roku ili se puštaju na slobodu do početka suđenja. Daje se obrazloženje za sudske odluke kojima se određuje ili produžava pritvor.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Dok se pritvor često nastavlja do početka suđenja, izgleda da se šanse za oslobađanje povećavaju kasnije i nakon isteka 6 meseci istražnog perioda, a koriste se alternative za pritvor. Međutim, neodređeno vreme pritvora može nastati ako se naredi bilo koje ispravljanje nepravilnosti ili nedostataka u optužnici, ili ako je potrebna dodatna istraga, jer ne postoje ograničenja maksimalnog vremena za takve korektivne postupke nakon podizanja prvobitne optužnice.

Analiza/Okvir:

Ustav predviđa da optuženi ima pravo na suđenje bez nepotrebnog odlaganja (Ustav RS, član 33). Okrivljeni koji treba da bude stavljen u pritvor ili je već u pritvoru može se ostaviti na slobodi, odnosno može se pustiti na slobodu, ako on lično ili neko drugi za njega pruži jemstvo da do kraja postupka neće pobeći i ako sam okrivljeni, pred sudom pred kojim se vodi postupak, da obećanje da se neće kriti i da bez odobrenja suda neće napustiti boravište (član 202, ZKP). Jemstvo uvek glasi na novčani iznos koji sud određuje s obzirom na stepen opasnosti od bekstva, lične i porodične prilike okrivljenog i imovno stanje lica koje daje jemstvo (*Ibid*). Ako postoje okolnosti koje ukazuju da bi okrivljeni mogao pobeći, sud može zabraniti okrivljenom da bez odobrenja napusti stan u kojem boravi i odrediti uslove pod kojima će boraviti u stanu, kao što su zabrana okrivljenom da koristi telefon i internet ili da prima druga lica u stan (član 208, ZKP).

Predstavnici Uprave za izvršenje krivičnih sankcija opisali su neke od alternativa pritvoru koje se posebno koriste za rešavanje problema prenaseljenosti, uključujući i korišćenje uređaja za praćenje, kao sredstvo za praćenje optuženog dok se ne nalazi u pritvoru. Izjavili su da je Evropska unija donirala oko 600 elektronskih uređaja za praćenje koji se obezbeđuju bez troškova za optuženog. U 2011. godini, u četiri slučaja je korišćen elektronski nadzor. Upotreba se povećala na 20 slučajeva u 2012, a u vreme procene u 2013. godini bilo je 24 slučaja. Rečeno je da se eventualno kršenje istražuje od strane policije.

Neki ispitanici su istakli da, iako postoji prekomerna upotreba pritvora, alternative se sve više koriste, uključujući kućni pritvor, elektronsko praćenje i puštanje na slobodu uz jemstvo. Pored obaveze pojavljivanja na sudu, drugi uslovi koji se mogu postaviti optuženom mogu biti zabrana napuštanja Srbije, privremeno oduzimanje pasoša ili zabrana kontakta sa saoptuženima, žrtvom i/ili svedocima. Jedan advokat koji pretežno postupa van Beograda izjavio je da bi alternative pritvoru verovatno bile efikasnije u manjim sredinama, gde je optuženi poznatiji, a može selakše reagovati ukoliko se ne pojavi na sudu ili krši neke od postavljenih uslova, do donošenja konačne odluke. Advokat je naveo da je uspešno dobio oslobađanje nekih od njegovih klijenata na „kućni pritvor“. Takođe je istakao da, dok jemstvo treba da bude dostupno svima, bez obzira na nečije finansijsko stanje, verovatno nije pristupačno prosečnoj osobi. Jedan advokat je izvestio da je Republički javni tužilac naložio svim podređenim tužiocima da nikada ne pristanu na oslobađanje optuženih iz pritvora, što rezultira većim pritiskom na pravosuđe da se već nametnuti pritvor održi. Međutim, jedna sudinica za prethodni postupak izjavila je da retko koristi pritvor ili jemstvo, te da je zadovoljna upotrebom kućnog pritvora za optužene koji se terete za blaža krivična dela.

Neki od intervjuisanih advokata istakli su određena pitanja implementacije koja postoje kada se koriste alternativne mere, uključujući primere nedozvoljenog uticaja oko odluke da se razmotre i nametnu alternativne mere. Jednom optuženom je bilo dozvoljeno da bude u „kućnom pritvoru“ od samog početka istrage, međutim, čim su mediji pojačali izveštavanje o slučaju, a posebno posle objavljivanja da optuženi nije bio u pritvoru, tužilac je promenio stav, navodeći da postoji opasnost od bekstva optuženog, i on je odmah pritvoren.

Drugi slučaj koji je jedan advokat naveo odnosi se na poznatu pevačicu kojoj je bilo dozvoljeno da ostane na slobodi pod elektronskim nadzorom, iako to zakonski nije bilo prihvatljivo s obzirom na okolnosti koje bi obično zahtevale pritvor. Jedan advokat je opisao slučaj od pre 3 godine u kome je istaknuti biznismen uhapšen za lakše krivično delo, ali je njegovo hapšenje izazvalo veliku medijsku pažnju. Advokat je ponudio značajan iznos novca za određivanje jemstva za račun klijenta, ali je sud odbio da prihvati zbog medijskog pritiska. Nekoliko advokata koji rade pretežno u posebnim odeljenjima izvestilo je da većina optuženih, čak i onih sa značajnim finansijskim sredstvima, obično mora da provede neko vreme u pritvoru. Međutim, primetili su povećanu, iako nedoslednu, upotrebu jemstva posebno u slučajevima organizovanog kriminala. Tipično, sudija određuje numerički iznos, a optuženi, preko advokata, polaže deo te vrednosti u sud, bilo u gotovini ili imovini. Drugi advokati naveli su ne samo nedostatak doslednog korišćenja jemstva, već i nedostatak predvidljivih procedura kojima se određuje kada je dozvoljeno jemstvo. Jedan advokat naveo je kao primer da može da ponudi 10000 evra kao jemstvo, što će verovatno biti odbijeno, ali ni tužilac ni sudija nisu spremni da ukažu na to koji iznos može biti prihvatljiv. Naveo je da se tužioci obično jednostavno protive zahtevu, ali ne nude alternative. Takođe oseća da tužioci i dalje oklevaju da uđu u pregovore sa braniocima o različitim pitanjima, uključujući jemstvo, jer su zabrinuti da će to delovati kao da su sa njima u nekom dogovoru ili su korumpirani.

Predstavnik međunarodne zajednice takođe je istakao potrebu za više saradnje između tužilaštva i odbrane, posebno na identifikovanju mogućih alternativa pritvoru. Jedan intervjuisani advokat opisao je slučaj gde je njegov klijent, koji sada živi u Švedskoj, u Srbiji bio optužen za nehatno delo protiv bezbednosti javnog saobraćaja sa smrtnom posledicom. Ponudio je da položi iznos koji odredi sud kao obezbeđenje tako što bi sud stavio hipoteku na nepokretnosti optuženog, u vrednosti većoj od iznosa koji je odredio sud. Sudija je odbio ponudu, tvrdeći da je jednostavnije da se položi gotovina, na osnovu čega je advokat shvatio da sud nije imao iskustva sa prihvatanjem proceduralnih obezbeđenja osim gotovine. Iz tih razloga, advokat je sam pripremio predlog odluke sudiji, koji ga je kopirao u svoju odluku i potpisao, konačno prihvatajući hipoteku kao obezbeđenje. Drugi advokat primetio je da ne postoje zvanične smernice koje bi pomogle u određivanju odgovarajućeg iznosa jemstva. On je takođe izjavio da zaista postoji problem za one koji nemaju finansijska sredstva, ali da se nada da će zbog povećane

upotrebe jemstva, iznosi postavljeni od strane suda postati pristupačniji za veći broj optuženih. Jedan advokat je primetio da bi odgovarajuće smernice za recimo predmet pronevere mogle biti da se utvrdi iznos jednak iznosu koji je navodno ukraden. Konačno, i najproblematičnije, jedan predstavnik međunarodne zajednice rekao je da nedostatak predvidivih procedura za određivanje jemstva dovodi do toga da se pojedini optuženi, u stvari, nezakonito drže u pritvoru, jer često dolazi do značajnog protoka vremena između naloga za oslobađanje optuženog na slobodu uz jemstvo i izrade papirologije.

U Izveštaju o stanju ljudskih prava za 2012. godinu, Stejt department SAD navodi da produženi istražni pritvor i dalje predstavlja problem u Srbiji (vidi Stejt Department, Izveštaj država o stanju ljudskih prava za 2012, str. 6, dostupno na <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/index.htm?year=2012&dliid=204336#wrapper>).

Iako ZKP ograničava dužinu pritvora u prekrivičnom postupku do šest meseci tokom preliminarne istrage, ne postoji zakonska granica za trajanje pritvora kada je okončana ta faza krivičnog postupka, do početka i završetka glavnog pretresa. Takođe, ne postoji zakonska granica trajanja pritvora tokom žalbenog postupka. U izveštaju se navodi da je značajan razlog prekomerne upotrebe pritvora rezultat neefikasnosti sudskih postupaka. Do kraja 2012. godine, oko 27 odsto od više od 11000 lica lišenih slobode čine lica u pritvoru ili lica koja su osuđena od strane prvostepenog suda, i čekaju odluku po žalbi. Nisu registrovani slučajevi u kojima je istražni pritvor ili pritvor u postupku prekoračio maksimalnu kaznu za krivično delo (*Ibid*).

Jedan advokat opisao je problem „crne rupe“ u vezi sa pritvorom, koji se javlja nakon isteka roka od 6 meseci posle čega je potrebno podići optužnicu. Iako tužilac može tokom perioda od 6 meseci otkriti da je potrebna dodatna istraga, može i nastaviti i podići optužnicu, tako da ne mora da oslobodi optuženog iz pritvora. Ako branilac ospori kvalitet optužnice, sudija može narediti sprovođenje dodatne istrage. Na ovaj način, optuženi može ostati u pritvoru neodređeno vreme, jer ne postoji vremensko ograničenje u kome dodatna istraga mora biti završena. Takođe, ne postoji ni krajnji rok u kome se mora otpočeti ili završiti suđenje. Ovo je posebno karakteristično i problematično u složenim predmetima, gde je malo verovatno da je tužilac prikupio sve potrebne dokaze u početnih 6 meseci. Kako je naveo jedan advokat, on se iz tih razloga obično ne protivi kvalitetu optužnice, iako bi imao zakonski osnov da to uradi. Takođe je izjavio da sudije povremeno odbacuju optužnicu pre suđenja, ali, ako se to desi, to je obično u slučajevima kada optuženi nije u pritvoru. Ovaj problem je potvrdio i advokat koji uglavnom postupa pred posebnim odeljenjem, uz napomenu da optuženi obično ne želi da njegov advokat osporava optužnicu nakon završetka istrage, jer će se slučaj onda vratiti u istragu i pritvor će se produžiti na neodređeno vreme. Čak i kada se optuženi nalazi u pritvoru, a predmeti pritvora se ubrzano obrađuju, suđenje može da traje i do pet godina. Konkretni primer koji je naveo je slučaj Miroslava

Miškovića, vlasnika Delta Holdinga. On je uhapšen 12. decembra 2012. godine, zajedno sa devet drugih osumnjičenih, za zloupotrebu službenog položaja, pošto je navodno nezakonito profitirao od privatizacije prilikom kupovine preduzeća za izgradnju i održavanje puteva u Srbiji. On je proveo više od sedam meseci u pritvoru, ali je u julu 2013. konačno oslobođen do početka suđenja nakon davanja jemstva u iznosu od 12 miliona evra. Nakon završetka intervjua u okviru ove analize, objavljeno je da je 3. oktobra 2013. Ustavni sud Republike Srbije utvrdio da je Mišković lišen ustavnog prava na ograničeno trajanje pritvora garantovano članom 31. Ustava Srbije (Odluka Ustavnog suda Republike Srbije u postupku po ustavnoj žalbi, broj UŽ 3231/2013, Službeni glasnik RS 98/2013).

III. Mehanizmi za žalbu protiv određivanja istražnog pritvora

Faktor 12: Vanredni pravni lekovi

Pravni mehanizmi dostupni su licu koje je lišeno slobode pre donošenja presude, uključujući i lice kome je određen pritvor, da brzo ospori zakonitost lišenja slobode pred sudskim organom nadležnim da odredi njegovo oslobađanje.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Postoje pravni mehanizmi kojima pritvorenik može da ospori određivanje pritvora, međutim, u praksi se odluka o određivanju pritvora retko ukida.

Analiza/Okvir:

Član 27. Ustava propisuje da svako lice lišeno slobode ima pravo da pokrene postupak i zahteva od suda ocenu zakonitosti njegovog hapšenja ili pritvaranja, i predviđa da sud naredi njegovo puštanje ukoliko je hapšenje ili pritvor protiv zakona. Član 9. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija takođe predviđa da lica prema kojima se izvršava sankcija imaju pravo na sudsku zaštitu protiv pojedinačnih akata koji se odnose na njihova prava i obaveze. Članovi 482-485. ZKP definišu procedure na osnovu kojih se može razmatrati odluka o određivanju pritvora. Član 482. predviđa da ovlašćeno lice može podneti „zahtev za zaštitu zakonitosti“ protiv konačne odluke javnog tužioca ili suda ili zbog povrede odredaba postupka koji prethodi donošenju odluke. Zahtev može podneti Republički javni tužilac, okrivljeni ili njegov branilac. (član 483, ZKP). Takav zahtev se može podneti i ako je na činjenično stanje utvrđeno u pravnosnažnoj odluci pogrešno primenjen zakon na utvrđivanje činjenica u konačnoj odluci (član 485, ZKP). Okrivljeni može da podnese zahtev za zaštitu zakonitosti u vezi sa povredama ZKP do kojih je došlo u prvostepenom postupku i postupku pred apelacionim sudom u roku od 30 dana od dana dostavljanja konačne odluke, pod uslovom da je već koristio redovan pravni lek protiv te odluke (član 485, ZKP). Vrhovni kasacioni sud odlučuje o zahtevu za zaštitu zakonitosti (član 486, stav 1, ZKP). Vrhovni kasacioni sud će po usvajanju zahteva za zaštitu zakonitosti doneti presudu kojom će prema prirodi povrede:

1. ukinuti u celini ili delimično prvostepenu odluku i odluku donetu u postupku po redovnom pravnom leku ili samo odluku donetu u postupku po redovnom pravnom leku i predmet vratiti na ponovnu odluku organu postupka ili na suđenje prvostepenom ili apelacionom sudu, s tim da može narediti da se novi postupak održi pred potpuno izmenjenim većem;

2. preinačiti u celini ili delimično prvostepenu odluku i odluku donetu u postupku po redovnom pravnom leku ili samo odluku donetu u postupku po redovnom pravnom leku;
3. ograničiti se samo na to da utvrdi povredu zakona. (član 492, ZKP)

Vrhovni kasacioni sud može ili samo ukinuti ili poništiti odluku u korist okrivljenog, kada zahtev podnosi javni tužilac (član 489, stav 3, ZKP). U suprotnom, sud samo utvrđuje da je došlo do povrede zakona i ne odlučuje o konačnosti odluke (član 493, ZKP). Kao što je detaljnije navedeno u faktoru 13, mnogi ispitanici izrazili su svoje nezadovoljstvo ovim odredbama, jer omogućavaju odluku u korist lica koje je u pritvoru, ali ne nužno i ukidanje pritvora.

Faktor 13: Žalba protiv odluke o određivanju istražnog pritvora

Lice koje se nalazi u pritvoru ima pravo da uloži žalbu višem sudu protiv odluke o određivanju pritvora.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Iako postoje pravni mehanizmi koji obezbeđuju da lice koje se nalazi u pritvoru može uložiti žalbu protiv odluke o određivanju pritvora višem sudu, takve odluke se retko ukidaju, čak i kada je osnov za pritvor netačan ili neodređen.

Analiza/Okvir:

Kao što je ranije navedeno, Ustav predviđa da svako lice lišeno slobode ima pravo žalbe sudu, koji je dužan da hitno odluči o zakonitosti lišenja slobode i da naredi puštanje na slobodu ako je lišenje slobode bilo nezakonito (Ustav RS, čl. 27). Lice lišeno slobode mora biti izvedeno pred nadležni sud u roku od 48 sati, a sud će preispitati prvobitnu odluku o pritvoru (Ustav, član 30). Dok su protiv ovih sudskih odluka može uložiti žalba, kao što je prethodno rečeno, to je obično logistički nepraktično, ako ne i nemoguće, i obično se ne sprovodi. Pismena odluka suda koja sadrži obrazloženje osnova za određivanje pritvora uručuje se licu kome je određen pritvor najkasnije 12 sati nakon izricanja. Ako je uložena žalba, sud će odlučiti o žalbi i dostaviti svoju odluku licu kome je određen pritvor u roku od 48 sati (*Ibid*). Članovi 214-216. ZKP predviđaju specifičan postupak za žalbu u slučaju pritvora. Veće od 3 sudije istog suda odlučuje o žalbi o pritvoru. O žalbi na rešenje sudije za prethodni postupak odlučuje veće od troje sudija, dok o žalbi na to rešenje odlučuje tročlano veće sudija apelacionog suda.

Veći stepen nezadovoljstva izrazili su mnogi predstavnici pravosuđa i javnosti u vezi sa nedostatkom specifičnih, artikulisanih, odgovarajućih zakonskih osnova koje opravdavaju pritvor utvrđenih od samog početka lišenja slobode. Uglavnom,

pritor počinje sa policijom, koja donosi prvobitnu odluku o određivanju pritvora. Tužiocima obično navode samo zakonski osnov, bez navođenja konkretnih činjenica kojima se podržava zahtev. Takođe, rečeno je da ne samo što sudije obično nastavljaju pritor, već se često pritor potvrđuje i u žalbenom postupku, bez ikakvih dodatnih činjenica koje bi zahtevao sud kojima bi se odluka podržala. Jedan advokat je naveo slučaj gde je priroda krivičnog dela bila nepravilno navedena kao osnov za određivanje pritvora. On je zastupao klijenta koji je u saobraćajnoj nesreći ubio pešaka. Nije bilo otežavajućih okolnosti, kao što je upotreba alkohola, ali tužilac je nepropisno opravdao svoj zahtev za pritor na osnovu činjenice da je neko ubijen.

Jedan intervjuisani sudija naveo je da se protiv većine odluka o određivanju pritvora ulaže žalba i to je skoro uvek tačno ako optuženi nije u pritvoru ili je pritor prekinut. U praksi tužiocima uvek izjavljuju žalbu protiv rešenja kojim se okrivljenom ukida pritor. Takođe, kada povodom žalbe utvrdi da je reč o nezakonitom pritvoru, drugostepeni sud uglavnom donosi ukidajuće odluke kojima se istom prvostepenom sudu vraća da preispita svoju prvobitnu odluku, a retko donosi preinačavajuće odluke kojima bi u slučaju nezakonitog pritvora sud okrivljenog odmah pustio na slobodu.

Jedan apelacioni sudija rekao je da je ponekad vraćanje predmeta prvostepenom sudu obavezno. Apelacioni sud može utvrditi da verovatno postoji jedan ili više osnova koji opravdavaju pritor, ali ti razlozi nisu adekvatno artikulisani, a samim tim se predmet vraća prvostepenom sudu na dalje ispitivanje u tom pogledu. Drugim rečima, inicijalna odluka prvostepenog suda može biti tačna, ali može imati pogrešno navedene osnove, ili može biti bez obrazloženja. Nekoliko predstavnika pravosuđa ukazalo je na besmislenu prirodu navedenih osnova, s obzirom na stvarne činjenice u konkretnom slučaju. Jedan sudija je razmatrao žalbu o pritvoru za lice osumnjičeno za ratne zločine pre 20 godina. Pravni osnov kojim je obrazložen pritor bilo je potencijalno uznemirenje javnosti. On je naveo da je ukinuo nekoliko takvih odluka o određivanju pritvora koje su se bazirale na tom osnovu, iako su možda postojali drugi razlozi koji nisu navedeni, a mogli bi opravdati pritor. Drugi primer odnosi se na upotrebu drugog osnova, verovatnoću da će optuženi ponovo izvršiti krivično delo. Sudija sa kojim smo razgovarali izjavio je da se verovatnoća da se to dogodi smanjuje što je neko duže u pritvoru. Nekoliko intervjuisanih sudija takođe je istaklo nedostatak proaktivnog delovanja branilaca, koji su navikli da budu neuspešni u svojim pokušajima da pobiju određivanje pritvora. Sudije su osetljive na reakcije javnosti kada se radi o oslobađanju optuženih iz pritvora, uključujući i po žalbi, posebno u manjim sredinama. Jedan advokat je primetio da Srbija plaća sve veći iznos naknade štete u krivičnim predmetima u kojima je došlo do suđenja, ali nema dovoljno dokaza za osuđujuću presudu, kao što je predviđeno domaćim zakonodavstvom, navodeći da ukoliko bi optuženi bar bio pušten iz pritvora do početka suđenja, Srbija ne bi morala da plaća toliki broj zahteva za naknadu štete (vidi faktor 16).

Faktor 14: Redovno preispitivanje odluke kojom je određen pritvor

Odluke o određivanju istražnog pritvora redovno se preispituju od strane suda.

Zaključak

Ocena: Neutralno

U Srbiji postoji zakonska obaveza redovnog preispitivanja odluke kojom je određen pritvor. U praksi, međutim, izgleda da proces preispitivanja ne obuhvata detaljnu analizu.

Analiza/Okvir:

Član 498. ZKP predviđa da sudsko veće mesečno utvrđuje da li razlozi za pritvor i dalje postoje. Svakih 30 dana sudija za prethodni postupak je dužan, čak i bez predloga stranaka ili branioca, da ispita da li postoje razlozi za pritvor, i donese rešenje o produženju ili ukidanju pritvora (član 215, ZKP). Veće neposredno višeg suda, na obrazloženi predlog javnog tužioca, može produžiti pritvor najviše za još tri meseca. Protiv te odluke dozvoljena je žalba koja ne zadržava izvršenje rešenja (*Ibid*). Ako se ne podigne optužnica do isteka rokova, optuženi će se pustiti na slobodu (*Ibid*). Od predaje optužnice sudu pa do upućivanja okrivljenog na izdržavanje krivične sankcije koja se sastoji u lišenju slobode, pritvor se može odrediti, produžiti ili ukinuti rešenjem veća i može se izdati po službenoj dužnosti ili na predlog stranaka i branioca (član 216, ZKP). Veće je dužno da i bez predloga stranaka i branioca ispita da li još postoje razlozi za pritvor i da donese rešenje o produženju ili ukidanju pritvora, po isteku svakih 30 dana do potvrđivanja optužnice, a po isteku svakih 60 dana nakon potvrđivanja optužnice pa do donošenja prvostepene presude (*Ibid*). Stranke i branilac mogu izjaviti žalbu protiv presude, a javni tužilac takođe može uložiti žalbu protiv rešenja kojim se odbija predlog za određivanje pritvora. Žalba ne odlaže izvršenje rešenja (*Ibid*).

Kao što je razmotreno u faktoru 16, obaveza suda da nadgleda lica koja su u pritvoru, da poseti pritvorenike najmanje jednom u 15 dana, predstavlja praktičnu i doslednu formu nadzora. Konstatovano je da se očekuje da novi zakon bude usvojen u 2014. godini, uvođenjem formalne pozicije "izvršnog sudije", koji će potom preuzeti odgovornost za primanje pritužbi od pritvorenika i preduzimanje poseta institucijama. Iako se čini da se većina tih poseta fokusira na uslove pritvora, barem obezbeđuju dodatnu mogućnost da sud preispita neophodnost pritvora.

IV. Procedure u pritvoru

Faktor 15: Procedure tokom lišenja slobode

Različite kategorije lica lišenih slobode smeštene su u posebnim zavodima ili njihovim jedinicama. Boravak u usamljenju je zabranjen ili je njegova upotreba izuzetno ograničena.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Preterana upotreba istražnog pritvora u Srbiji dovodi do prenatrpanosti, koja, zauzvrat, komplikuje odvajanje, posebno u pritvorskim jedinicama i policijskim stanicama.

Analiza/Okvir:

Ustav Srbije predviđa da se prema licima lišenim slobode mora postupati čovečno i s uvažavanjem dostojanstva njegove ličnosti, i zabranjuje svako nasilje nad njima (Ustav RS, član 28). Kao što je ranije navedeno, Uprava za izvršenje krivičnih sankcija [u daljem tekstu: Uprava], se nalazi u okviru Ministarstva pravde i po zakonu je nadležna za organizovanje, sprovođenje i nadzor nad izvršenjem kazne zatvora, maloletničkog zatvora, uključujući i kaznu rada u javnom interesu, uslovne osude sa zaštitnim nadzorom, mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja i čuvanja u zdravstvenoj ustanovi, obaveznog lečenja bolesti zavisnosti od droge i alkohola, kao i vaspitne mere upućivanja u vaspitno-popravni dom (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, čl. 12, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 85/2005, 72/2009, 31/2011).

Mnoge od funkcija Uprave za izvršenje zavodskih sankcija su navedene u Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija, uključujući specifične obaveze u odnosu na postupanje prema pritvorenicima i uslova u kojima su smešteni. Član 8. navodi da lica prema kojima se izvršava sankcija imaju pravo na zaštitu osnovnih prava propisanih Ustavom, potvrđenih međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava, i ta prava mogu biti ograničena samo u meri u kojoj je to neophodno radi izvršenja sankcija. Član 6. predviđa da se sankcije sprovode na način koji osigurava poštovanje dostojanstva lica prema kojem se izvršava. Zabranjeni su i kažnjivi postupci kojima se lice prema kome se izvršava sankcija podvrgava bilo kakvom obliku mučenja, zlostavljanja, ponižavanja ili eksperimentisanja, kao i upotrebi nesrazmerne sile. Konačno, član 65. predviđa da svako mora poštovati dostojanstvo lica prema kome se izvršava sankcija i da niko ne može da ugrozi njegovo telesno i duševno zdravlje. Član 239. ZKP navodi da će se lice kome je određen pritvor držati u ustanovi za izvršenje

krivičnih sankcija pod istim uslovima kao i osuđeno lice, osim ako nije drugačije predviđeno u ZKP. Kao što je ranije pomenuto, član 235. propisuje obavezu da se prijem u pritvor sprovodi na osnovu odluke kojom se određuje pritvor, a pismeni nalog o prijemu pritvorenika se uz odluku dostavlja ustanovi za izvršenje krivičnih sankcija.

Član 34. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija predviđa da osuđena muška i ženska lica izdržavaju kaznu odvojeno. Zatim se propisuje obaveza da se pritvorenik smešta u posebno odeljenje zavoda, organizovano kao odeljenje zatvorenog tipa, odvojeno od osuđenih. Pritvorenici koji su prethodno osuđivani drže se odvojeno od ostalih pritvorenika, a odvojeno se smeštaju i pritvorenici koji su zajedno učestvovali u izvršenju krivičnog dela (*Ibid.* član 237). Pritvorenika pregleda lekar neposredno posle prijema u zavod, a lekarski nalaz se evidentira u zdravstvenom kartonu pritvorenika (*Ibid.* član 238). Član 18. predviđa da zavod za izvršenje krivičnih sankcija mora imati posebnu prostoriju za izolaciju bolesnih zatvorenika i da zavod za žene posebno mora raspolagati specijalnom opremom za lečenje trudnica, porodilja i bolesti žena. Član 64. navodi da se trudnice, porodilje i majke koje neguju decu smeštaju odvojeno od ostalih osuđenih žena. Član 106. predviđa da osuđena žena koja ima dete može zadržati dete dok ne navrší jednu godinu. Član 23. reguliše opštu zdravstvenu zaštitu, i navodi da će institucije imati najmanje jednog lekara i jednog medicinskog tehničara, a moraju imati na raspolaganju i usluge psihijatra. Kada se bolničko lečenje obavlja u okviru zavoda, zavod mora imati lekara i bolničko osoblje sa propisanom stručnom spremom i raspolagati odgovarajućim bolničkim prostorijama i biti snabdeven medicinskim materijalom, priborom, uređajima i lekovima (*Ibid.*). Konačno, medicinskom radniku koji pregleda i leči zatvorenike garantovana je puna profesionalna nezavisnost (*Ibid.*). Član 140. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija odnosi se na usamljenje. Mera usamljenja može se izreći u neprekidnom trajanju najduže do tri meseca, a ne više od dva puta u toku jedne kalendarske godine za osuđenog koji uporno remeti red, ugrožava bezbednost i predstavlja ozbiljnu pretnju za druge osuđene. Može se odrediti samo uz prethodno mišljenje lekara. Mera se obustavlja kada stručne službe procene da više nije neophodna. Osuđeni ima pravo žalbe direktoru Uprave u roku od tri dana od prijema rešenja. Žalba ne odlaže izvršenje rešenja (*Ibid.*).

U Izveštaju o napretku za 2012. godinu, Evropska komisija je konstatovala da je preopterećenost zatvora i dalje zabrinjavajuća, kao i da postoje loši uslovi života u kaznenim zavodima, nezadovoljavajuća zdravstvena nega i nedostatak adekvatnih i konkretnih programa lečenja (Izveštaj Evropske unije, str. 50).

U godišnjem Izveštaju država o stanju ljudskih prava za 2012, Stejt department SAD iznosi opšte zapažanje da mnogi zatvori i pritvorski objekti u Srbiji ne zadovoljavaju međunarodne standarde i karakteriše ih velika preopterećenost,

generalno loši sanitarni uslovi, nedostatak pravilnog osvetljenja i ventilacije, kao i slaba disciplina i loša obuka zatvorskog osoblja (Vidi Stejt Department, Izveštaji država o stanju ljudskih prava za 2012, str. 3, dostupno na <http://www.state.gov/j/drl/rls/hrrpt/humanrightsreport/#wrapper>). U izveštaju se navodi da su u 2012. godini, žene činile oko 3 odsto, a maloletnici 1 odsto populacije u zavodima. Iako nema dokaza o mešanju muške i ženske populacije, maloletnici i odrasli nisu bili adekvatno razdvojeni u Kazneno-popravnom domu za maloletnike u Valjevu, a bilo je sporadičnih izveštaja mešanja maloletnika i odraslih i drugde, iako je to u suprotnosti sa zakonima Srbije (*Ibid.* str. 4).

U Izveštaju o ljudskim pravima u Srbiji za 2012. godinu, Beogradski centar za ljudska prava navodi da je, uprkos adekvatnom zakonskom okviru, situacija u kazneno-popravnim zavodima u Srbiji i dalje nezadovoljavajuća, što je u velikoj meri povezano sa problemom prenaseljenosti, kratkim vremenom koje osuđeni mogu da provedu na otvorenom (često sat ili čak i manje), lošim materijalnim uslovima u objektima u kojima žive osuđeni i pritvorena lica, nedostatkom smislenih aktivnosti i nezadovoljavajućim pristupom zdravstvenoj zaštiti (*Ljudska prava u Srbiji*, Beogradski centar za ljudska prava, 2012, str. 130. [u daljem tekstu: BCLJP, Izveštaj o ljudskim pravima 2012], dostupno na http://english.bgcentar.org.rs/images/stories/Datoteke/Human_Rights_in_Serbia_2012.pdf).

U 2011. godini, Srbija je usvojila amandmane na Zakon o potvrđivanju Opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o ratifikaciji Opcionog protokola uz Konvenciju protiv torture (Službeni glasnik Republike Srbije, br 7/11), koji, zajedno sa članom 22. Zakona o Zaštitniku građana, omogućavaju pristup zaštitniku građana, kaznenim zavodima i drugim objektima u kojima su smeštena lica lišena slobode (Zakon o Zaštitniku građana, čl. 22, Službeni Glasnik Republike Srbije br 79/2005 i 54/2007). Na osnovu ovog ovlašćenja, do kraja 2012, Zaštitnik građana je sproveo 69 poseta zavodima, uključujući 41 policijsku stanicu i 8 zatvora, uključujući i 6 pritvorskih jedinica (Zaštitnik građana, Godišnji izveštaj 2012, jun, 2013, str. 54 [u daljem tekstu: Godišnji izveštaj Zaštitnika građana 2012]).

Zaštitnik građana konstatovao je da su objekti koje koristi policija za pritvor, pre transporta u prave pritvorske ustanove, neadekvatni (Godišnji izveštaj Zaštitnika građana 2012, str. 42). U izveštaju se navodi da u velikom broju policijskih stanica ne postoje odvojene prostorije za policijsko zadržavanje, a samim tim se lica lišena slobode često jednostavno drže u kancelarijama, ili u zatvorskim pritvorskim jedinicama. Zaštitnik građana je upozorio da praksu zadržavanja lica satima, a posebno ceo dan, u policijskim kancelarijama ili drugim neuslovnim prostorijama koje nisu namenjene za tu svrhu, treba odmah prekinuti. Većina policijskih stanica ima posebne prostorije za policijsko zadržavanje, ali one, u većoj ili manjoj meri,

ne zadovoljavaju minimalne standarde. Smeštaj u takvim prostorijama može se okarakterisati, prema Zaštitniku građana, kao ponižavajuće postupanje, u nekim slučajevima čak i kao nečovečno (*Ibid.* str. 46). U konkretnom zaključku, Zaštitnik građana je utvrdio da u 24 policijske stanice, prostorije za policijski pritvor ne ispunjavaju važeće standarde, da 9 od tih stanica treba da prestanu da koriste svoje prostorije u te svrhe jer su neadekvatne, dok preostalih 15 stanica treba uskladiti sa važećim standardima (*Ibid.* str. 47).

Zaštitnik građana je utvrdio da su pritvorske jedinice (naročito Okružni zatvor u Beogradu) prenaseljene, i nemaju dovoljno kapaciteta da prime postojeći broj pritvorenika (*Ibid.* str. 47). On je preporučio da pritvorenici koji nisu prethodno osuđivani ne bi trebalo da budu smešteni u istom prostoru sa onima koji su prethodno osuđivani, a naložio je da pažnja bude posvećena njihovom smeštaju, u zavisnosti od vrste krivičnog dela za koje se terete (*Ibid.* str. 48). Dok isti izveštaj navodi opšti neuspeh reforme pravosuđa u celini, on takođe ukazuje i na činjenicu da je ovaj neuspeh posebno evidentan u oblasti pritvora, koji se suviše lako određuje i neopravdano dugo traje. Štaviše, navodi se da stvarni smeštaj i drugi uslovi života pritvorenika uglavnom nisu u skladu sa važećim standardima, i da na taj način stvaraju situaciju u kojoj pritvor u mnogim slučajevima sam po sebi predstavlja vrstu kazne, pre bilo kakvog konačnog odlučivanja. Izveštaj dalje naglašava činjenicu da se žene kojima je određen pritvor uglavnom drže u pritvoru u usamljenju jer ih je brojno manje, što se svodi na kaznu koja se tipično koristi prema osuđenim licima kao disciplinska mera (*Ibid.* str. 42). Izveštaj navodi situacije u kojima lice ostaje u pritvoru dug vremenski period, nikada nije osuđeno, i na kraju se pušta na slobodu. Dok ova lica imaju pravo da traže naknadu štete iz budžeta Republike Srbije za vreme provedeno u pritvoru, efikasan sistem naknada nije uspostavljen.

Zaštitnik građana je takođe izvestio da je neadekvatno pružanje zdravstvene zaštite u zavodima predstavljalo glavni razlog primljenih pritužbi, u pogledu toga da se nakon prijema u zavod, lekarski pregledi sprovode površno, posebno tokom inicijalnog lekarskog pregleda tokom koga se ne ispituju svi delovi tela. Ne postoji jednoobrazni protokol pregleda, nema redovnih lekarskih pregleda pritvorenika koji se sprovode u intervalima kraćim od tri meseca, a lekari ne pregledaju bolesne pritvorenike svaki dan. U mnogim zavodima, lekari su prisutni manje od dva sata dnevno, a vikendom i praznicima lekari čak i ne posećuju zavode. Zaštitnik građana je takođe izvestio da je uobičajena pojava da nemedicinsko osoblje daje lekove. Takođe je uobičajena pojava da nemedicinsko osoblje prisustvuje medicinskom pregledu kada zdravstveni radnik ne zahteva da to čine, čime se krši privatnost pritvorenika i pravo na tajnost podataka o njihovom zdravstvenom stanju, što smanjuje verovatnoću da pritvorenik prijavi eventualnu zloupotrebu od strane zatvorskog ili policijskog osoblja (*Ibid.* str. 50). Izveštaj takođe navodi da osobama sa invaliditetom uglavnom nije obezbeđen smeštaj

i pomoć koja odgovara njihovim potrebama. U nekim slučajevima prostorije i sanitarni objekti nisu prilagođeni, nedostaju rampe, a vrata su preuska za prolaz invalidskih kolica. Problem od posebnog značaja jeste da se u ovim zavodima još uvek smeštaju osuđena lica sa teškim mentalnim poremećajima, iako ne postoje uslovi za njihovo lečenje (*Ibid.* str. 50-51). Konačno, izveštaj navodi da su, u jedinom zavodu za žene u Srbiji, koji se nalazi u Požarevcu, sve žene smeštene u zatvorenim ćelijama (*Ibid.* str. 50-51).

Od ponedeljka 24. juna 2013. godine, predstavnici Uprave za izvršenje krivičnih sankcija izjavili su da je od ukupne populacije u zavodima od 10341, bilo ukupno 2366 osoba u pritvoru, a da su 103 od tih lica bile žene. Rečeno je da je na isti dan bilo ukupno 241 maloletnika smeštenih u različitim objektima, od kojih je 16 bilo u pritvoru. Takođe je navedeno da je najveći broj pritvorenika u okviru jedne godine dostigao vrhunac u 2010. kada ih je bilo 3328, dok se taj broj od tada smanjuje. U 2011. godini bilo je 3019 pritvorenih lica, a u 2012. je bilo 2478, sa sličnim procentima za muškarce i žene. Istraživači su, međutim, upozoreni u pogledu tačnosti statistike. Nekoliko predstavnika OCD navelo je da je teško proveriti statistiku objavljenu od strane Uprave za izvršenje krivičnih sankcija, jer nije uvek moguće dobiti odgovarajuću dokumentaciju o predmetu iz sudova. Takođe je izvešteno da je statistika u pritvorskom objektu u Beogradu u vreme analize neobjašnjivo i značajno smanjena bez objašnjenja (od 1500 do 1000), dok su ostali region imali samo blagi pad. Jedan predstavnik OCD je izjavio da iako je teško da se dobiju informacije o tome zbog kojih se krivičnih dela lica drže u pritvoru, uglavnom je reč o lakšim krivičnim delima protiv imovine ili lakšim krivičnim delima zloupotrebe droge, a skoro nikad za nasilje u porodici. Predstavnici suda u Novom Sadu zamolili su jednog predstavnika OCD da prestane da zahteva sudske dokumente, tako da sada mora da ih traži kroz formalne kanale.

Predstavnici Uprave naveli su da je usvojena sveobuhvatna Strategija za rešavanje prenaseljenosti zatvora koja podrazumeva izgradnju nekoliko novih objekata. Uz pomoć Evropske unije, novi objekat za maloletnike je otvoren u junu 2013. godine u Kruševcu, a Vlada Norveške obezbedila je finansijsku pomoć za renoviranje objekta u Valjevu. Objektu u Beogradu je proširen kapacitet za 180 mesta. Sto četrdeset četiri nove pozicije za zaposlene predviđeno je budžetom. U pogledu usluga, predstavnici Uprave navode da su medicinske (i stomatološke) usluge obično obezbeđene unutar zatvora, dok samo veći objekti imaju medicinsko osoblje koje radi puno radno vreme. U manjim objektima medicinske usluge su obezbeđene na osnovu ugovora. Psihološke i socijalne usluge su dostupne, ali ne u ustanovi i obično zavise od sudskog naloga. Konačno, pritvorenici mogu da upražnjavaju svoje verske običaje dok su lišeni slobode, međutim, nema pripadnika sveštenstva i predstavnika verskih grupa koji su formalno zaposleni.

Navedeno je da su pritvorenici obično smešteni u odvojenim jedinicama od osuđenih lica unutar istog objekta, iako je jedan predstavnik OCD izvestio da su pritvorenici i dalje smešteni u ćelijama sa osuđenima na nekim lokacijama. Postoji samo jedna formalna pritvorska jedinica u Srbiji, koja se nalazi u Beogradu. Kao što je već navedeno u ovom izveštaju, postoji ukupno 27 kaznenih zavoda, jedan specijalizovan za žene, a dva za maloletnike. Ukazano je da ne postoji konzistentna segregacija zatvorenika prema težini krivičnog dela, iako postoje naponi da se odvoje lica optužena za seksualne delikte. Međutim, navedeno je da se saoptuženi definitivno smeštaju odvojeno. Dalje je izvešteno da u Prokuplju odvojeni smeštaj maloletnika i dalje predstavlja problem. Maloletnici su ne samo smešteni sa punoletnim licima, već i sa licima osuđenim za sva krivična dela, uključujući i teška krivična dela. Rečeno je da se u zavodu u Beogradu najviše krše pravila o odvojenom smeštaju. Primećeno je od strane drugih ispitanika da se sa osobama sa invaliditetom, posebno u manjim mestima i objektima, takođe ne postupa adekvatno, što uključuje i nedostatak odgovarajuće medicinske nege.

Potvrđujući izveštaje Zaštitnika građana, jedan predstavnik civilnog društva je izjavio da policija često koristi svoje holding objekte za privremeni smeštaj lica u pritvoru, ali da su ovi objekti obično u izuzetno lošem stanju, i da se maloletnici ne odvajaju uvek od punoletnih lica. Dalje je izvešteno da ovi objekti ponekad imaju improvizovane prostore koji se nalaze u ormarima ili podrumima i da im nedostaju čak i alarmi putem kojih lice može da traži pomoć. Predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova potvrdili su postojeće probleme sa objektima za policijski pritvor i efikasno odvajanje zbog nedostatka odgovarajućeg prostora.

U odgovoru na izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje torture, Srbija je priznala da beogradska policija drži lica u pritvoru do 48 sati u ćelijama u gradskim policijskim stanicama ili gradskim upravnim zgradama, dok su van Beograda pritvorenici obično smešteni u objektima pod nadzorom Uprave za izvršenje krivičnih sankcija (odgovor Vlade Srbije na izveštaj Evropskog komiteta za sprečavanje torture i nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja, Vlada Republike Srbije, 2012, str. 5, dostupno na <http://www.cpt.coe.int/documents/srb/2012-18-inf-eng.htm>). Prijavljeno je da službenici organa za sprovođenje zakona koriste nejasne odredbe svog Pravilnika o policijskim ovlašćenjima. Član 28. Pravilnika predviđa da se lica koja se nalaze u pritvoru kraće vreme drže u službenim pritvorskim prostorijama policije ili onim koji su označeni od strane nadležnih sudskih organa, što dalje omogućava da lice bude pritvoreno u "drugim službenim prostorijama koje nisu određene za pritvor ili u vozilu, ali ne duže nego što je potrebno za transport pritvorenika ili obavljanje druge policijske dužnosti" (Pravilnik o policijskim ovlašćenjima, čl. 28, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 54/06).

Većina ispitanika složila se da su uslovi i dostupne usluge koje se pružaju licima u zavodima bolji u fazi nakon osuđenja. Ovo je posebno tačno u oblasti medicinskih i socijalnih usluga, uključujući i one koje se bave problemima bolesti zavisnosti. Jedan predstavnik OCD je izjavio da ukoliko medicinski problem postoji u prekrivičnoj fazi, čak i ako se utvrdi od strane medicinskog stručnjaka, sudija bi morao da naredi specifičan medicinski tretman za rešavanje tog problema. Rečeno je da se optuženima koji su stariji, kao i generalno ženama, ne određuje pritvor toliko često kao drugim optuženim licima, s obzirom na poteškoće u obezbeđenju odvojenog smeštaja u objektima i u pružanju usluga.

Nekoliko OCD istaklo je da su svi pritvorenici smešteni u zatvorenim ćelijama (ne poluotvorenim ili otvorenim), bez obzira na težinu krivičnog dela, dok većina boravi do 23 sata dnevno bez prozora ili ventilacije. Na javnoj raspravi na kojoj je objavljen izveštaj NPM, procenjeno je od strane jednog predstavnika OCD da u Srbiji ima najmanje 3000 lica u pritvoru preko postojećih kapaciteta. Jedan advokat je spomenuo ironičnu šalu u vezi sa pitanjem prenaseljenosti: optuženi je bio jedan od 9 pritvorenika smeštenih u veoma maloj pretrpanoj ćeliji. U krevetima na sprat jedva je bilo smešteno 8 optuženih, dok su dvojica spavala na podu ispod donjeg ležaja. Deveti optuženi spavao je na podu u malom prostoru između kreveta. Kada je deveti optuženi rekao svom advokatu da je premešten u samicu, njegov advokat je primetio da će bar imati krevet. Njegov klijent je odgovorio da to baš neće biti tako, jer je bio u „samici“ sa trojicom optuženih.

Faktor 16: Mehanizmi za pritužbu

Postoje mehanizmi putem kojih lica lišena slobode mogu da traže zaštitu u slučaju zlostavljanja i drugih zloupotreba, kako u okviru zavoda u kome su smešteni, tako i sudsku zaštitu.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Iako postoje interni i sudski mehanizmi za ulaganje pritužbe od strane lica lišenih slobode, primena ovih mehanizama je nejednaka i ponekad nije efikasno sredstvo za zaštitu prava pritvorenika.

Analiza/Okvir:

Srpski Zakon o izvršenju krivičnih sankcija predviđa neke mehanizme za ulaganje pritužbe od strane lica lišenih slobode. Kao što je ranije pomenuto, lica prema kojima se izvršava sankcija u Srbiji imaju pravo na zaštitu osnovnih prava

garantovanih Ustavom, potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog i domaćeg prava, a ova prava mogu biti ograničena samo u meri u kojoj je neophodno u cilju izvršenja sankcija i pod definisanim procedurama (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, član 8). Lice prema kome se izvršava sankcija ne sme biti diskriminisano na osnovu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, političkog ili drugog uverenja, etničkog ili socijalnog porekla, imovnog stanja, obrazovanja, društvenog položaja ili drugog ličnog statusa (*Ibid.* član 7). Član 6. nalaže da se sankcije primenjuju na način koji osigurava poštovanje dostojanstva lica prema kome se izvršava sankcija i zabranjuje svaki oblik mučenja, zlostavljanja, ponižavanja ili eksperimentisanja (*Ibid.* član 6). Lica prema kojima se izvršava sankcija imaju pravo na sudsku zaštitu protiv pojedinačnih akata kojima se rešava o njihovim pravima i obavezama, bez naplate administrativne takse (*Ibid.* član 9).

Član 114. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija navodi da svaki osuđenik ima pravo da upravniku zavoda podnese pritužbu koja se odnosi na povrede prava ili drugih nepravilnosti kojima je izložen. Pritužba se pažljivo razmatra i odluka se donosi u roku od 15 dana. Ako zatvorenik nije zadovoljan odlukom ili ne dobije odgovor, ima pravo da podnese pismenu žalbu direktoru Uprave koji je takođe dužan da donese odluku u roku od 15 dana od dana prijema žalbe. Član 114. dalje predviđa da sadržina pritužbe predstavlja tajnu. Osuđeni ima pravo da se bez prisustva zaposlenih lica u zavodu prituži ovlašćenom licu koje nadzire rad zavoda (*Ibid.*). Konačno, interni pravilnici, uključujući Pravilnik o pritvoru, utvrđuju posebne procedure za podnošenje pritužbe i žalbe u vezi sa povredom prava lica lišenih slobode (Pravilnik o kućnom redu za primenu mere pritvora, „Službeni glasnik Republike Srbije“, br. 35/99, čl. 40).

Kao što je već navedeno, Zaštitnik građana dužan je da obezbedi zaštitu i unapređenje ljudskih prava u Srbiji (Zakon o Zaštitniku građana, čl. 1). Član 25. predviđa konkretne smernice o tome ko je zaštićen i ko može da podnese pritužbu: „Svako fizičko ili pravno, domaće ili strano lice koje smatra da su mu prava povređena aktom, radnjom ili nečinjenjem organa uprave može podneti pritužbu Zaštitniku građana“. Ako je lice čija su prava povređena maloletno, roditelj ili zakonski zastupnik može da podnese pritužbu (*Ibid.* čl. 25). Pre podnošenja pritužbe, međutim, podnosilac je dužan da pokuša da zaštiti svoja prava u odgovarajućem pravnom postupku, a Zaštitnik građana je dužan da uputi podnosioca pritužbe na pokretanje odgovarajućeg pravnog postupka, ako je takav postupak predviđen (*Ibid.*). Iako ne može da započne istragu sve dok sva pravna sredstva nisu iscrpljena, izuzetno, Zaštitnik građana može pokrenuti postupak i pre nego što su sva pravna sredstva iscrpljena ako „podnosilac pritužbe može pretrpeti nenadoknadivu štetu, ili ako se žalba odnosi na povredu principa dobre uprave, posebno neekorektog odnosa organa uprave prema podnosiocu pritužbe ili druga kršenja pravila etičkog ponašanja zaposlenih u organima uprave“ (*Ibid.*). Iako je Zaštitniku građana zabranjeno postupanje po anonimnim pritužbama,

on može da deluje po sopstvenoj inicijativi na osnovu sopstvenog saznanja ili saznanja dobijenih iz drugih izvora, a izuzetno, na osnovu anonimne pritužbe, ako smatra da je aktom, radnjom ili neaktivnošću organa uprave došlo do povrede ljudskih prava i sloboda (*Ibid.* član 32).

Članovima 26-31. Zakona o Zaštitniku građana predviđena je posebna procedura za postupanje prilikom podnošenja pritužbe. Postupak se može pokrenuti usmeno ili u pisanoj formi, bez troškova, najkasnije u roku od jedne godine od dana kada je povreda učinjena, ili radnja preduzeta od strane upravnog organa (*Ibid.* član 26). Služba Zaštitnika građana ima obavezu da ponudi tehničku pomoć, bez naknade, u izradi pritužbe, koja se može dostaviti u zapečaćenoj koverti koju daje institucija (*Ibid.* član 27). Zaštitnik građana ima pravo nesmetanog pristupa zavodima za izvršenje sankcija i drugim mestima na kojima se nalaze lica koja su lišena slobode, kao i pravo da sa tim licima razgovara nasamo (*Ibid.* član 22). Zakon o izvršenju krivičnih sankcija predviđa da direktor Uprave može dozvoliti posetu instituciji, između ostalog, predstavnicima OCD, međunarodnih i domaćih institucija, medija i istraživača, ali može da dozvoli i da se ti razgovori održe bez prisustva ovlašćenih službenika (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, čl. 30). Pored toga, svaki član komisije koju imenuje Skupština da nadgleda izvršenje krivičnih sankcija ima pravo da preispita relevantne dokumente, poseti objekte, i razgovara sa pritvorenicima i zaposlenim licima u zavodu bez prisustva drugih lica (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, član 278, stav 3).

Kao što je već navedeno u ovom izveštaju, sudija za izvršenje krivičnih sankcija ili sudija koga odredi predsednik suda ima zadatak da nadgleda lica lišena slobode i da ih najmanje jednom u 15 dana obiđe. Ako je potrebno, sudija je dužan da se, i bez prisustva zaposlenihu zavodu, obavesti kako se pritvorenici hrane, kako se snabdevaju drugim potrebama i kako se sa njima postupa. Ako se otkriju nepravilnosti, sudija je dužan da bez odlaganja obavesti Ministarstvo pravde, kao i ombudsmana. Ministarstvo je dužno da u roku od 15 dana od dana prijema obaveštenja o nepravilnostima obavesti sudiju o merama preduzetim za njihovo otklanjanje. Sudija može u svako doba da obilazi sve pritvorenike, da sa njima razgovara i da od njih prima pritužbe (ZKP, član 222).

Konstatovano je da se očekuje da novi zakon bude usvojen u 2014. godini, utvrđujući formalnu poziciju „sudije za izvršenje krivičnih sankcija“, koji će potom preuzeti odgovornost za primanje pritužbi od pritvorenika i preduzimanje poseta zavodima. Jedan sudija van Beograda ukazao je da mu predsednik suda često dodeljuje nadzor nad licima lišenim slobode. Praktično, posećuje zavod svakog petka ili češće ako je potrebno, ali svakodnevno razgovara sa stražarima kako bi utvrdio da li postoje pritužbe, štrajk glađu ili problemi prenaseljenosti. Kada obilazi sam zavod, uglavnom pita da li bilo koji pritvorenik želi da ima privatni razgovor sa njim ili uzima nekoliko lica nasumično da razgovara sa njima bez prisustva drugih. Najviše pritužbi koje dobija odnose se na predugo trajanje

sudskih postupaka. Priznaje da postoje problemi sa odvojenim smeštajem maloletnika, jer je vrlo malo njih u pritvoru. Dok drugi objekti u Srbiji imaju više privilegija, on nastoji da pomogne u rešavanju pritužbi pritvorenika, kao što je potreba za češćim tužiranjem, pogotovo zato što uglavnom ne postoje klima uređaji, dodatna fizička aktivnost napolju i pristup televiziji.

Ostali ispitanici su istakli da je prednost kada sudije, nakon određivanja pritvora, ukažu koji nivo bezbednosti je neophodan za pritvorenika, tako da zavod ima neke smernice od početka prijema. Kada je pritvoreno lice izvršilo nasilje, zaposleni u zavodu ponekad moraju da čekaju sudiju da izmeni uslove lišenja slobode da bi ga premestili u deo sa pojačanim nadzorom za nasilne prestupnike.

U izveštaju za 2012. godinu o analiziri stanja ljudskih prava u Srbiji, Beogradski centar za ljudska prava (u daljem tekstu: BCLJP) kritikovao je celokupan proces podnošenja pritužbe kao neefikasno sredstvo kojim se štite prava lica lišenih slobode, s obzirom da ni procedure navedene u zakonu ni interni pravilnici ne određuju kako se postupa po pritužbama, uključujući i one koje primaju predsednici sudova, koji nemaju zakonsku obavezu da ih pregledaju. Dalje se navodi da, kako preporuke Zaštitnika građana nisu obavezujuće, ovaj mehanizam se ne može smatrati efikasnim sredstvom da se istraže navodi o povredama (BCLJP 2012 Izveštaj o ljudskim pravima, str. 128). Predstavnici Uprave za izvršenje krivičnih sankcija ukazali su na to da svaka pritužba koja se podnosi upravniku zavoda mora biti razmotrena sa njihove strane.

Predstavnici OCD potvrdili su neke probleme koje je istakao BCLJP, navodeći da se posete sudije tipično sprovode u prisustvu zaposlenih u zavodu, tako da postoji mala verovatnoća da će se pritvorenici žaliti. Ako sudija naredi zavodu da preduzme korektivne mere bilo koje vrste, sagovornici ukazuju da ne postoji zakonska obaveza da se dostavi odgovor. Jedna advokatica je, međutim, ukazala da kada je primetila modrice na telu njenog klijenta maloletnika u pritvoru i žalila se nadležnom sudiji, sudija je odmah naredio premeštanje maloletnika. Uopšteno govoreći, navedeno je da se većina pritužbi (do 90%) od strane lica lišenih slobode podnosi u vezi sa nedostatkom medicinske nege, posebno kada se ne radi o hitnim slučajevima. U pogledu trajanja, jedan predstavnik civilnog društva je izjavio da je često potrebno nekoliko meseci pre nego što podnosilac pritužbe uspe da prođe kroz unutrašnje procedure sistema uprave da bi se pritužba podnela Zaštitniku građana. Konačno, član 35. Ustava propisuje da svako lice lišeno slobode za krivično delo, nezakonito ili bez osnova, ima pravo na rehabilitaciju i naknadu štete (Ustav, čl. 35). Odredba obuhvata i materijalnu i nematerijalnu štetu (*Ibid*, vidi takođe ZKP, čl. 18). Ministarstvo pravde je navelo da je u 2010. godini 53 lica podnelo zahteve i da im je isplaćeno ukupno 7,5 miliona dinara.

Faktor 17: Osoblje i popunjavanje radnih mesta

Uprava zavoda posvećuje veliku pažnju zapošljavanju dobro kvalifikovanog osoblja, a takođe obezbeđuje da specijalisti medicine, religije i drugih oblasti odgovore potrebama pritvorenika.

Zaključak

Ocena: Neutralno

Zvaničnici Uprave nastoje da zaposle kvalifikovane, dobro obučene radnike; međutim, ne postoji doslednost, posebno imajući u vidu opšti nedostatak sredstava i stresne dužnosti i obaveze zaposlenih. Medicinska nega je dostupna licima lišenim slobode, ali u oblastima van Beograda često nema lekara i drugog medicinskog osoblja sa punim radnim vremenom.

Analiza/Okvir:

Član 12. Zakona o izvršenju krivičnih sankcija propisuje da Uprava zavoda preduzima mere u cilju stalnog stručnog obrazovanja i usavršavanja svojih zaposlenih. Predstavnici Uprave ukazuju da je pored redovnog nastavnog plana i programa, zatvorsko osoblje obučeno i o relevantnim standardima Evropske konvencije o ljudskim pravima. U pogledu iskustva, komandir u ustanovi mora da ima najmanje srednju školu iz oblasti policije, mora da prođe fizičko i psihološko ispitivanje i 6 meseci početne obuke. Predstavnici OCD prokomentarisali su da su najnovije generacije zaposlenih unutar ustanova efikasnije obučene. Predstavnici OCD su takođe istakli stresnu prirodu dužnosti u zavodskim ustanovama, naročito veliki broj sati, koji često ukupno dostižu 50-60 sati nedeljno.

Plata se smatra dobrom, s obzirom na nerazvijenu privredu u Srbiji, a procenjeno je da se do 90% lica zapošljava u ovim ustanovama zbog kompenzacije. Predstavnici OCD istakli su da uprava zavoda treba da pokrene stroži nadzor nad pregledima fizičkog i mentalnog stanja zaposlenih, kako u početku zapošljavanja tako i redovno. Rečeno je da je pre nekoliko godina uprava obavestena da bi trebalo da naloži ponovno administriranje testa za ocenu mentalnog zdravlja, jer bi više od polovine onih koji su bili testirani morali prestati sa radom nakon neuspeha na ovom testiranju.

Kao što je već navedeno, predstavnici Uprave za izvršenje krivičnih sankcija izjavili su da veći objekti imaju lekare i stomatologe sa punim radnim vremenom, dok manji objekti ugovaraju ove usluge. Psihološke i socijalne usluge se obično ugovaraju van ustanove i često zahtevaju nalog suda. Nema zaposlenih verskih sveštenika ili verskog osoblja, ali pritvorenici povremeno imaju pristup verskim predstavnicima i mogu slobodno da upražnjavaju svoju religiju. Specijalna zatvorska bolnica u Beogradu ima kapacitet za oko 400 pacijenata, ali je broj

lica lišenih slobode lečenih u 2011. godini premašio 700 (Beogradski centar za ljudska prava, Izveštaj o ljudskim pravima 2012, str. 130). Predstavnicima OCD izjavili su da iako je medicinska nega dostupna, njen kvalitet je teško proceniti, posebno kada se pruža van ustanove.

Ograničeni resursi i osoblje mogu uticati na nemogućnost obezbeđenja adekvatnog postupanja prema licima sa naprednim ili komplikovanim medicinskim problemima kojima je potrebna dugoročnija nega. Jedan advokat van Beograda izvestio je da postoje lekari koji samo povremeno posećuju objekte u kojima su smešteni optuženi koje on zastupa, jer ne postoji lekar sa punim radnim vremenom. Jedan lekar koji je govorio prilikom objavljivanja Nacionalnog izveštaja o mehanizmima za prevenciju izjavio je da obilazi zatvorske medicinske ustanove već 10 godina i da je došlo do određenog napretka, navodeći da ne zavise sva poboljšanja od većeg izdvajanja resursa, kao što je na primer mogućnost da se svi pregledi obavljaju bez prisustva zaposlenih u zavodu. Takođe se založio za potrebu da medicinske usluge treba da organizuje i sprovodi Ministarstvo zdravlja, a ne Ministarstvo pravde (i Uprava).

Lista skraćenica

ABA ROLI:	Inicijativa za vladavinu prava Američkog udruženja pravnika
BCLJP:	Beogradski centar za ljudska prava
SE:	Savet Evrope
ZKP:	Zakonik o krivičnom postupku
ESLJP:	Evropski sud za ljudska prava
EU:	Evropska unija
Eulex:	Misija Evropske unije za vladavinu prava na Kosovu
VSS:	Visoki savet sudstva
ICTY/	
Haški tribunal:	Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju
MPDU:	Ministarstvo pravde i državne uprave
OEBS:	Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju u Evropi
UTS:	Udruženje tužilaca Srbije
RJT:	Republičko javno tužilaštvo
DVT:	Državno veće tužilaca
UNODC:	Kancelarija Ujedinjenih nacija za drogu i kriminal